

การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนาในพื้นที่บ้านคอนตูม
ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ผู้วิจัย

สุดาร์คน์ เจียงคำ

อาจารย์ที่ปรึกษา

อาจารย์ ดร.เพ็ญแข ธรรมเสนานุภาพ

โครงการวิจัยสิ่งแวดล้อมศึกษานี้เป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิต
สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา

คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ปีการศึกษา 2556

คำอนุมัติโครงการวิจัย

คณะกรรมการสอบโครงการวิจัยสิ่งแวดล้อมศึกษา ได้พิจารณาโครงการวิจัย เรื่องการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ของนางสาวสุดารัตน์ เจียงคำ รหัส 5301171209 เห็นควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

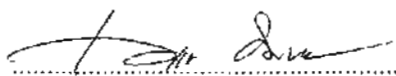
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ไพบุลย์ ลิมมณี)

ประธานคณะกรรมการสอบ

(อาจารย์ ดร.จุไรรัตน์ คุณโคตร)

กรรมการสอบ

(อาจารย์ ดร.เพ็ญแข ธรรมเสนานุภาพ)

อาจารย์ที่ปรึกษา

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประยูร วงศ์จันทร์)

ประธานหลักสูตร วิทยาลัยสิ่งแวดล้อมศึกษา

วันที่ 7 เดือน 11 พ.ศ. 2557

ประกาศคุณูปการ

งานวิจัยครั้งนี้ สำเร็จสมบูรณ์ได้ด้วยความรู้และความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจากอาจารย์ ดร.เพ็ญฯพรรณเสนาภาพ อาจารย์ที่ปรึกษา ชอบคุณประธานสอบ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ไพบุลย์ ลัมมณี และกรรมการสอบอาจารย์ ดร.จุไรรัตน์ ศรีโคตรที่ให้ความรู้ คำแนะนำ ตรวจทาน และแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยความเอาใจใส่ทุกขั้นตอนเพื่อให้การเขียนวิจัยฉบับนี้สมบูรณ์ที่สุดผู้วิจัยใคร่ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณอาจารย์ดร.สมบัติ ยัมระภา ผศ.ดร.สุวพล แสนสุข และ นายจรูญศักดิ์ พงษ์เกตรา ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือการวิจัยโครงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา และให้คำปรึกษาต่างๆ ในการทำวิจัยครั้งนี้จนประสบความสำเร็จ

ขอขอบคุณชาวบ้านและผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้านดอนคุ่ม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ผู้ใหญ่บ้าน ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา และชาวบ้านที่เอื้อเฟื้อสถานที่ในการเก็บข้อมูล ตลอดจนการประสานงานต่างๆเพื่อทำการวิจัยในครั้งนี้

ขอขอบคุณเพื่อนนิสิตปริญญาตรี สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา รุ่นที่ 1 คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่คอยให้ความช่วยเหลือเป็นกำลังใจให้ตลอดมา

สุดท้ายนี้ขอกราบขอบพระคุณบิดามารดา นายอุดร เจียงคำนางคำพอง เจียงคำ และให้ความช่วยเหลือและเป็นกำลังใจที่ดีเสมอมาในการทำวิจัยในครั้งนี้

คุณค่าและคุณประโยชน์ของงานวิจัยเล่มนี้ขอมอบเป็นเครื่องบูชาพระคุณบิดา มารดา ครูอาจารย์ทุกท่าน ที่ให้การอบรมสั่งสอน ประสิทธิ์ประสาทวิชา และสร้างความรู้ให้แก่ผู้วิจัย

โครงการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนการวิจัยจากงบประมาณสนับสนุนการวิจัยอุดหนุนส่งเสริมงานวิจัยระดับปริญญาตรีจากงบประมาณรายได้ ประจำปีงบประมาณ 2556 คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

สุดาร์ตน์ เจียงคำ

ผู้วิจัย

ชื่อเรื่อง : การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม
ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ผู้วิจัย : นางสาวสุภารัตน์ เจียงคำ

อาจารย์ที่ปรึกษา : อาจารย์ ดร.เพ็ญแข ธรรมเสนานุกาฬ

บทคัดย่อ

ป่าหัวไร่ปลายนาเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อความเป็นอยู่ของประชาชน เช่น เป็นแหล่งอาหาร ยา รักษาโรค และไม้ใช้สอย เป็นต้น แต่ในปัจจุบันป่าหัวไร่ปลายนาลดลงอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา และ 2) เพื่อศึกษาความรู้ก่อน-หลัง และการมีส่วนร่วม ในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา 3) เพื่อเปรียบเทียบความรู้ก่อน-หลังการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา กลุ่มตัวอย่าง คือ ประชาชนบ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 30 คน ซึ่งได้มาจากการเลือกมาโดยวิธีสุ่มเจาะ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ คู่มือการส่งเสริม วิทยุทัศน์ แบบวัดความรู้และการมีส่วนร่วม สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสถิติเปรียบเทียบค่าเฉลี่ย paired t-test

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลความรู้ก่อนและหลังการส่งเสริม พบว่า ก่อนและหลังการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ชาวบ้านมีคะแนนความรู้ อยู่ในระดับดี แต่อย่างไรก็ตามค่าเฉลี่ยคะแนนความรู้ของชาวบ้านหลังการส่งเสริมยังมีค่าสูงกว่าก่อนการส่งเสริมเล็กน้อย ส่วนผลการวิเคราะห์ข้อมูลการมีส่วนร่วมหลังการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา พบว่า ประชาชนที่เข้าร่วมการส่งเสริมการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก และเมื่อติดตามผลการมีส่วนร่วมหลังการฝึกอบรมไปแล้ว 2 สัปดาห์จากการสัมภาษณ์ พบว่า ชาวบ้านได้นำความรู้ไปใช้ประโยชน์ด้านต่างๆ มีดังนี้ คือ ในด้านความรู้ชาวบ้านได้นำเอาความรู้ที่ได้หลังจากการส่งเสริมไปเผยแพร่คนในครอบครัวเป็นอันดับแรก คนใกล้ชิดการประชาสัมพันธ์หรือบอกต่อชาวบ้านท่านอื่นๆ และมีส่วนช่วยในการอนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนาของตนเองและเพื่อนบ้าน และดูแลต้นไม้ที่ตนเองปลูกในพื้นที่ของชุมชนและของตนเอง โดยในพื้นที่ของตนเองชาวบ้านได้มีการปลูกตามป่าหัวไร่ปลายนาของตนเองและในพื้นที่บริเวณๆ รอบๆ บ้านของตนเอง ทำให้ง่ายต่อการดูแลต้นไม้ที่ตนเองปลูก ชาวบ้านได้มีการเพิ่มจำนวนต้นไม้ที่นำไปปลูกตามป่าหัวไร่ปลายนา

จากผลของการวัดความรู้แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีความรู้เรื่องป่าหัวไร่ปลายนาอยู่แล้วแต่อาจจะมีการบ่งชี้อย่างอื่นที่ทำให้ชาวบ้านมีแรงจูงใจมากกว่าในการที่จะลงมือปฏิบัติในการปลูกต้นไม้และขยายพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนา เช่น บัณฑิตทางเศรษฐกิจ เป็นต้น

คำสำคัญ : การฟื้นฟู, ป่าหัวไร่ปลายนา, ความรู้, การมีส่วนร่วม, การส่งเสริม

Title : Promoting the reforestation of Pha Hua Rai Plai Na (Forest agriculture) in Ban Don Toom, Kaeng Loeng Jan Sub-distinct, Muang District, Maha Sarakham Province.

Author : Sudarat Jiangkam

Advisor : Dr.Penkhae Thamsenanupap

Abstract

Pha Hua Rai Plai Na (Forest agriculture) is essential for the well-being of local people, such as food, medicine and timbers. Therefore, this research aimed to 1) promote the reforestation of Pha Hua Rai Plai Na (Forest agriculture), 2) study the level of knowledge before and after training, and level of participation in the promotion process, and 3) compare the average scores of knowledge before and after training. Samples were 30 residents of Ban Don Toom, whom sampled using voluntary sampling method. Statistics of frequency, percentage, mean and standard deviation, have been used for data analysis.

The results indicated that the sampled villagers had a good level of an average knowledge score of both before and after training tests. However, the after training score of a little higher than before training tests. For the participation survey, the villagers had a high level of participation in after training. Two weeks after training follow-up results were investigated using semi-constructed interviews, indicated the application of knowledge on plantations of local people. The sampled villagers could disseminate their knowledge on plantation to their family members first and neighbors later. The sampled villagers could help their family and neighbor conserve their forest agriculture and look after the trees in their community. The villagers grew the trees in their farmland and keep expanding the area by planting more trees.

According to the knowledge results, this indicated that others diving force could motivate people to practice in planting and expanding the forest agriculture, such as economic drivers.

Keywords: reforestation, forest agriculture, knowledge, participation, promotion

สารบัญ

บทที่	หน้า
1	
บทนำ	1
ภูมิหลัง	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย	2
สมมติฐานการวิจัย	3
ความสำคัญของการวิจัย	3
ขอบเขตของงานวิจัย	3
ขอบเขตด้านพื้นที่วิจัย	3
ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	3
ขอบเขตด้านตัวแปรที่ศึกษา	3
ขอบเขตเนื้อหาสิ่งแวดล้อม	3
ขอบเขตด้านระยะเวลาในการวิจัย	4
นิยามศัพท์เฉพาะ	5
กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย	5
2	
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
แนวคิดเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้และป่าหัวไร่ปลายนา	6
แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา	11
แนวคิดแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการส่งเสริม	13
แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้และการมีส่วนร่วม	16
บริบทพื้นที่	21
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	20
3	
วิธีดำเนินการวิจัย	32
รูปแบบวิจัย	32
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	32
เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล	32
การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ	33
การเก็บรวบรวมข้อมูล	34

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
การวิเคราะห์ข้อมูล	40
สถิติที่ใช้ในการวิจัย	41
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	41
สัญลักษณ์ที่ใช้ในการเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล	41
ลำดับขั้นตอนในการเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล	41
ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	42
ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง	42
ตอนที่ 2 ผลคะแนนความรู้ ก่อนและหลัง	43
ตอนที่ 3 ผลการศึกษาและเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยความรู้ ก่อนและหลัง	43
ตอนที่ 4 ผลการศึกษามีส่วนร่วม	46
ตอนที่ 5 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลติดตามผลหลังการส่งเสริม	47
5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	48
ความมุ่งหมายของการวิจัย	48
สรุปผลการวิจัย	48
อภิปรายผล	50
ข้อเสนอแนะ	52
บรรณานุกรม	54
ภาคผนวก	57
ภาคผนวก ก เอกสารประกอบกิจกรรมการส่งเสริม	58
ภาคผนวก ข การสัมภาษณ์	73
ภาคผนวก ค แบบสอบถามความรู้ และการมีส่วนร่วม	75
ภาคผนวก ง การวิเคราะห์หาคุณภาพเครื่องมือ คือ IOC	79
ภาคผนวก จ รายนามผู้เข้าร่วมการส่งเสริม	88
ภาคผนวก ฉ ตารางแสดงผลโปรแกรมสำเร็จรูป	91

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
ภาคผนวก ช ภาพประกอบการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา.....	93
บทความวิจัย	96
ประวัติย่อของผู้วิจัย	109

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
2.1 แสดงช่วงอายุของประชากรบ้านดอนตูม	22
2.2 แสดงประเภทอาชีพบ้านดอนตูม	24
2.3 ประชาชนบ้าน/ภูมิปัญหาท้องถิ่นบ้านดอนตูม	25
2.4 จุดแข็ง จุดอ่อนของชุมชน	26
2.5 ปัญหาด้านเศรษฐกิจ	27
2.6 ปัญหาด้านการเกษตร	27
2.7 ปัญหาด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	28
2.8 ปัญหาด้านการพัฒนาศักยภาพและการเรียนรู้ของชุมชน	28
2.9 ปัญหาด้านต่างๆของหมู่บ้าน	28
3.1 กำหนดการการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา	38
4.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้เข้าร่วมการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา	42
4.2 คะแนนร้อยละและระดับความรู้ ก่อนและหลังแบบบรรยายคน	43
4.3 ผลการศึกษาและเปรียบเทียบความรู้.....	45
4.4 การศึกษาการมีส่วนร่วม.....	46
ค.1 แบบสอบถามความรู้	77
ค.2 แบบสอบถามการมีส่วนร่วม.....	78
ง.1 ผลแบบประเมินเครื่องมือ.....	81
ง.2 ผลการประเมินเอกสารคู่มือ.....	82
ง.3 ผลการประเมินความเหมาะสมของแบบวัดความรู้	83
ง.4 ผลการประเมินความเหมาะสมของแบบวัดการมีส่วนร่วม	84
ง.5 ผลการสรุปแบบประเมินแบบวัดความรู้.....	85
ง.6 ผลการสรุปแบบประเมินแบบวัดการมีส่วนร่วม.....	86
จ.1 รายนามผู้เข้ารับการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา.....	89
ฉ.1 ตารางแสดงผลโปรแกรมสำเร็จรูป.....	92

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ

หน้า

1-1 กรอบแนวคิดในการวิจัย	5
ช 1 จัดเตรียมสถานที่ก่อนการส่งเสริม.....	92
ช 2 ชาวบ้านลงทะเบียน.....	92
ช 3 ทำแบบสอบถามก่อนการส่งเสริม.....	93
ช 4 วิทยากรเปิดวิธีทัศน์ ประกอบการบรรยาย.....	93
ช 5 ผู้เข้ารับการส่งเสริม.....	93
ช 6 กลุ่มเป้าหมายเพื่อเลือกต้นไม้ในการปลูกตามป่าหัวไร่ปลายนา.....	94
ช 7 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการลงแขกปลูกต้นไม้ตามป่าหัวไร่ปลายนา.....	95

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

สถานการณ์ป่าไม้ของประเทศไทยในปัจจุบันนั้นอาจเรียกได้ว่ากำลังอยู่ในภาวะวิกฤตเพราะการลดลงของพื้นที่ป่าอย่างต่อเนื่อง จนอาจไม่สามารถรักษาสสมดุลของระบบนิเวศไว้ได้ ในปี พ.ศ. 2504 อันเป็นปีที่เริ่มมีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้ประมาณ 171 ล้านไร่ หรือคิดเป็น ร้อยละ 53.33 ของพื้นที่ประเทศ ต่อมาพื้นที่ป่าได้ลดลงเรื่อยๆ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2541 เหลือพื้นที่ป่าเพียงประมาณ 82 ล้านไร่ หรือคิดเป็นประมาณ ร้อยละ 25.62 ของพื้นที่ประเทศ (ณัฐดา สุขสุธรรมวงศ์, 2556 : เว็บไซต์)

การลดลงของพื้นที่ป่าสืบเนื่องมาจากหลายสาเหตุด้วยกัน เช่น การดำเนินนโยบายของรัฐบาล ในปีพ.ศ. 2439 รัฐบาลดำเนินนโยบายในเรื่องการจัดการป่าไม้ตามแนวคิดตะวันตกที่ว่า "ป่าไม้เป็นของรัฐและป่าไม้เป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของรัฐด้วย" ทำให้มีการให้สัมปทานป่าไม้แก่บริษัทเอกชนต่างๆ เพื่อนำรายได้เข้ารัฐ ต้นไม้จึงถูกตัดในปริมาณมาก ความโลภของมนุษย์ เมื่อมีการตัดต้นไม้ทั้งโดยความถูกต้องที่ได้รับจากสัมปทานและโดยการตัดอย่างลักลอบเป็นจำนวนมาก หากการปลูกป่าทดแทนตามสัมปทานไม่สมดุลกับปริมาณไม้ที่ถูกตัด พื้นที่ป่าจึงลดลงโดยปริยาย แม้ต่อมารัฐบาลจะยกเลิกการให้สัมปทานป่าไม้ในปี พ.ศ.2532 แต่พื้นที่ป่าก็ยังคงลดลงอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะการลักลอบตัดไม้ด้วยความโลภยังคงมีอยู่นั่นเอง การเติบโตทางเศรษฐกิจที่สูงขึ้น เมื่อเศรษฐกิจเติบโตขึ้น ความต้องการในการใช้ไม้จึงสูงขึ้นตามไปด้วย เช่น ความต้องการใช้ไม้เพื่อประกอบเป็นส่วนหนึ่งของอาคาร เพื่อประกอบเป็นเครื่องเรือน เป็นต้น การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ทำให้ต้องการพื้นที่สำหรับใช้เป็นที่อยู่อาศัย การเพาะปลูกเพิ่มขึ้น และการใช้พื้นที่สำหรับการคมนาคม การปลูกเรือนไม้ทดแทนเรือนเก่า ทำให้มีการใช้ไม้เพิ่มขึ้น (ปัจจุบันรัฐบาลพยายามโน้มน้าวไม่ให้มีการขายเรือนเก่า เพราะเมื่อมีการรื้อไม้เก่าไปทำประโยชน์แล้ว เจ้าของเรือนมักหาซื้อไม้ใหม่มาปลูกทดแทนเรือนเก่านั้นเอง) (ณัฐดา สุขสุธรรมวงศ์ 2556 : เว็บไซต์)

วิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้จากการที่พื้นที่ป่าไม้ลดลงอย่างมาก อันส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมนานัปการ และผลิตผลป่าไม้ลดลงในขณะที่ความต้องการใช้ประโยชน์เพิ่มมากขึ้น จึงจำเป็นต้องอาศัยหลักวิชาการในการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้อย่างจริงจัง เช่น พื้นที่ป่าเศรษฐกิจ เป็นต้น ในขั้นต้นจะต้องให้ความสำคัญกับการป้องกันรักษาป่า ทั้งที่เป็นธรรมชาติและสวนป่า รวมทั้งหาวิธีเพิ่มผลิตผลของป่าไม้ในเนื้อที่ป่าที่เหลืออยู่นี้ ให้เกิดประโยชน์สูงสุด (สันทัต สมชีวิตา, 2554 : เว็บไซต์)

นอกจากนี้ การเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ ยังสามารถทำได้ในรูปของการส่งเสริมเกษตรกร ให้ทำการปลูกสร้างป่าตามหัวไร่ปลายนา หรือที่รกร้างว่างเปล่าของตน โดยไม้ที่ปลูกอาจเป็นไม้ใหม่หรือไม้โตเร็วที่ใช้

รอบหมื่นเวียนสั้นๆ ทั้งนี้เพื่อจะได้มีรายได้เพิ่มขึ้นจากการปลูกพืชเกษตรอีกส่วนหนึ่งอีกทั้งทำให้เกิดความร่มเย็น และเป็นแนวกันลมให้แก่พืชสวนไร่นาด้วย ตลอดจนการส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนในท้องถิ่น ดำเนินการพัฒนาในรูปของป่าชุมชน โดยทำการปลูกป่าประเภทไม้ใช้สอยที่โตเร็ว และสามารถขึ้นได้ดีในสภาพพื้นดินของท้องถิ่นนั้น และควรเป็นต้นไม้ที่ใช้ประโยชน์ได้หลายประเภท ตลอดจนการปลูกไม้สมุนไพรในบริเวณที่เป็นที่รกร้างว่างเปล่าหรือที่สาธารณประโยชน์ เพื่อใช้ประโยชน์ในท้องถิ่นของตน และเพื่อช่วยรักษาสภาวะแวดล้อม (สันติ ศมชีวิตา. 2556 : เว็บไซต์)

โดยผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการมีส่วนร่วม มาช่วยในการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ดังตัวอย่างโครงการรูปแบบการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนร่วมกันของหมู่บ้านที่ผ่าน มา ได้มีการจัดการป่าร่วมกันอยู่ 2 อย่าง ได้แก่ ใช้กฎระเบียบการใช้ป่าร่วมกัน และ มีการร่วมจัดประเพณีเกี่ยวกับป่าชุมชน เช่น บวชป่า สืบชะตาป่า และคืนกล้วยไม้สู่ป่า โดยจัดขึ้นในบริเวณเขตป่าอนุรักษ์ ในช่วงเดือนพฤษภาคมของทุกปี นอกจากนั้นยังมีการจัดการป่าชุมชนในรูปแบบอื่นๆ แต่เป็นการดำเนินงานเฉพาะของแต่ละชุมชน ไม่ได้มีการประสานงาน กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นสร้างแรงกระตุ้นให้ชุมชนใกล้เคียงเกิดความตื่นตัวและหันมา สนใจการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น หน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่ให้การสนับสนุนการดำเนินงานในพื้นที่ อย่างต่อเนื่องด้วยดีเสมอมา ที่สำคัญเกิดเป็นเครือข่ายป่าชุมชนภายในตำบลเมืองปาน ซึ่งทำงานในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ดูแลป้องกันป่าชุมชนของตำบลเมืองปานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ประยูรศักดิ์ บัวเทศ และคณะ 2553 : บทคัดย่อ)

บ้านดอนตูม ตำบลแก้งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีพื้นที่ทั้งหมด 1,520 ไร่ แยกเป็นพื้นที่อาศัย 250 ไร่ พื้นที่สาธารณะ 82 ไร่ เนื้อที่ทำการเกษตร 1,188 ไร่ ลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย เหมาะแก่การทำการเกษตรในฤดูฝน ปัญหาที่ชาวบ้านดอนตูมประสบ คือ ด้าป่าไม้เนื่องจากบ้านดอนตูม ตั้งอยู่ในติดกับเขตในเมืองมีความเจริญรุ่งเรือง ทำให้พื้นที่ที่เคยเป็นป่าหัวไร่ปลายนาที่เคยมีหะยอยหายไป เพราะชาวบ้านเริ่มขายที่ดินให้กับนายทุนหรือชาวบ้านเปลี่ยนจากป่าหัวไร่ปลายนาให้เป็นไร่ที่นาทำการเกษตรแทนการปล่อยที่ดินให้เป็นป่า (สัมภาษณ์ อุทิศ ลัทธธรรม เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม 2556 โดยนางสาว สุภารัตน์ เจียงคำ) ดังนั้น ผู้วิจัยได้ตระหนักถึงปัญหาเรื่องป่าไม้ จึงได้ใช้แนวทางการจัดการป่าไม้โดยใช้วิธีการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา โดยการมีส่วนร่วม และ กระบวนสิ่งแวดล้อมศึกษา เพื่อส่งเสริมความรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชน บ้านดอนตูม ตำบลแก้งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เพื่ออนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนาให้เกิดประโยชน์ทางด้านแหล่งอาหาร สมุนไพร ไม้ใช้สอยของครัวเรือน ให้มีความอุดมสมบูรณ์ให้คงสืบไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
2. เพื่อศึกษาความรู้ก่อน-หลัง และการมีส่วนร่วม ในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
3. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความรู้ก่อน-หลัง และการมีส่วนร่วม ในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

สมมติฐานการวิจัย

1. ชาวบ้านในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีความรู้ในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา หลังการส่งเสริมมากกว่า ก่อนการส่งเสริม
2. ชาวบ้านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนาในระดับมาก

ความสำคัญของการวิจัย

การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา เพื่อลดปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการทำลายป่าหัวไร่ปลายนาต่อครอบครัว และชุมชน ทำให้ทราบถึงแนวทางในการฟื้นฟูในป่าหัวไร่ปลายนาของกลุ่มเป้าหมาย การส่งเสริมให้ความรู้ ทำให้ผู้เข้าร่วมมีความรู้ และการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนาของกลุ่มเป้าหมาย ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ผลผลิต จากป่าหัวไร่ปลายนา เพื่ออนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนาให้เกิดประโยชน์ทางด้านแหล่งอาหาร สมุนไพร ไม้ใช้สอยของครัวเรือน ให้มีความอุดมสมบูรณ์ให้คงสืบไป

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านพื้นที่วิจัย

พื้นที่ที่ใช้ในการทำวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ ในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา มีดังนี้

ประชากรที่ใช้ในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ได้แก่ จำนวนประชากรจำนวน 1,065 คน จาก 237 ครัวเรือน ในบ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการส่งเสริมแนวทางการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา คือ ประชาชนบ้านคอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 30 คน ที่เลือกมาโดยวิธีสุ่มเจาะใจ

ขอบเขตด้านตัวแปรที่ศึกษา ตัวแปรที่ใช้ในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา มีดังนี้

ตัวแปรต้น ได้แก่ กระบวนการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา

ตัวแปรตาม ได้แก่ 1. ความรู้เกี่ยวกับการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา

2. การมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา

ขอบเขตด้านเนื้อหาสาระสิ่งแวดล้อม

1. ความหมายป่าหัวไร่ปลายนา
2. ทำไม...ชาวบ้านถึงต้องมีป่าหัวไร่ปลายนา?
3. ลักษณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนา
4. การลดลงของพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนา
5. ผลกระทบจากการไม่มีป่าหัวไร่ปลายนา
6. ความแตกต่างของการมีป่าหัวไร่ปลายนาและไม่มีป่าหัวไร่ปลายนา
7. แนวทางที่จะฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนากลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง

ขอบเขตด้านระยะเวลาในการวิจัย

ระยะที่ 1 เก็บรวบรวมข้อมูลในระหว่าง วันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2556 – วันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2556

ระยะที่ 2 การออกแบบถ่ายทอดสิ่งแวดล้อมศึกษาในระหว่าง วันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2556 – วันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2556

ระยะที่ 3 การส่งเสริมให้ความรู้ และการวัดผลในระหว่าง วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2556 – วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2556

นิยามศัพท์เฉพาะ

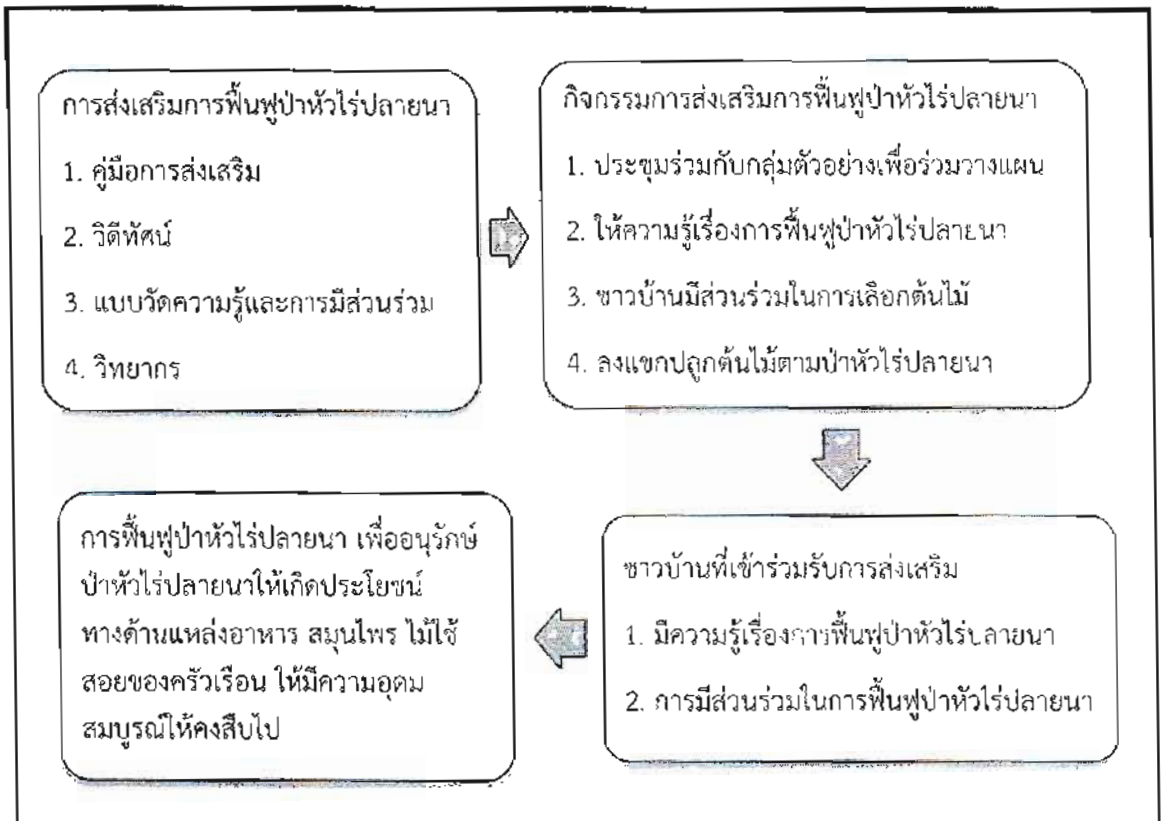
1. การส่งเสริม หมายถึง กระบวนการทางการศึกษาที่มุ่งเน้นพัฒนาความรู้ และการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในชุมชนบ้านคอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

2. ป่าหัวไร่ปลายนา หมายถึง เป็นพื้นที่ป่าที่อยู่ในชุมชนหรือเป็นพื้นที่ที่ครอบครัวเก็บรักษาไว้เพื่อเป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร ไม่ใช่สอยของครัวเรือน ในพื้นที่บ้านคอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

3. การมีส่วนร่วม หมายถึง การทำงานร่วมกัน การให้ความร่วมมือวางแผน การแสดงความคิดเห็น และทำกิจกรรมต่างๆในการส่งเสริม เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่เกิดขึ้นกับผู้เข้าร่วม การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ดำเนินการอย่างเป็นลำดับขั้น โดยการจัดประชุมร่วมกับกลุ่มตัวอย่างเพื่อร่วมวางแผนในการจัดกิจกรรม ให้ความรู้เรื่องการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการช่วยเลือกต้นไม้ และจัดกิจกรรมลงแขกปลูกต้นไม้ตามป่าหัวไร่ปลายนา สื่อที่ใช้ได้แก่ คู่มือการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา วิถีทัศน์ แบบวัดความรู้และการมีส่วนร่วม หลังจากเข้าร่วมกิจกรรมการส่งเสริมให้ความรู้ทำให้ผู้เข้าร่วมมีความรู้ เพิ่มขึ้นและการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ผลผลิต จากป่าหัวไร่ปลายนา การฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา เพื่ออนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนาให้เกิดประโยชน์ทางด้านแหล่งอาหาร สมุนไพร ไม้ใช้สอยของครัวเรือน ให้มีความอุดมสมบูรณ์ให้คงสืบไป

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษางานวิจัย เรื่อง การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก้งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นศึกษา เพื่อใช้เป็นกรอบพื้นฐาน และประกอบแนวทางการศึกษาเกี่ยวกับการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา รวมตลอดถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแบ่งออกเป็น ดังนี้

1. หลักการและแนวคิดสิ่งแวดล้อม
  - 1.1 ทฤษฎีการป่าไม้
  - 1.2 ป่าหัวไร่ปลายนา
2. หลักการสิ่งแวดล้อมศึกษา
  - 2.1 ความหมายของสิ่งแวดล้อมศึกษา
  - 2.2 เป้าหมายและวัตถุประสงค์
  - 2.3 แนวทางการจัดสิ่งแวดล้อมศึกษา
3. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการส่งเสริม
4. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการความรู้ และแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
5. บริบทพื้นที่ บ้านดอนตูม ตำบลแก้งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

หลักการและแนวคิดสิ่งแวดล้อม

1.1 ทฤษฎีการป่าไม้

ป่าไม้ คือ สังคมของต้นไม้และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ อันมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และปกคลุมเนื้อที่กว้างใหญ่ มีการใช้ประโยชน์จากอากาศ น้ำ และวัตุธรรมชาติต่างๆในดิน เพื่อการเจริญเติบโตมี การสืบพันธุ์ รวมทั้งให้ผลิตผลและบริการที่จำเป็นต่อมนุษย์

1.1.1 ความสำคัญของป่าไม้

ป่าไม้มีคุณค่าและความสำคัญที่ให้ประโยชน์แก่มนุษยชาติ ทั้งทางตรงและทางอ้อมอนกประการ โดยเฉพาะประโยชน์ทางอ้อมนั้น น้อยคนนักที่จะเห็นความสำคัญ บางทีอาจจะไม่รู้ หรือคิดไม่ถึง ซึ่งความจริงแล้วประโยชน์ทางอ้อมมีไม่น้อยไปกว่าประโยชน์ทางตรง (สันหัด สมชีวิ ตา, 2554 : เว็บไซต์)

1.1.2 ประโยชน์ทางตรงของป่าไม้

1. ไม้ เป็นผลิตผลจากป่า และนิยมใช้กันอย่างแพร่หลายตั้งแต่โบราณกาล เนื่องจากมีคุณสมบัติเฉพาะตัวซึ่งบางครั้งใช้สิ่งอื่นทดแทนไม่ได้ ไม้จึงยังคงเป็นที่นิยมใช้กันอย่างกว้างขวาง
2. เชื้อเพลิง ที่ได้จากป่าคือ ฟืนและถ่านใช้ในการหุงต้ม และใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม
3. วัตถุเคมี ที่ได้จากไม้ ได้แก่ เซลลูโลส และลิกนิน เซลลูโลสใช้ในการทำกระดาษ ไหมเทียม วัตถุระเบิด น้ำตาล แอลกอฮอล์ และยีสต์ ส่วนลิกนินใช้ในการทำวานิลา น้ำหอม เครื่องสำอาง ยาถอนอาหารไม่ให้บูดเน่า และยารักษาโรคผิวหนัง
4. อาหาร มนุษย์ได้อาหารหลายอย่างจากป่า เช่น ดอก ผล ใบ เมล็ด หน่อไม้ เห็ด มันต่างๆ และอาหารที่ได้จากสัตว์ป่า
5. ยารักษาโรค ที่ได้จากป่าที่สำคัญมีสมุนไพร (สันหัต สมชีวิตา. 2556 : เว็บไซต์)

1.1.3 ประโยชน์ทางอ้อมของป่าไม้

1. ช่วยให้ฝนตกเพิ่มขึ้นและทำให้มีความชุ่มชื้นในอากาศสม่ำเสมอ เนื่องจากอากาศเหนือท้องที่ที่ป่าไม้ขึ้นอยู่ ย่อมมีความชุ่มชื้นและเย็นกว่าในที่ที่ไม่มีต้นไม้เมฆฝนที่ลอยผ่านมา เมื่อกระทบความเย็นจะกลั่นเป็นหยดน้ำตกลงมาเป็นฝน ช่วยทำให้มีฝนตกมากขึ้นเฉพาะที่เฉพาะแห่งได้ ปริมาณฝนที่ตกเพิ่มขึ้นในที่ที่เป็นป่านี้ ถ้าเป็นที่มีความสูงมาก ปริมาณน้ำฝนที่ตกจะยิ่งเพิ่มขึ้นตามส่วน
2. บรรเทาความรุนแรงของลมมรสุม ในที่มีป่าไม้เป็นฉากกำบัง หรือมีการปลูกต้นไม้ไว้เป็นแนวป้องกันลม จะช่วยลดความเร็วของลมลงอย่างรวดเร็ว จึงช่วยป้องกันบ้านเรือนและไร่ นา ที่อยู่ด้านใต้ลม มิให้ถูกพายุทำอันตรายหรือทำความเสียหาย อีกทั้งช่วยป้องกันความชุ่มชื้นของดินและผิวดิน ที่อุดมสมบูรณ์มิให้ถูกลมพัดพาไป
3. ป้องกันการพังทลายของดิน ในเวลาที่มีฝนตกลงมา เรือนยอดของป่าไม้จะสกัดกั้นความรุนแรงของฝนมิให้ตกกระทบผิวดินโดยตรง
4. บรรเทาอุทกภัย ป่าไม้ช่วยบรรเทาความรุนแรงของอุทกภัยให้เบาบางลงได้ และเกิดขึ้นเป็นระยะเวลาเพียงสั้นๆ ซึ่งไม่ยืนยาวเหมือนการไม่มีป่าไม้อยู่เลย
5. ทำให้น้ำไหลอย่างสม่ำเสมอตลอดปี เมื่อฝนตกลงมา น้ำฝนถูกกิ่งไม้ใบไม้ตามพื้นป่า และดินอันร่วนซุยดูดซับน้ำไว้และค่อยๆ ซึมลงดิน สะสมไว้เป็นน้ำใต้ดิน แล้วค่อยๆ ปล่อยออกสู่ลำห้วย ลำธาร ทำให้ฤดูแล้งซึ่งไม่มีฝนตก แต่ลำธารต่างๆ ก็ยังคงมีน้ำไหลอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้เนื่องจากพื้นดินใต้ป่าไม้เป็นอ่างเก็บน้ำธรรมชาติ ที่สะสมน้ำเอาไว้ในตอนฤดูฝนแล้วระบายออกในฤดูแล้งนั่นเอง
6. เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และช่วยรักษาความสมดุลของธรรมชาติไว้ด้วย ซึ่งหากไม่มีป่าไม้ สัตว์ป่าต่างๆ ดังกล่าวก็จะสูญพันธุ์ไปเพราะจะไม่มีแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งหากิน

7. เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เพื่อให้ประชาชนสามารถไปพักผ่อนในที่ที่มีความสงบร่มเย็น อากาศบริสุทธิ์ และมีทิวทัศน์ธรรมชาติอันสวยงามตามป่าเขาลำเนาไพร โดยรัฐบาลได้จัดป่าไม้บางแห่งที่มีทิวทัศน์สวยงาม ไว้ให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจแก่ประชาชนพลเมือง เช่น จัดทำเป็นอุทยานแห่งชาติวนอุทยาน และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจในป่า ซึ่งนับวันความสำคัญของป่าไม้ในการที่จะใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนจะมากขึ้น และถือว่าเป็นประโยชน์ทางอ้อมของป่าไม้ที่มีความสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในขณะนี้ (สันทัต สมชีวิตา, 2556 : เว็บไซด์)

1.1.4 แนวทางการฟื้นฟูป่า

จากการที่พื้นที่ป่าไม้ลดลงอย่างมาก อันส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมนานับประการ และผลิตผลป่าไม้ลดลง ในขณะที่ความต้องการใช้ประโยชน์เพิ่มมากขึ้น จึงจำเป็นต้องอาศัยหลักวิชาการในการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้อย่างจริงจัง โดยแยกเป็น 2 ประนาทหลักๆ ได้แก่

1. พื้นที่ป่าอนุรักษ์ ประกอบด้วยพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร หรือพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1 อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า การจัดการควรมุ่งเน้นที่จะรักษาไว้สำหรับเป็นป่าป้องกันภัยหรือเป็นป่าอนุรักษ์ประสงค์ให้มากที่สุด เนื่องจากเป็นป่าสาธารณประโยชน์ โดยในการบริหารการจัดการจะต้องให้ความสำคัญระดับสูงต่อการป้องกันรักษาป่าที่ยังมีสภาพสมบูรณ์ ส่วนบริเวณที่มีสภาพเสื่อมโทรม โดยเฉพาะบริเวณที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ควรรับเร่งแก้ไขปรับปรุงให้มีสภาพดียิ่งขึ้น ดังนี้

1.1 กำหนดขอบเขตที่ยอมให้เป็นแหล่งทำมาหากินของชาวเขา โดยควบคุมไม่ให้มีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานและทำไร่เลื่อนลอย และพยายามส่งเสริมช่วยเหลือให้ปลูกพืชผลต่างๆ ที่เป็นไม้ยืนต้น ส่วนกรณีที่จะส่งเสริมให้ปลูกพืชไร่ก็จะต้องแนะนำหรือสาธิตการใช้ประโยชน์ที่ดินบนภูเขาให้ถูกหลักการอนุรักษ์ดินและน้ำ

1.2 ในบริเวณป่าที่ถูกบุกรุกทำลายถ้าอยู่ในสภาพที่สามารถฟื้นตัวตามธรรมชาติได้ก็ควรควบคุมและป้องกันมิให้มีการเข้าไปใช้พื้นที่ป่าไม้ดังกล่าว และปล่อยให้ป่าไม้ค่อยๆ ฟื้นตัวขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่ถ้าพื้นที่บริเวณใด ถูกแผ้วถางกลายเป็นที่รกร้างว่างเปล่า หรือปราศจากพืชปกคลุมดิน ก็ควรจะปลูกสร้างป่าหรือพืชคลุมดินขึ้น เพื่อป้องกันการกัดเซาะของน้ำฝน ชนิดของไม้ที่ปลูกควรเป็นไม้โตเร็ว มีการคายน้ำน้อยและสามารถที่จะยึดดินและปกคลุมให้ดินชุ่มชื้นอยู่เสมอ

1.3 ป้องกันมิให้เกิดไฟไหม้ป่า เพราะไฟป่าเป็นปัจจัยที่ทำลายพืชป่าและพืชคลุมดินอย่างร้ายแรงที่สุด ทำให้เกิดการชะล้างหน้าดินทำลายความอุดมสมบูรณ์ของดิน และเกิดการสูญเสียธาตุที่ไหลบ่าหน้าดิน จึงควรมหามาตรการป้องกัน รวมทั้งจัดกำลังคนคอยตรวจตราป้องกันหรือช่วยลดอัตราการเกิดไฟไหม้ให้ลดน้อยลง

1.4 บริเวณที่สภาพภูมิประเทศมีความลาดชันมาก และดินอยู่ในสภาพที่ไม่คงทน ห้ามมิให้ใช้ประโยชน์เพื่อการอื่น นอกจากปลูกป่าและพืชคลุมดินเท่านั้น

1.5 ให้การศึกษา อบรม และเผยแพร่ความรู้ แก่ประชาชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐทุกระดับ ให้ทราบถึงประโยชน์และคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ รวมทั้งวิธีการอนุรักษ์ ดิน น้ำ และป่าไม้ (สันหัต สมชีวิตา, 2556 : เว็บไซต์)

2. พื้นที่ป่าเศรษฐกิจ ในขั้นต้นจะต้องให้ความสำคัญกับการป้องกันรักษาป่า ทั้งที่เป็นธรรมชาติและสวนป่า รวมทั้งหาวิธีเพิ่มผลิตผลของป่าไม้ในเนื้อที่ป่าที่เหลืออยู่นี้ ให้อำนวยประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่ประเทศชาติและประชาชนให้มากที่สุด ดังนี้

2.1 ให้อำนาจและทุนการดำเนินงานปลูกสร้างสวนป่าให้เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากพื้นที่ป่าไม้ถูกทำลายลงไปเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะให้หามาตรการในการส่งเสริม และสนับสนุนให้ออกชนบริษัทหรือหน่วยงาน องค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจการป่าไม้ ตลอดจนโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัยและประชาชน ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้วย

2.2 การปลูกสร้างสวนป่า เพื่อเพิ่มผลิตผลป่าไม้ควรปลูกไม้ที่ใช้เป็นสินค้าได้ โดยปลูกสร้างป่าเพื่อผลิตไม้ที่มีราคาสูงและคุณภาพดี เช่น ไม้สัก โดยเฉพาะในบริเวณที่เป็นถิ่นกำเนิดของไม้สัก ควรมุ่งปลูกให้มากยิ่งขึ้นในบริเวณที่ถูกแผ้วถางเป็นที่รกร้างว่างเปล่า หรือที่ให้ผลิตผลต่ำ อย่างไรก็ตาม การปลูกสร้างสวนป่าควรใช้เมล็ดและกล้าไม้พันธุ์ที่ได้รับการคัดเลือกแล้วเท่านั้น เพื่อว่าผลิตผลจากสวนป่าในอนาคตจะได้แต่ไม้ที่มีคุณภาพดี และนอกเหนือจากไม้สักแล้วควรส่งเสริมให้ปลูกไม้กระยาเลยและพันธุ์ไม้โตเร็วอื่นๆ ควบคู่ไปด้วย รวมทั้งส่งเสริมให้มีการปลูกไม้ไผ่และไม้สนเขา เพื่อใช้เป็นวัตถุดิบในการทำเยื่อกระดาษให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ การเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ ยังสามารถทำได้ในรูปของการส่งเสริมเกษตรกร ให้ทำการปลูกสร้างป่าตามหัวไร่ปลายนา หรือที่รกร้างว่างเปล่าของตน โดยไม้ที่ปลูกอาจเป็นไม้ไผ่หรือไม้โตเร็วที่ใช้รอบหมุนเวียนสั้นๆ ทั้งนี้เพื่อจะได้มีรายได้เพิ่มขึ้นจากการปลูกพืชเกษตรอีกส่วนหนึ่งอีกทั้งทำให้เกิดความร่มเย็น และเป็นแนวกันลมให้แก่พืชสวนไร่นาด้วย ตลอดจนการส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนในท้องถิ่น ดำเนินการพัฒนาในรูปของป่าชุมชน โดยทำการปลูกป่าประเภทไม้ใช้สอยโตเร็ว และสามารถขึ้นได้ดีในสภาพพื้นดินของท้องถิ่นนั้น และควรเป็นต้นไม้ที่ใช้ประโยชน์ได้หลายประเภท ตลอดจนการปลูกไม้สมุนไพรในบริเวณที่เป็นที่รกร้างว่างเปล่าหรือที่สาธารณประโยชน์ เพื่อใช้ประโยชน์เป็นท้องถิ่นของตน และเพื่อช่วยรักษาสภาพแวดล้อม (สันหัต สมชีวิตา, 2556 : เว็บไซต์)

1.2 ป่าหัวไร่ปลายนา ความหมายของป่าหัวไร่ปลายนา ประพนอม ดาทอง แกนนำชุมชนหรือปราชญ์ชาวบ้าน บ้านสมบูรณ ตำบลชุมแสง อำเภोजอมพระ จังหวัดสุรินทร์ เขียนบรรยายไว้ในเอกสารที่เป็นลายมือของตนเองตอนหนึ่งว่า “ป่าหัวไร่ปลายนาที่ได้อนุรักษ์ไว้ ประมาณ 10 ปี ได้ประโยชน์อย่างมาก โดยไม่ต้องลงทุนแม้แต่บาทเดียว เป็นประโยชน์และได้ความรู้อย่างมากมาจากการได้สัมผัสและเฝ้าสังเกตการณ์เจริญเติบโตของต้นไม้พันธุ์พืชพันธุ์ธัญญาหาร รวมถึงสมุนไพร” จากข้อความข้างต้น คำจำกัดความของป่าหัวไร่ปลายนา น่าจะหมายถึง พื้นที่ส่วนหนึ่งในบริเวณแปลงไร่นาที่มีต้นไม้และพืชพรรณต่างๆ เกิดขึ้นอย่างมากมาย หลากหลายชนิด ที่มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ทั้งด้าน

เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม และคนอีสานจะเรียกป่าหัวไร่ปลายนานา ว่า โนน โคน ดอน (ป่าหัวไร่ปลายนานา NSTDA. 2556 : เว็บไซต์)

1.2.1 ลักษณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนามี 2 ส่วนคือ

1.ส่วนที่เป็นนา ใช้ในการปลูกข้าว/พืชผักสวนครัว

2.ส่วนพื้นที่ป่า ใช้เป็นแหล่งวัตถุดิบในการดำรงชีวิต เช่น ฟืน เก็บเห็ดล่าสัตว์ พื้นที่ป่าในลักษณะเช่นนี้ ในอดีตพื้นที่ป่าเหล่านี้ติดต่อกันเป็นผืนใหญ่ อยู่บนที่ดอน (ที่สูง) เมื่อพิจารณาหน้าที่ในระบบนิเวศพบว่าป่าเหล่านี้เป็นแหล่งสะสมจุลินทรีย์ในดินเป็นอย่างดี ผืนเป็นตัวช่วยในการชะล้างจุลินทรีย์เหล่านี้ลงสู่ส่วนที่เป็นนาซึ่งอยู่ในที่ลุ่ม ทำให้ที่นาซึ่งมีลักษณะเป็นทรายจัดมีความอุดมสมบูรณ์สามารถปลูกข้าวได้มาอย่างต่อเนื่อง ลักษณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนามี 2 ส่วน ซึ่งการแบ่งเขตเป็นที่รับรู้ของคนในชุมชน ถึงแม้ว่าพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนานาจะติดต่อกันเป็นผืนเดียวกันแต่คนในชุมชนสามารถจำแนกได้ว่าแนวเขตของใครอยู่ที่ใด (คำทอง บุญคำ และคณะ. 2555 : 53)

1.2.2 การลดลงของพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนาเกิดจากสาเหตุที่สำคัญ

2 ประการคือ

1.การขยายของครอบครัวจึงต้องมีการแบ่งที่ทำกินให้กับลูกหลาน ทำให้มีการเปิดพื้นที่ส่วนเป็นป่ามากขึ้น การแก้ไขปัญหาของชุมชนอาจทำได้โดยการมอบพื้นที่ให้กับพี่น้องคนใดคนหนึ่งหรือจำนวนหนึ่ง โดยคนที่ได้ที่ดินทำกินจะจ่ายเงิน/ผลผลิตพื้นที่ให้กับคนที่ไม่ได้รับที่ดิน ซึ่งส่วนใหญ่ออกไปหางานทำนอกชุมชน ทำให้การแบ่งพื้นที่ทำกินลดลง (คำทอง บุญคำ และคณะ. 2555 : 53)

2.การเร่งการปลูกพืชเศรษฐกิจ ป่าหัวไร่ปลายนากำลังจะหมดไปเนื่องจากถูกรุกคืบด้วยพืชเศรษฐกิจเพื่อผลิตพลังงานทดแทน การเปลี่ยนสินทรัพย์เป็นทุน ชาวบ้านต้องการเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นข้าว มันสำปะหลัง และอ้อย รวมทั้งกระแสรัฐที่จะยึดที่ดินคืนหากไม่ใช้ประโยชน์ในที่ดิน ทำให้หลายๆชุมชนทำการปรับพื้นที่เพื่อรองรับการขยายตัวของพืชเศรษฐกิจ ต้นไม้ใหญ่น้อยถูกโค่นไถ่เตียนในเวลาต่อมา (NSTDA. 2556 : เว็บไซต์)

1.2.3 ผลกระทบจากการไม่มีป่าหัวไร่ปลายนานา

ปัจจุบันนี้สภาพของป่าหัวไร่ปลายนารับเปลี่ยนไป จากที่เคยเต็มไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่แตกต่างกันตามสภาพพื้นที่ โคน ทาม พุงเริ่มมีพืชเศรษฐกิจรุกพื้นที่ป่า ทำให้พื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนานาและทรัพยากรธรรมชาติลดลง อย่างพารา มันสำปะหลัง อ้อย เกิดขึ้นแทน สิ่งนี้เองที่ทำให้ชุมชนเริ่มเห็นว่า เมื่อป่าเริ่มมีน้อยลงก็เกิดผลกระทบกับชุมชน วิถีชีวิตเริ่มเปลี่ยน แหล่งอาหารตามธรรมชาติลดลงหรือหมดไป ทำให้ชาวบ้านหันไปพึ่งอาหารจากตลาด ร้านค้าในชุมชน และรถยนต์ที่มาจากอาหารในชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งอาหารใหม่ของชาวบ้าน ปัญหานี้สินเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากค่าครองชีพสูง เพราะเมื่อป่าหัวไร่ปลายนานาถูกทำลายไปอาหารตามธรรมชาติที่มีอยู่ในป่าซึ่งเป็นแหล่งอาหารหลักของชุมชน

ก็หมดไปทำให้ชาวบ้านไม่มีแหล่งอาหารตามธรรมชาติ ดังนั้นเพื่อความอยู่รอดต่อไปจึงหาเงินมาซื้อกิน เกิดการอพยพแรงงานออกไปนอกชุมชน เกิดโรคภัยไข้เจ็บจากการบริโภคอาหารที่ไม่ปลอดภัย เพราะต้องซื้อจากตลาดและรถเร่ขาย คนเป็นโรคมีมากขึ้นและเจ็บป่วยมากขึ้น เมื่อทรัพยากรจากป่าหัวไร่ปลายนามีน้อยลงทั้งพืชอาหาร สมุนไพร วัสดุยาไม่สามารถปล่อยให้หายากเองได้ สิ่งเหล่านี้ชุมชนได้สะท้อนออกมาเป็นปัญหาที่กำลังรุกรุมชน (คำทอง บุญคำ และคณะ. 2555 : บทคัดย่อ)

2. หลักการสิ่งแวดล้อมศึกษา

2.1 ความหมายของสิ่งแวดล้อมศึกษา

สิ่งแวดล้อมศึกษา (Environmental Education) มีจุดเริ่มต้นมาจากการประชุมที่เมืองทบิลีซี ประเทศรัสเซีย ได้เน้นบทบาทของการศึกษาที่ประชาชน เพื่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมโลก และได้วางแนวทางหลักในการจัดการศึกษาขึ้น ซึ่งมีผู้ให้ความหมายสิ่งแวดล้อมศึกษาไว้หลากหลาย ดังนี้ Steidle (1971) ได้ให้ความหมายว่า สิ่งแวดล้อมศึกษา หมายถึง กระบวนการทางการศึกษา ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่อยู่โดยรอบ ทั้งที่เป็นธรรมชาติ และมนุษย์สร้างขึ้น และความสัมพันธ์ระหว่างประชากร มลภาวะ ทรัพยากร การอนุรักษ์ การคมนาคม เทคโนโลยี การวางแผนเกี่ยวกับเมืองและชนบท กับสิ่งแวดล้อมของมนุษย์สิ่งแวดล้อมอาจหมายถึง การชี้แนะแก่ประชาชน ให้ได้รับความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ที่อยู่โดยรอบ และปัญหาของสิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบมาสู่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนได้เข้ามา มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม (Labinowich. 1971) หรือการจัดการสิ่งแวดล้อมศึกษาที่เน้นกระบวนการพัฒนาสาธารณชน ให้ได้รับความรู้ ในเรื่อง สิ่งแวดล้อมทางกายภาพและทางสังคม ซึ่งอยู่โดยรอบตัวมนุษย์เพื่อให้เกิดความตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น และรู้จักการ จัดการปัญหาเหล่านั้น (Bowman. 1974)

ในทัศนะและการจำกัดความของนักวิชาการสิ่งแวดล้อมไทย วินัย วีระพัฒนานนท์ (2539) กล่าวว่า สิ่งแวดล้อมศึกษาเป็นกระบวนการการศึกษาที่เน้นความรู้ เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม ปัจจัยทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อมนุษย์ เพื่อสร้างเจตคติ พฤติกรรม และค่านิยมในอันที่จะรักษาหรือพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อม คุณภาพชีวิตของตนเอง และของมนุษย์โดยส่วนรวม

จากความหมายของสิ่งแวดล้อมศึกษาดังกล่าวสรุปได้ว่า สิ่งแวดล้อมศึกษาเป็น กระบวนการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม ให้ผู้รับการศึกษามีความรู้ ความเข้าใจถึงธรรมชาติและปัญหาที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อม แล้วเกิดความตระหนัก เจตคติ และค่านิยม ในการรู้สึกร่วมกัน และหาแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องเพื่อป้องกันแก้ไขปัญหานั้น

2.2 เป้าหมายและวัตถุประสงค์

เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของสิ่งแวดล้อมศึกษา เป้าหมายของสิ่งแวดล้อมศึกษา คือ การพัฒนามนุษย์ให้เกิด การลงมือกระทำเพื่อสิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้น ทั้งโดยการ ปรับปรุงและแก้ไขปัญหามีอยู่เดิม และการป้องกันปัญหาใหม่ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต โดยการลงมือกระทำนั้นจะต้องเป็นการกระทำที่เกิดขึ้นจากการตัดสินใจของผู้กระทำเอง (ไม่ใช่การบังคับให้ทำหรือต้องจำใจทำ) ซึ่งกระบวนการในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์นั้นเป็นเรื่องที่ยากและต้องใช้ระยะเวลา โดยเฉพาะพฤติกรรมที่มีต่อสิ่งแวดล้อมจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการในการพัฒนาจาก “ไม่รู้” เป็น “รู้”, จาก “รู้” เป็น “รู้สึก”, จาก “รู้สึก” เป็น “คิดจะทำ” และ จาก “คิดจะทำ” ไปสู่ “การ ลงมือกระทำ” จนเกิดเป็นพฤติกรรม

หลายครั้งที่การจัดสิ่งแวดล้อมศึกษาไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากการลงมือกระทำที่เกิดขึ้นนั้นเป็นเพียง “กิจกรรม” ไม่ใช่ “พฤติกรรม” ซึ่งขั้นตอนหรือกระบวนการในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์ให้ใส่ใจต่อสิ่งแวดล้อมนั้น ผู้ดำเนินการควรเน้นให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ทั้ง 5 ข้อของสิ่งแวดล้อมศึกษา คือ ความรู้ ความเข้าใจ ความตระหนัก เจตคติ ทักษะ และการมีส่วนร่วม

1. ความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับพื้นฐานการทำงานของธรรมชาติ ระบบนิเวศ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม สาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อม ผลกระทบที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ รวมทั้งแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญา

2. ความตระหนัก ถึงปัญหาและผลกระทบสิ่งแวดล้อม รวมไปถึงความรู้สึก ห่วงแพน มีจิตสำนึก และเห็นถึงคุณค่าความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

3. เจตคติ และ “ค่านิยม” ที่ดีต่อสิ่งแวดล้อม ความตั้งใจจริงและมุ่งมั่นที่จะปกป้อง รักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้คงสภาพที่ดี แก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เป็นอยู่ และป้องกันปัญหาใหม่ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

4. ทักษะ ที่ควรให้มีการพัฒนา ได้แก่ ทักษะการสังเกต การชี้บ่งปัญหา การเก็บข้อมูล การตรวจสอบ การวางแผน การคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา รวมถึงทักษะในการตัดสินใจซึ่งเป็นทักษะที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับสถานการณ์ปัญหาความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมของสังคมไทยในปัจจุบัน

5. การมีส่วนร่วม ทั้งในระดับบุคคลและในระดับสังคม จะช่วยให้มนุษย์มีประสบการณ์ในการนำความรู้และทักษะที่ได้รับมาใช้ในการป้องกันและแก้ไขปัญาสิ่งแวดล้อม และสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สิ่งแวดล้อมศึกษาควรจัดให้กับใคร สิ่งแวดล้อมศึกษาคือ “เครื่องมือ” ที่สำคัญในการป้องกันและแก้ไขปัญาสิ่งแวดล้อมโดยอาศัยกระบวนการทางการศึกษา

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้หลายคนเข้าใจว่ากลุ่มเป้าหมายที่เราควรจะต้องจัดสิ่งแวดล้อมศึกษาให้ น่าจะเป็นกลุ่มนักเรียนซึ่งอยู่ในระบบโรงเรียนเท่านั้น แต่หากลองพิจารณาถึงเป้าหมาย และหลักการของสิ่งแวดล้อมศึกษาแล้วจะพบว่า เป้าหมายที่แท้จริงของสิ่งแวดล้อมศึกษา คือ การพัฒนา คุณภาพพรอง “ประชากรโลก”

โดยใช้กระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษา ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอด ชีวิตที่เริ่มตั้งแต่ระดับก่อนวัยเรียน ต่อเนื่องไปทุกระดับ ทั้งในและนอกระบบโรงเรียน

ดังนั้นสิ่งแวดล้อมศึกษาที่ดี จึงไม่ควรจำกัดกลุ่มเป้าหมายอยู่เฉพาะกลุ่มนักเรียนในระบบโรงเรียน เท่านั้น แต่ควรจะต้อง ให้กับประชาชนทุกคน (ทุกเพศ ทุกวัย ทุกสาขาอาชีพ) ตามความเหมาะสม (INDE. 2556 : เว็บไซต์)

2.3 แนวทางการจัดสิ่งแวดล้อมศึกษา

แนวทางการจัดสิ่งแวดล้อมศึกษา สามารถจัดได้ทั้งในและนอกระบบโรงเรียนโดยแนวคิด ในการจัดสิ่งแวดล้อมศึกษาให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้น จะต้องกำหนดประเด็นหรือเนื้อหาสาระให้สอดคล้อง และเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย เนื่องจากในแต่ละบุคคลคนจะมีระดับความสามารถในการรับรู้และเรียนรู้ที่ แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับอายุ ระดับความสนใจ ความพร้อมของบุคคล อาชีพ ประสบการณ์ สภาพแวดล้อม รวมถึงการศึกษา ฯลฯ

ซึ่งนอกจากการกำหนดประเด็นและเนื้อหาให้เหมาะสมแล้ว การเลือกใช้วิธีการหรือกระบวนการให้ เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายก็เป็นสิ่งสำคัญเช่นกัน เพราะเด็กกับผู้ใหญ่อมมีความสามารถในการรับรู้และ เรียนรู้ที่แตกต่างกัน คนในเมืองกับคนในชนบทก็มีความสามารถในการรับรู้และเรียนรู้ที่แตกต่างกัน ดังนั้น กระบวนการหรือวิธีการที่ใช้จึงจำเป็นต้องเลือกให้เหมาะสม หรือแม้กระทั่งภาษาที่ใช้ก็ต้องเลือกให้ เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายด้วยเช่นกัน (INDE. 2556 : เว็บไซต์)

3.แนวคิดแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการส่งเสริม

พจน์ บุญเรือง (2522 : 2) ได้กล่าวว่า การส่งเสริม (Extension) เป็นการขยายและ ถ่ายทอดความรู้ตามระบบวิทยาการแผนใหม่ (Innovation System) ซึ่งก่อประโยชน์ทางการศึกษา (Education Advantages) และมีคุณค่าทางการปฏิบัติ (Practical Values) แก่บุคคลผู้ซึ่งได้รับความ ช่วยเหลือในการเรียนรู้หรือผู้รับการส่งเสริม (People Intended, Clientele, Audience) ให้สามารถ พัฒนาตนเอง โดยการเรียนรู้ที่สามารถนำความรู้ไปปรับใช้ในการประกอบอาชีพเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น (Better Living) เป็นสำคัญ

วรทัศน์ อินทร์คัมพร (2546 : 10) ได้กล่าวว่า การส่งเสริม (Extension) หมายถึง การ วางแผนโครงการใดโครงการหนึ่ง ในการนำเอาความรู้ทางด้านเทคโนโลยีและการวิจัยต่างๆ นำออกไปสู่ ประชาชนในชนบท โดยความรู้ที่นำ ออกไปนั้น ประชาชนสามารถรับรู้และนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็ม เม็ดเต็มหน่วย โดยประยุกต์เข้ากับสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่ของประชาชนในแต่ละท้องที่ ซึ่งการ ถ่ายทอดความรู้ต้องคำนึงถึงการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม (Appropriate Technology) เพื่อให้ประชาชนมี ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและเป็นประโยชน์ต่อชุมชน อีกทั้งมีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและจริยธรรมควบคู่กัน ไป

Chang (1963 : 10) ได้กล่าวว่า การส่งเสริมไม่ได้เป็นแค่เพียงการแจกจ่ายปัจจัยการผลิต เช่น เมล็ดพันธุ์พืช ปุ๋ย ยารักษาแมลง เท่านั้น แต่มีเป้าหมายคือ “การพัฒนาคน” ถ้าคนไม่ได้รับการเปลี่ยนแปลง การพัฒนาที่ถาวรจะไม่เกิดขึ้น การพัฒนาทางกายภาพและเศรษฐกิจจะไม่ประสบความสำเร็จ หากไม่มีการพัฒนาคน ทุกสิ่งทุกอย่างจะสำเร็จได้โดยการพัฒนาคนและได้สรุปการส่งเสริม ไว้ดังนี้

1) การส่งเสริมเป็นกระบวนการทางการศึกษา (An Education Process)

ความก้าวหน้าของมนุษย์ขึ้นอยู่กับความสามารถด้านจิตใจและร่างกาย อันอาจจะเป็นตัวถ่วงหรือตัวกระตุ้นก็ได้ ท่านประธานาธิบดีลินคอล์น ได้กล่าวสุนทรพจน์อันมีข้อความตอนหนึ่งว่า “all men are created equal” กล่าวคือ มนุษย์ทุกคนมีความคล้ายคลึงกันโดยพื้นฐานมาตั้งแต่กำเนิดแล้ว ไม่ว่าจะเป็นใครมาจากไหน จะมีจิตใจและร่างกายเหมือนกันหมด (heart and body are the same) แต่เขาเหล่านั้นได้รับการอบรมมาไม่เท่ากัน บางคนอาจร้ายรวมมหาศาล ในขณะที่อีกคนหนึ่งยากจนอย่างน่าสงสาร บางคนมีความก้าวหน้าทั้งในด้านสังคมและวัฒนธรรม ในขณะที่อีกหลายคนยังหล้าหลังอยู่ สิ่งเหล่านี้สืบเนื่องมาจากความแตกต่างในสิ่งแวดล้อมที่ได้รับการอบรมมา ดังนั้น จึงเกิดมีประเทศด้อยพัฒนาและประเทศที่พัฒนาแล้ว ชนบทแตกต่างกับในเมือง อย่างไรก็ตาม แต่ละคนสามารถแข่งขันในความสำเร็จในชีวิตได้เป็นอย่างดี การศึกษาเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในตัวบุคคล การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้คือ

- 1) ในสิ่งที่เขารู้ - ความรู้ (เปลี่ยนแปลงในความรู้) (In what people know - knowledge)
- 2) ในสิ่งที่เขาคิด (In what people think - attitude)
- 3) ในสิ่งที่เขาทำได้ - ทักษะ (In what people can do - skill)
- 4) สิ่งที่เขาทำได้จริงๆ (In what they actually do - motivation)

2) การส่งเสริมเป็นกระบวนการประชาธิปไตย (A Democratic Process)

นักส่งเสริมจะต้องไม่บังคับสิ่งหนึ่งสิ่งใดกับเกษตรกร เราจะต้องเป็นทั้งเพื่อน ผู้แนะนำและเป็นครูไปในขณะเดียวกัน เราต้องอยู่กับเกษตรกรเพื่อทำงานเข้ากับเขาและพยายามที่จะค้นหาปัญหาและตัดสินใจทำงานร่วมกับเขาเป็นรายบุคคล และให้ความร่วมมืออย่างจริงจังในขณะที่กระบวนการนี้ดำเนินอยู่ ก็จะมีผู้นำท้องถิ่นและกลุ่มเกษตรกรที่เข้มแข็งขึ้นมาเมื่อถึงขั้นนั้นแล้วนักส่งเสริมต้องกระตุ้นให้กลุ่มผู้นำท้องถิ่นเกิดความคิดในการอภิปรายกลุ่มและการวางแผนของกลุ่มอันเป็นรากฐานของการปกครองแบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

3) การส่งเสริมเป็นกระบวนการต่อเนื่อง (A Continuous Process)

การส่งเสริมสามารถสรุปเป็นปรัชญาได้ว่า “เป็นการบริการของรัฐบาลที่จะบริการระบบการศึกษาแบบนอกโรงเรียน (Out of School Education) แก่ประชาชนที่อยู่ในชนบท เมื่อประชาชนได้รับการฝึกอบรมให้สามารถช่วยตัวเองได้แล้ว จึงจะเรียกได้ว่าประชาชนได้เปลี่ยนแปลงโดยกระบวนการศึกษาอย่างแท้จริง (Changed Educationally) ความมีอำนาจของประเทศกับการศึกษานั้น ต้องพัฒนา

ควบคู่กันไป ดังนั้น เจ้าหน้าที่ส่งเสริมซึ่งได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการเกษตรแผนใหม่และวิธีการส่งเสริมจึงเป็นบุคคลที่เหมาะสมที่สุดที่จะทำงานในชนบท”

ในการส่งเสริม เจ้าหน้าที่ส่งเสริมเป็นตัวจักรสำคัญ เนื่องจากเป็นผู้สร้างความเปลี่ยนแปลง (Change Agent) ของบุคคลเป้าหมายให้เกิดการยอมรับนวัตกรรม (Innovation) ใหม่ๆ และเป็นการนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม (Behavior) ของบุคคลเป้าหมายในที่สุด

เจริญ สุขันตพงศ์ (2534 : 15) ได้กล่าวถึง หลักการของงานส่งเสริมที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมควรยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ ดังนี้

1. ควรชี้แนะให้บุคคลเป้าหมายพยายามช่วยตัวเองในการสอนหรือให้คำแนะนำ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมควรตอกย้ำให้บุคคลเป้าหมาย พยายามอาศัยตนเองเป็นหลัก อย่ารอคอยให้คนอื่นมาช่วย การช่วยตัวเองได้นั้นจะทำให้มีอิสระในการตัดสินใจ และภูมิใจในผลงานของตนเอง

2. คอยชักจูงให้บุคคลเป้าหมายเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ด้วยความสมัครใจ ซึ่งมีผลให้การทำงานมีประสิทธิภาพสูง และทำให้เกิดความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของผลงานนั้นๆ หากผลงานนั้นๆ เป็นของชุมชนจะมีผลตามมาในด้านการประสานผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน และช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันด้วย

3. ควรให้มีการปฏิบัติด้วยตนเอง ในการส่งเสริมเจ้าหน้าที่ส่งเสริมควรให้โอกาสบุคคลเป้าหมายได้ปฏิบัติให้เกิดความชำนาญ จะได้มีความมั่นใจเมื่อเวลาจะนำไปปฏิบัติจริง

4. กิจกรรมที่ส่งเสริมให้ดำเนินการ ควรสอดคล้องกับความต้องการและเป็นประโยชน์แก่กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ หากงานส่งเสริมได้กระทำไปในระดับหมู่บ้านหรือตำบล งานส่งเสริมที่ลงไปในพื้นที่นั้น ก็ต้องสอดคล้องกับความต้องการของชนส่วนใหญ่ในชุมชนด้วย

หลักการข้อนี้ช่วยให้การส่งเสริมบรรลุเป้าหมายได้เร็ว เพราะตรงกับความต้องการและเกิดผลประโยชน์แก่ส่วนใหญ่ของกลุ่มเป้าหมายอยู่แล้ว ซึ่งเมื่อบุคคลส่วนใหญ่เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือยอมรับไปปฏิบัติแล้ว ก็มีผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้เร็ว

5. ควรใช้ทรัพยากรที่มีอยู่หรือหาได้ในท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ในงานส่งเสริมให้มากที่สุด ทรัพยากรดังกล่าวนี้รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรที่มนุษย์ผลิตและสร้างขึ้น เช่น แหล่งน้ำ ธรรมชาติ สิ่งสาธารณูปโภคที่ถืออำนาจแก่การส่งเสริม รวมทั้งสถาบันต่างๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น หากทรัพยากรไม่สามารถหาได้ในท้องถิ่นจึงค่อยนำจากภายนอก หลักการข้อนี้ ทำให้เกิดประโยชน์แก่ท้องถิ่นเองในแง่การประหยัดทั้งเวลาและงบประมาณค่าใช้จ่าย เพราะหากจัดหาจากภายนอกย่อมเสียค่าใช้จ่ายสูงกว่าและน่าจะเสียเวลามากกว่า

6. ควรสร้างทัศนคติของบุคคลเป้าหมายให้เกิดความรู้สึกริเริ่มเปลี่ยนแปลง และเมื่อเปลี่ยนแปลงและนำไปปฏิบัติแล้ว ก็ให้คงรักษาพฤติกรรมนั้นไว้ต่อเนื่องจนกว่ามีพฤติกรรมใหม่ที่ดีกว่ามาแทนที่ เพราะแม้ว่าบุคคลเป้าหมายจะเปลี่ยนแปลงทัศนคติและยอมรับไปปฏิบัติแล้วก็ตาม ผู้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนั้นอาจกลับไปใช้พฤติกรรมอย่างเก่าได้ หากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมไม่คอยกระตุ้นให้รักษา

7. ควรให้บุคคลเป้าหมายรวมเป็นกลุ่มหรือเป็นสถาบัน หลักการข้อนี้เกิดขึ้นเพราะเชื่อว่ากลุ่มมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านมีพลังต่อรองในแง่เศรษฐกิจและสังคม เป็นช่องทางในการรับบริการการส่งเสริมได้ดีขึ้น

8. ควรสร้างผู้นำชุมชนและใช้ความเป็นผู้นำชุมชนให้เป็นประโยชน์ในการส่งเสริม การส่งเสริมจะเข้าไปถึงบุคคลเป้าหมายทุกคนนั้นเป็นไปได้ยากมาก แต่ผู้นำชุมชนไม่ว่าจะเป็นผู้นำแบบทางการหรือไม่เป็นทางการ ก็มักเป็นผู้มีอิทธิพลต่อความนึกคิดของชาวบ้านธรรมดา และชาวบ้านชอบเอาอย่างผู้นำอยู่แล้วฉะนั้นหากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมรู้จักคัดเลือกและใช้ผู้นำให้ถูกกาลเทศะ จะช่วยให้งานส่งเสริมบรรลุเป้าหมายได้ดีขึ้น

9. ควรดำเนินกิจกรรมส่งเสริมแบบผสมผสาน หลักการข้อนี้ได้รับความนิยมมากขึ้นทุกทีในปัจจุบัน เพราะบุคคลเป้าหมายมักต้องกระทำการต่างๆ เพื่อประกอบอาชีพและดำรงชีวิตพร้อมกันไปหลายๆ อย่าง ฉะนั้นกิจกรรมที่ส่งเสริมที่ต้องการถ่ายทอด ควรต้องมีลักษณะผสมผสาน โดยประสานงานกับผู้เกี่ยวข้อง เพื่อประสานกิจกรรมส่งเสริมให้สอดคล้องกันและทำงานร่วมกัน ก็จะช่วยให้งานส่งเสริมสำเร็จลุล่วงไปได้ และบุคคลเป้าหมายพอใจ

10. การยอมรับ (Adoption) เป็นเรื่องที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในกระบวนการส่งเสริม เพราะเจ้าหน้าที่ส่งเสริมต้องทำให้บุคคลเป้าหมายเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเขา หลังจากได้เรียนรู้ในสิ่งที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมนำไปถ่ายทอดให้เขาได้รับรู้ ทำให้เกิดความเข้าใจ มีทักษะและความชำนาญ จนสามารถนำมาใช้ในการปฏิบัติ เช่น บุคคลเป้าหมายได้เรียนรู้เกี่ยวกับการใช้สารเคมี จนเกิดการเรียนรู้ว่าสารเคมีมีผลดี ผลเสียอย่างไร จะมีการปฏิบัติอย่างไรในการใช้สารเคมีที่ถูกต้อง เมื่อเรียนรู้จนเกิดความชำนาญแล้ว ก็นำมาใช้ปฏิบัติในชีวิตประจำวันสำหรับการประกอบอาชีพของตนเองได้เป็นอย่างดี

4.แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการความรู้และการมีส่วนร่วม

4.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการความรู้

4.1.1 ความหมายของความรู้

(เบนจามิน บลูม. 2556 : เร็บไซด์) ได้ให้ความหมายของ ความรู้ ว่าหมายถึง เรื่องที่เกี่ยวกับการระลึกถึงสิ่งเฉพาะ วิธีการและกระบวนการต่าง ๆ รวมถึงแบบกระบวนการของโครงการ วัตถุประสงค์ในด้านความรู้ โดยเน้นในเรื่องของกระบวนการทางจิตวิทยาของความจำ อันเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงเกี่ยวกับการจัดระเบียบ โดยก่อนหน้านั้นในปี ค.ศ. 1965 บลูมและคณะ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้หรือพุทธิพิสัย (cognitive domain) ของคน ว่าประกอบด้วยความรู้ตามระดับต่าง ๆ รวม 6 ระดับ ซึ่งอาจพิจารณาจากระดับความรู้ในขั้นต่ำไปสู่ระดับของความรู้ในระดับที่สูงขึ้นไป โดยบลูมและคณะ ได้แจกแจงรายละเอียดของแต่ละระดับไว้ดังนี้

1. ความรู้ (Knowledge) หมายถึง การเรียนรู้ที่เน้นถึงการจำและการระลึกได้ถึง ความคิด วัตถุ และปรากฏการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นความจำที่เริ่มจากสิ่งง่าย ๆ ที่เป็นอิสระแก่กัน ไปจนถึง ความจำในสิ่งที่ยังยากซับซ้อนและมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน

2. ความเข้าใจหรือความคิดรวบยอด (Comprehension) เป็นความสามารถทางสติปัญญาในการขยายความรู้ ความจำ ให้กว้างออกไปจากเดิมอย่างสมเหตุสมผล การแสดงพฤติกรรมเมื่อเผชิญกับสื่อความหมาย และความสามารถในการแปลความหมาย การสรุปหรือการขยายความสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

3. การนำไปปรับใช้ (Application) เป็นความสามารถในการนำความรู้ (knowledge) ความเข้าใจหรือความคิดรวบยอด (comprehension) ในเรื่องใด ๆ ที่มีอยู่เดิม ไปแก้ไข ปัญหาที่แปลกใหม่ของเรื่องนั้น โดยการใช้ความรู้ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีการกับความคิดรวบยอดมา ผสมผสานกับความสามารถในการแปลความหมาย การสรุปหรือการขยายความสิ่งนั้น

4. การวิเคราะห์ (Analysis) เป็นความสามารถและทักษะที่สูงกว่าความเข้าใจ และการนำไปปรับใช้ โดยมีลักษณะเป็นการแยกแยะสิ่งที่จะพิจารณาออกเป็นส่วนย่อย ที่มีความสัมพันธ์กัน รวมทั้งการสืบค้นความสัมพันธ์ของส่วนต่าง ๆ เพื่อดูว่าส่วนประกอบปลีกย่อยนั้นสามารถเข้ากันได้หรือไม่ อันจะช่วยให้เกิดความเข้าใจต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างแท้จริง

5. การสังเคราะห์ (Synthesis) เป็นความสามารถในการรวบรวมส่วนประกอบย่อย ๆ หรือส่วนใหญ่ ๆ เข้าด้วยกันเพื่อให้เป็นเรื่องราวอันหนึ่งอันเดียวกัน การสังเคราะห์จะมีลักษณะของการเป็นกระบวนการรวบรวมเนื้อหาสาระของเรื่องต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน เพื่อสร้างรูปแบบหรือโครงสร้างที่ยังไม่ชัดเจนขึ้นมาก่อน อันเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความคิดสร้างสรรค์ภายในขอบเขตของสิ่งที่กำหนดให้

6. การประเมินผล (Evaluation) เป็นความสามารถในการตัดสินเกี่ยวกับความคิด ค่านิยม ผลงาน คำตอบ วิธีการและเนื้อหาสาระเพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง โดยมีการกำหนดเกณฑ์ (criteria) เป็นฐานในการพิจารณาตัดสิน การประเมินผล จัดได้ว่าเป็นขั้นตอนที่สูงสุดของพุทธิลักษณะ (characteristics of cognitive domain) ที่ต้องใช้ความรู้ความเข้าใจ การนำไปปรับใช้ การวิเคราะห์และการสังเคราะห์เข้ามาพิจารณาประกอบกันเพื่อทำการประเมินผลสิ่งหนึ่งสิ่งใดความรู้คือ สิ่งที่มนุษย์สร้าง ผิดิต ความคิด ความเชื่อ ความจริง ความหมาย โดยใช้ ข้อเท็จจริง ข้อคิดเห็น ตรวาระ แสดงผ่านภาษา เครื่องหมาย และสื่อต่าง (ความรู้วิชาการ. 2552 : เว็บไซต์)

4.1.2 ทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการความรู้ (Knowledge Process)

เป็นแนวความคิดของกระบวนการความรู้ที่สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ (บุญดี บุญญาภิกข และคณะ. 2547 : 54-59) ได้สรุปไว้เพื่อช่วยให้องค์กรสามารถสร้างและจัดการความรู้ภายในองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลซึ่งรายละเอียดต่าง ๆ สรุปได้ดังนี้

การค้นหาคำความรู้ (Knowledge Identification)

เป็นการค้นหาว่าองค์กรของเรามีความรู้อะไรอยู่บ้าง อยู่ในรูปแบบใด อยู่ที่ใคร และความรู้ อะไรที่องค์กรจำเป็นต้องมีเพื่อทำให้บรรลุเป้าหมาย การค้นหาคำความรู้สามารถใช้เครื่องมือที่เรียกว่า

Knowledge mapping หรือการทำและแผนที่ความรู้ เพื่อจัดอันดับความสำคัญ ทำให้มองเห็นภาพรวมของคลังความรู้ขององค์กร บุคลากรทราบว่ามีความรู้อะไรและสามารถหาได้จากที่ไหน นอกจากนี้ยังใช้เป็นพื้นฐานในการต่อยอดความรู้ในเรื่องต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ

การสร้างและแสวงหาความรู้ (Knowledge Creation and Acquisition)

องค์กรจะต้องมีวิธีการดึงดูดความรู้จากแหล่งต่าง ๆ รวบรวมไว้เพื่อจัดทำเนื้อหาให้เหมาะสม มีการสร้างความรู้ใหม่การนำความรู้จากภายนอกมาใช้ มีการพิจารณากำจัดความรู้ที่ไม่ได้ใช้หรือล้าสมัยทิ้งไปเพื่อประหยัดทรัพยากรในการจัดเก็บ หัวใจสำคัญคือ การกำหนดเนื้อหาของความรู้ที่ต้องการและแสวงหาความรู้ดังกล่าวให้ได้

การจัดความรู้ให้เป็นระบบ (Knowledge Organization)

องค์กรต้องจัดความรู้ที่มีอยู่ให้เป็นระบบ เพื่อให้ผู้ใช้สามารถค้นหาและนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ได้ และเข้าถึงได้ง่ายและรวดเร็วมีการแบ่งประเภทของความรู้ อย่างเหมาะสมตามลักษณะของงาน วางโครงสร้างของความรู้ขององค์กร

การประมวลและกลั่นกรองความรู้ (Knowledge Codification and Refinement)

ต้องมีการประมวลความรู้ให้อยู่ในรูปแบบและภาษาที่เข้าใจง่าย ใช้ภาษาเดียวกันปรับปรุงเนื้อหาให้มีความสมบูรณ์สอดคล้องต้องการของผู้ใช้

การเข้าถึงความรู้ (Knowledge Access)

ความรู้ที่ได้มานั้นต้องถูกนำออกมาใช้ประโยชน์ การเข้าถึงข้อมูลของผู้ใช้นั้นสามารถทำได้ 2 ลักษณะ คือ การป้อนความรู้ (Push) คือ การส่งข้อมูลความรู้ให้กับผู้รับ โดยที่ผู้รับไม่ได้ร้องขอหรือเรียกว่า Supply – based เช่น หนังสือเวียน การฝึกอบรม การให้โอกาสเลือกใช้ความรู้(Pull) คือ การที่ผู้รับสามารถเลือกใช้เฉพาะความรู้ที่ตนต้องการซึ่งช่วยให้ลดปัญหาการได้รับข้อมูลที่ไม่ต้องการใช้ เรียกอีกอย่างว่า Demand-based เช่น Web board

การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing)

องค์กรสามารถนำเครื่องมือในการจัดการความรู้มาใช้เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งใช้หลักการของ SECI ความรู้ชัดแจ้งสามารถนำเอาเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาใช้เพื่อช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ได้อย่างรวดเร็ว แต่ความรู้ฝังลึกนั้นเกิดการแลกเปลี่ยนได้ยากขึ้นอยู่กับทัศนคติและวัฒนธรรมขององค์กรและต้องเลือกใช้วิธีที่เหมาะสม

การเรียนรู้ (Learning)

การที่คนในองค์กรสามารถเรียนรู้จากสิ่งต่าง ๆ และสามารถนำความรู้นั้นไปใช้ตัดสินใจในการทำงานโดยการเรียนรู้และสร้างความรู้ใหม่ขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง เป็นการเพิ่มพูนความรู้ขององค์กรให้มากขึ้นเรื่อย ๆ และถูกนำไปใช้สร้างความรู้ใหม่ๆ เป็นวงจรที่ไม่มีที่สิ้นสุดที่เรียกว่า วงจรแห่งการเรียนรู้

4.2 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

4.2.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม (participation) คือ เป็นผลมาจากการเห็นพ้องกันในเรื่องของความต้องการและทิศทางของการเปลี่ยนแปลงและความเห็นพ้องต้องกัน จะต้องมีการจนเกิด ความคิดริเริ่มโครงการเพื่อปฏิบัติ เหตุผลเบื้องต้นของการที่คนมารวมกันได้คือการตระหนักว่าปฏิบัติการทั้งหมดหรือการกระทำทั้งหมดที่ทำได้โดยกลุ่มหรือในนามกลุ่มนั้น กระทำผ่านองค์การ (organization) ดังนั้น องค์การจะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงได้ (ยุพาพร รูปงาม. 2556 : เว็บไซต์)

Erwin (อ้างอิงใน ยุพาพร รูปงาม. 2556 : เว็บไซต์) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมไว้ว่า คือ กระบวนการให้บุคคลเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ตัดสินใจ แก้ไขปัญหาด้วยตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของ บุคคล แก้ไขปัญหาร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุน ติดตามการ ปฏิบัติงานขององค์การและบุคคลที่เกี่ยวข้องแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

4.2.2 ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมมี 5 ทฤษฎี ซึ่ง อคิน รพีพัฒน์ (อ้างอิงใน ยุพาพร รูปงาม. 2556 : เว็บไซต์) ได้สรุปไว้ดังนี้

1. ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน (Mass Persuasion)

Maslow (อ้างอิงใน อคิน รพีพัฒน์ 2556 : เว็บไซต์) กล่าวว่า การเกลี้ยกล่อม หมายถึง การใช้คำพูดหรือการเขียน เพื่อบังคับให้เกิดความเชื่อถือและการกระทำ ซึ่งการ เกลี้ยกล่อมมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในการปฏิบัติงานและถ้าจะให้ เกิดผลดีผู้เกลี้ยกล่อมจะต้องมีศิลปะในการสร้างความสนใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อม โดยเฉพาะในเรื่อง ความต้องการของคนตามหลักทฤษฎีของ Maslow ที่เรียกว่าลำดับขั้น ความต้องการ (hierarchy of needs) คือ ความต้องการของคนจะเป็นไปตามลำดับจากน้อยไปมาก มีทั้งหมด 5 ระดับ ดังนี้

1.1 ความต้องการทางด้านสรีระวิทยา (physiological needs) เป็นความต้องการ ขั้นพื้นฐานของมนุษย์ (survival need) ได้แก่ ความต้องการทางด้านอาหาร ยา เครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และความต้องการทางเพศ

1.2 ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยของชีวิต (safety and security needs) ได้แก่ ความต้องการที่อยู่อาศัยอย่างมีความปลอดภัยจากการถูกทำร้ายร่างกาย หรือถูก ขโมยทรัพย์สิน หรือความมั่นคงในการทำงานและการมีชีวิตอยู่อย่างมั่นคงในสังคม

1.3 ความต้องการทางด้านสังคม (social needs) ได้แก่ ความต้องการความรัก ความต้องการที่จะให้สังคมยอมรับว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

1.4 ความต้องการที่จะมีเกียรติยศชื่อเสียง (self-esteem needs) ได้แก่ ความภาคภูมิใจ ความต้องการดีเด่นในเรื่องหนึ่งที่จะให้ได้รับการยกย่องจากบุคคลอื่น ความต้องการ ด้านนี้เป็นความต้องการระดับสูงที่เกี่ยวกับความมั่นใจในตัวเองในเรื่องความสามารถ และความสำคัญของบุคคล

1.5 ความต้องการความสำเร็จแห่งตน (self-actualization needs) เป็นความต้องการในระบบสูงสุด ที่อยากจะทำให้เกิดความสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่างตามความนึกคิด ของตนเอง เพื่อจะพัฒนาตนเองให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ความต้องการนี้จึงเป็นความต้องการ พิเศษของบุคคลที่จะพยายามผลักดันชีวิตของตนเองให้เป็นแนวทางที่ดีที่สุด

2. ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของคนในชาติ (national morale)

คนเรามีความต้องการทางกายและใจถ้าคนมีขวัญดีพอ ผลของการทำงานจะสูงตามไปด้วย แต่ถ้าขวัญไม่ดีผลงานก็ต่ำไปด้วย ทั้งนี้เนื่องจากว่าขวัญเป็นสถานการณ์ทาง จิตใจที่แสดงออกในรูปพฤติกรรมต่าง ๆ นั่นเอง การจะสร้างขวัญให้ดีต้องพยายามสร้าง ทศณคติที่ดีต่อผู้ร่วมงาน เช่น การไม่เอาไรต์เอาเปรียบ การให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับงาน การเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น เป็นต้น และเมื่อใดก็ตามถ้าคนทำงานมีขวัญดีจะ เกิดสำนึกในความรับผิดชอบ อันจะเกิดผลดีแก่หน่วยงานทั้งใน ส่วนที่เป็นขวัญส่วนบุคคล และขวัญของกลุ่ม ดังนั้น จะเป็นไปได้ว่าขวัญของคนเราโดยเฉพาะคนมีขวัญที่ดี ย่อมเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ได้เช่นกัน (ยุพาพร รูปงาม, 2556 : เว็บไซต์)

3. ทฤษฎีสร้างความรู้รักชาตินิยม (Nationalism)

ปัจจัยประการหนึ่งที่น่าสู่การมีส่วนร่วม คือ การสร้างความรู้รักชาตินิยม ให้ เกิดขึ้น หมายถึง ความรู้สึกเป็นตัวของตัวเองที่จะอุทิศหรือ เน้นค่านิยมเรื่องผลประโยชน์ ส่วนรวมของ ชาติ มีความพอใจในชาติของตัวเอง พอใจเกียรติภูมิ จงรักภักดี ผูกพันต่อ ท้องถิ่น (ยุพาพร รูปงาม, 2556 : เว็บไซต์)

4. ทฤษฎีการสร้างผู้นำ (Leadership)

การสร้างผู้นำจะช่วยจูงใจให้ประชาชนทำงานความความเต็มใจเพื่อ บรรลุ เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้เพราะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญของการร่วมกลุ่มคน จูงใจไปยัง เป้าประสงค์โดยทั่วไปแล้วผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดีเรียกว่า ผู้นำปฏิฐาน (positive leader) ผู้นำพลวัตร คือ เคลื่อนไหวทำงานอยู่เสมอ (dynamic leader) และผู้นำไม่มีกิจ ไม่มีผลงานสร้างสรรค์ ที่เรียกว่า ผู้นำ นิเสธ (negative leader) ผลของการให้ทฤษฎีการสร้างผู้นำ จึงทำให้เกิดการระดมความร่วมมือปฏิบัติงาน อย่างมีขวัญกำลังใจ งานมีคุณภาพ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และร่วมรับผิดชอบ ดังนั้น การสร้างผู้นำที่ดี ย่อมจะนำไปสู่ การมีส่วนร่วมใน กิจกรรมต่าง ๆ ด้วยดีนั่นเอง (ยุพาพร รูปงาม, 2556 : เว็บไซต์)

5. ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบทางการบริหาร (Administration and Method)

การใช้ระบบบริหารในการระดมความร่วมมือเป็นวิธีหนึ่งที่ย่ายเพราะใช้ กฎหมาย ระเบียบ แบบแผน เป็นเครื่องมือในการดำเนินการ แต่อย่างใดก็ตามผลของ ความร่วมมือยังไม่มี ระบบใดดีที่สุดในเรื่องการบริหาร เพราะธรรมชาติของคน ถ้าทำงานตามความสมัครใจอย่างตั้งใจไม่มีใคร บังคับก็จะทำงานด้วยความรัก แต่ถ้าไม่ ควบคุมเลยก็ไม่เป็นไปตามนโยบายและความจำเป็นของรัฐ เพราะ การใช้ระบบบริหาร เป็นการให้ปฏิบัติตามนโยบายเพื่อให้บรรลุเป้าหมายเพิ่มความคาดหวังผลประโยชน์ (ยุพาพร รูปงาม, 2556 : เว็บไซต์)

5.บริบทพื้นที่ บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

5.1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

เมื่อประมาณปี พ.ศ.2539 ได้มีราษฎรจากจังหวัดร้อยเอ็ดได้อพยพมาตั้งดอนๆ หนึ่ง ซึ่งมีภูมิประเทศเหมาะแก่การตั้งหมู่บ้าน จึงได้ตั้งหลักปักฐานอาศัย ซึ่งต่อมาเรียนชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านดอนตูม” ตามลักษณะของพื้นที่ตั้งหมู่บ้าน ซึ่งเป็นดอนและมีต้นตูมขึ้นเป็นจำนวนมากจึงได้เรียกชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านดอนตูม” จนถึงปัจจุบัน

บ้านดอนตูมหมู่ที่ 1 มีผู้ใหญ่บ้านจากอดีตถึงปัจจุบัน มีจำนวน 11 คน

1. พ่อไข ลิทธิจันทร์
2. พ่อสวน งามเมือง
3. พ่อสีทา จันทรลุน
4. พ่อขุน จันทรลุน
5. พ่อสอน พลศรี
6. พ่อไสว ลาจ้อย
7. พ่อสอน พลศรี
8. พ่อผื่น จันทรลุน
9. พ่อทองสุข พลเหลา
10. นายสายัน ธาโยธี
11. นายอุทิศ สัทธิธรรม ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน

5.2 ที่ตั้ง/อาณาเขต

บ้านดอนตูม ตั้งอยู่ในตำบลแก่งเลิงจาน ห่างจากตัวอำเภอไปทางทิศตะวันตก ประมาณ 5 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 1,520 ไร่ แยกเป็นพื้นที่อาศัย 250 ไร่ พื้นที่สาธารณะ 82 ไร่ พื้นที่ทำการเกษตร 1,188 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านต่างๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ลำห้วยตูม ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
ทิศใต้	ติดต่อกับ	บ้านเม่นใหญ่ ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	บ้านโนนหัวฝาย ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	บ้านดอนตูมหมู่ 16 ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

จำนวนครัวเรือนและประชากร ครัวเรือนทั้งหมด 237 ครัวเรือน ประชากร 1,065 คน แยกเป็นชาย 534 คน หญิง 531 คน ตามตารางข้างล่าง

ตารางที่ 2.1 ช่วงอายุของประชากรบ้านดอนตูม ตำบลแก้งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ช่วงอายุของประชากร	เพศชาย (คน)	เพศหญิง (คน)	รวม (คน)
น้อยกว่า 1 ปีเต็ม	3	5	8
1 ปีเต็ม - 2 ปี	6	6	12
3 ปีเต็ม - 5 ปี	17	17	34
6 ปีเต็ม - 11 ปี	38	29	67
12 ปีเต็ม - 14 ปี	23	22	45
15 ปีเต็ม - 17 ปี	30	25	55
18 ปีเต็ม - 49 ปี	303	310	613
50 ปีเต็ม - 60 ปี	58	63	121
มากกว่า 60 ปีเต็มขึ้นไป	56	54	110
รวมทั้งหมด	534	531	1065

5.3 ลักษณะภูมิประเทศ/ภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม มีลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย เหมาะแก่การทำนา ในฤดูฝน ลักษณะการตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นกระจุก ตามถนนเหมือนกับการตั้งบ้านเรือนทั่วไปของชาวอีสาน ส่วนที่ทำกินอยู่รอบๆ หมู่บ้าน

ลักษณะภูมิอากาศ ได้รับลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ และลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ ลักษณะภูมิอากาศทั่วไปจะมี 3 ฤดู ได้แก่ ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม ถึงเดือนกันยายนของทุกปี มีลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้พัดผ่าน แต่ในบางปีถึงแม้ว่าอยู่ในฤดูฝน ไม่มีพายุ ไม่มีลมมรสุมพัดผ่าน ก็ทำให้แห้งแล้ง ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ อากาศหนาวเย็น ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคม อากาศร้อนอบอ้าวทำให้แห้งแล้ง

5.4 การคมนาคมสื่อสาร

การเดินทางไปยังหมู่บ้าน ใช้ทางหลวงหมายเลข 208 มหาสารคาม -- ขอนแก่น

ถนนสายที่อยู่เฉพาะในเขตพื้นที่ของหมู่บ้าน ถนนลาดยาวหรือคอนกรีต 2 สาย 1,600 เมตร ถนนเพื่อการเกษตร 1 สาย 1,500 เมตร ถนนดิน 2 สาย 2,500 เมตร

ถนนที่เดินทางไปอำเภอ 1 เส้นทาง เส้นทางที่จะสะดวกที่สุดจากหมู่บ้านถึงอำเภอที่ใกล้ที่สุด ระยะทางทั้งหมด 5 กิโลเมตร เป็นถนนลาดยาง ใช้เวลาเดินทาง 5 นาที

บริการสาธารณะ/บริการขั้นพื้นฐานในหมู่บ้าน

1. ศาลากลางบ้าน

2. ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน
3. โทรศัพท์สาธารณะ 2 ตู้
4. ที่อ่านหนังสือพิมพ์
5. ลานกีฬา 1 แห่ง
6. หอกระจายข่าว
7. มีไฟฟ้าใช้ทุกครัวเรือน
8. มีระบบประปาหมู่บ้าน มีน้ำประปาใช้ทุกครัวเรือน

มีหนองน้ำสาธารณะประโยชน์ประจำหมู่บ้าน จำนวน 2 แห่ง ได้แก่ สระหนองสพัง สระต้นกระโดน เนื้อที่ทั้งหมด 3 ไร่

5.5 สภาพทางสังคม/การศึกษา/ศาสนา

ประชาชนส่วนใหญ่ใช้ภาษาถิ่นเป็นภาษาอีสาน นับถือศาสนาพุทธทั้งหมดการศึกษาประชาชนในหมู่บ้านส่วนใหญ่ จบการศึกษาภาคบังคับและประชาชนอายุระหว่าง 15 – 60 ปี อ่านและเขียนภาษาไทยได้ทุกคน ซึ่งจะเห็นได้ว่าประชาชน สนใจในด้านการศึกษามากโดยการสนับสนุนให้ลูกหลานที่เรียนจบการศึกษาภาคบังคับ (ป.6) จากโรงเรียนบ้านดอนตูม – ดอนโต ต่อในระดับมัธยมหรือสูงกว่า

สำหรับการศึกษาส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา โดยจากการจัดเก็บข้อมูล จปฐ. ปี 2554 เมื่อนำข้อมูลด้านการศึกษามาพิจารณาปรากฏว่ามีผู้จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย มากถึงร้อยละ 30.52% ของจำนวนประชากรอายุ 18 -60 ปีขึ้นไป

ทางศาสนามีวัดบ้านดอนตูม เป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีทางศาสนาและมีศรัทธามศรัทธาในการทำบุญ เป็นประเพณีสืบทอดกันมา เช่น การทำบุญในวันพระ วันสำคัญต่างๆ หรืองานบุญ ประเพณีฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ชาวบ้านดอนตูมได้สืบทอดวัฒนธรรมประเพณีที่ทำกันมาในทุกๆปีไม่เคยเว้น เช่น บุญข้าวจี บุญเผือก งานสงกรานต์ บุญข้าวประดับดิน บุญกระยาสารท บุญออกพรรษา เป็นต้น นอกจากนี้พระสงฆ์ยังมีบทบาทในการอบรมสั่งสอนให้ชาวบ้านละเว้นการทำความชั่ว ให้ประพฤติดีนในการทำความดี

ประเพณีสำคัญๆ ที่ชาวบ้านยึดถือและปฏิบัติสืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น

1. การทำบุญในวันพระ วันพระ หรือ วันธรรมสวนะ หมายถึง วันประชุมถือศีล ฟังธรรมในพุทธศาสนา (ธรรมสวนะ หมายถึง การฟังธรรม) กำหนดเดือนทางจันทรคติ ละ 4 วันได้แก่ วันขึ้น 8 ค่ำ วันขึ้น 15 ค่ำ (วันเพ็ญ) วันแรม 8 ค่ำ วันแรม 15 ค่ำ (หากเดือนใดเป็นเดือนขาด ถือเอาวันแรม 14 ค่ำ) ชาวบ้านจะพากันไปทำบุญที่วัด ถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ และฟังธรรม ชาวบ้านบางคนอาจถือศีลแปดในวันพระ

2. บุญประเพณีฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ฮีตสิบสอง มาจากคำสองคำได้แก่ ฮีต คือ คำว่า จาริต ซึ่งหมายถึง ความประพฤติ ธรรมเนียม ประเพณี ความประพฤติที่ดี และ สิบสอง หมายถึง สิบ

สองเดือน ดังนั้นอีตสิบสองจึงหมายถึงประเพณีที่ชาวบ้านปฏิบัติกันมา ในโอกาสต่างๆทั้งสิบสองเดือนของแต่ละปี เป็นการผสมผสานพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเรื่องผีและพิธีกรรมทางเกษตร เข้ากับพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งมีสิบสองอีต ได้แก่ ลักษณะของครอบครัว ส่วนมากจะเป็นครอบครัว ประกอบไปด้วยพ่อ แม่ ลูก สมาชิกในครัวเรือนมีความสัมพันธ์และจะปลูกบ้านอยู่บริเวณใกล้ๆ กับครอบครัวของพ่อแม่ญาติพี่น้องของตนเอง การแต่งงานของสมาชิกในครอบครัวระยะแรกนิยมแต่งงานกับคนในหมู่บ้านเดียวกัน ต่อมาระยะหลังก็มีการแต่งงานกับคนต่างหมู่บ้าน

5.6 สภาพทางเศรษฐกิจ

5.6.1 การประกอบอาชีพ

อาชีพหลัก คือ การทำนา อาชีพรองคือ รับจ้างทั่วไป จากการสำรวจข้อมูล จปฐ.ปี 2554 โดยนับเฉพาะผู้ที่มิอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป - 60 ปี ไม่นับนักเรียนนักศึกษา จำนวน 773 คน ปรากฏว่าส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ รับจ้าง 346 คน คิดเป็นร้อยละ 44.76 รองลงมาอาชีพทำนา 341 คนคิดเป็นร้อยละ 44.11 ตามลำดับ ตามตาราง

ตารางที่ 2.2 ประเภทอาชีพบ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ที่	อาชีพ	จำนวน(คน)	คิดเป็นร้อยละ
1	ด้านการเกษตร	341	44.11
2	รับราชการ	22	2.85
3	รับจ้างทั่วไป	346	44.76
4	ค้าขาย	26	3.36
5	อื่นๆ	38	4.92
	รวม	773	100.0

5.6.2 การเมืองการปกครอง

แบ่งการปกครองออกเป็น 10 คุ่ม

1. คุ่ม หอดาว หัวหน้าคุ่ม นายสวาท เจริญอิฐเพชร จำนวนครัวเรือน 18 ครัวเรือน
2. คุ่ม ดากระยับ หัวหน้าคุ่ม นายชูศักดิ์ สิทธิจันทร์ จำนวนครัวเรือน 32 ครัวเรือน
3. คุ่ม ดอกท้อ หัวหน้าคุ่ม นายบุญเหลือ หันหา จำนวนครัวเรือน 30 ครัวเรือน
4. คุ่ม หอคอย หัวหน้าคุ่ม นายเชย สิทธิจันทร์ จำนวนครัวเรือน 22 ครัวเรือน
5. คุ่ม ประดับใจ หัวหน้าคุ่ม นายกุ่มภา พลสี จำนวนครัวเรือน 28 ครัวเรือน
6. คุ่ม ดวงหอม หัวหน้าคุ่ม นายจันดี สิทธิจันทร์ จำนวนครัวเรือน 16 ครัวเรือน
7. คุ่ม ข้าวหอม หัวหน้าคุ่ม นายบุญชอบ สิทธิจันทร์ จำนวนครัวเรือน 16 ครัวเรือน

8. คุ่ม อลอมทอง หัวหน้าคุ่ม นายอวน จันทร์ทิพย์ จำนวนครัวเรือน 21 ครัวเรือน
9. คุ่ม สะพานทอง หัวหน้าคุ่ม นายบุญช่วย ดาแก้ว จำนวนครัวเรือน 34 ครัวเรือน
10. คุ่ม ศรีบุรพา หัวหน้าคุ่ม นายเวียงสันต์ สิทธิจันทร์ จำนวนครัวเรือน 21 ครัวเรือน

การปกครองในอดีตจนถึงปัจจุบัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน มีบทบาทเป็นผู้ปกครองลูกบ้านทุกเรื่อง โดยมีการแบ่งการปกครองออกเป็นคุ่ม แต่ละคุ่มมีหัวหน้าคุ่มช่วยกันดูแลความเรียบร้อยและพัฒนา ร่วมกับผู้ใหญ่บ้าน และมีสมาชิก อบต. ช่วยดูแลปัญหาความเดือดร้อนต่างๆของราษฎร นำเสนอต่อองค์การบริหารส่วนตำบลเพื่อสนับสนุนและช่วยเหลือ ชาวบ้านมีความรักความสามัคคีมีความสัมพันธ์เป็นญาติพี่น้องกันอยู่แล้ว การให้ความร่วมมือต่อการพัฒนาหมู่บ้านตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ชาวบ้านจึงให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

กิจกรรม/กลุ่ม/องค์กร ภายในหมู่บ้าน

พันธุ์ข้าว พันธุ์ดี โครงการช่วยเหลือคนชรา โครงการออมวันละ 1 บาท กลุ่มเลี้ยงโค กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มฉาบปูนกิจ กลุ่มโรงสีข้าว SML

ตารางที่ 2.3 ประชาชนชาวบ้าน/ภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านดอนตูม ตำบลแก้งเลิงจาน อำเภอมือง

จังหวัดมหาสารคาม

ประชาชนด้าน	ชื่อ-สกุล	อายุ	บ้านเลขที่	มีความสามารถด้าน
1.แพทย์แผนไทย/ สมุนไพร/หมอพื้นบ้าน	1. นายคำทอง สิทธิจันทร์	69	6	หมอยาแผนโบราณ
	2. นายอำนวย พลศรี	65	12	เป่าตาแดง เป่าคางทูม
2.ผู้อนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมประเพณี ท้องถิ่น	1. นายคำมาก หันบาล	68	121	หมอสู่ตร บายศรีสู่ขวัญ
	2. นางนวนตา ผิวผุย	62	218	เย็บพานบายศรี
3.งานฝีมือต่างๆ	1. นายวิเทียน ดาแก้ว	68	27	ช่างไม้
	2 นายคำมาก หันบาล	68	121	จักสาน ไพรหญ้า
4.ผู้มีความสามารถด้าน การบริหารจัดการกลุ่ม	1. นายอุทิศ สิทธิธรรม	54	110	กองทุนผู้สูงอายุ พันธุ์
	2. นายวิญญา จันทร์สุน	63	143	ข้าว กองทุน SML
5.ด้านการถนอมอาหาร	1. นางวิไล ศรีสมบุญ	47	44	ทำปลาร้า
6.ด้านการเกษตร	1. นายไพบูรณ์ จันทร์ลุ่ม	60	82	เลี้ยงปลาในกะชัง

5.6.3 วิสัยทัศน์ อัตลักษณ์และทิศทางการพัฒนาหมู่บ้าน

วิสัยทัศน์ หมู่บ้านสามัคคี ประชาชนยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง มีคุณภาพที่ดี

อัตลักษณ์หมู่บ้าน เป็นหมู่บ้านที่มีช่างที่มีฝีมือ

5.6.4 เป้าหมายการพัฒนาหมู่บ้านใน 3 ปี ข้างหน้า

- 1) หมู่บ้านปลอดยาเสพติด
- 2) ประชาชนยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง
- 3) ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี

5.6.5 แนวทางการพัฒนาหมู่บ้าน

1. ส่งเสริมให้ประชาชนน้อมรับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และส่งเสริมการออมทรัพย์เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้ครอบครัวและชุมชน
2. ส่งเสริมอาชีพเสริม โดยการทำเกษตรแบบใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยชีวภาพ ทำการเกษตรไม่ว่าจะเป็นการปลูกข้าว ปลูกผัก อื่นๆ
3. พัฒนากลุ่มองค์กรต่างๆในหมู่บ้าน ให้มีความเข้มแข็งสามารถจัดการกลุ่มองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ พึ่งพาตนเองได้แบบยั่งยืน

ตารางที่ 2.4 จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรคของชุมชน

จุดแข็ง มีการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามไว้ คนในหมู่บ้านมีความสามัคคีกัน หมู่บ้านมีความสะอาด รักชาติ มีคุณธรรม การบริหารกองทุนต่างๆดี ไม่มีหนี้ค้างชำระผิดสัญญา	จุดอ่อน รายได้น้อย มีหนี้สิน ขาดอาชีพเสริม คลองส่งน้ำการเกษตรไม่ทั่วถึง ไม่มีไฟฟ้าทำการเกษตร
โอกาส อบต. อำเภอ/รัฐบาล หน่วยงานต่างๆ นักการเมือง/สส./สจ.	อุปสรรค งบประมาณไม่เพียงพอ งบประมาณล่าช้าไม่ทันเหตุการณ์ ภัยธรรมชาติ ราคาผลผลิตตกต่ำ

สภาพปัญหา สาเหตุและแนวทางการแก้ไขปัญหา

จากการประชุมปรึกษาหารือชุมชน ประจำปี 2554 ของหมู่บ้านได้มีการวิเคราะห์ข้อมูลด้านต่างๆ ของชุมชนและมีการวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ แนวทางแก้ไขและศักยภาพในการแก้ไขปัญหาของชุมชน ดังนี้ ตารางที่ 2.5 สภาพปัญหา สาเหตุและแนวทางการแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจ

ที่	สภาพปัญหา	สาเหตุ	แนวทางแก้ไข
1	ราษฎรมีรายได้น้อย	-ขาดอาชีพ	-จัดตั้งกลุ่มอาชีพทำขนม -หาอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้
2	ราษฎรมีหนี้สิน	-รายได้น้อยไม่เพียงพอ -ใช้ฟุ่มเฟือย -ประกอบอาชีพขาดทุน	-ลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น -ลดต้นทุน ใช้ปุ๋ยชีวภาพ -ใช้แรงงานสัตว์แทนเครื่องจักรกล -ใช้แรงงานตนเองแทนการจ้าง -ลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น -จัดทำบัญชีครัวเรือน -ส่งเสริมการออมเงิน

ตารางที่ 2.6 สภาพปัญหา สาเหตุ และแนวทางการแก้ไขปัญหาด้านการเกษตร

ที่	สภาพปัญหา	สาเหตุ	แนวทางแก้ไข
1	ศัตรูพืชระบาด	-ธรรมชาติ	-จัดตั้งกองทุนรับซื้อหอยเชอรี่
2	ขาดน้ำทำการเกษตร	-ไม่มีเครื่องสูบน้ำ -คลองส่งน้ำสู่ไร่นาไม่ทั่วถึง -ขาดแหล่งน้ำในไร่นา	-จัดซื้อเครื่องสูบน้ำ -สร้างคลองส่งน้ำสู่ไร่นา -ขุดสระน้ำในไร่นา -เจาะบาดาลในไร่นา
3	ราคาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ	-ผลิตมากเกินไป -กลไกของตลาด	-ให้รัฐบาลประกันราคาผลผลิตทางการเกษตร -ทำเกษตรผสมผสาน ปลูกหลายอย่าง
4	ปุ๋ยเคมี ราคาแพง	-ความต้องการใช้เยอะ -นำเข้าจากต่างประเทศ	-ส่งเสริมการ ใช้ปุ๋ยชีวภาพ/ปุ๋ยคอกแทนการใช้ปุ๋ยเคมี
5	ขาดไฟฟ้าในการทำ การเกษตร	-ไม่มีงบประมาณในการ ขยายเขต	-ขยายเขตไฟฟ้าไปตามไร่นาเพื่อทำ การเกษตร

ตารางที่ 2.7 สภาพปัญหา สาเหตุ และแนวทางการแก้ไขปัญหาด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ที่	สภาพปัญหา	สาเหตุ	แนวทางแก้ไข
1	ดินเสื่อมคุณภาพ	-ใช้ปุ๋ยเคมีเยอะ -ขาดการบำรุงรักษาดิน	-ส่งเสริมการใช้ปุ๋ยคอก/ปุ๋ยชีวภาพ -ส่งเสริมการปลูกพืชบำรุงดิน

ตารางที่ 2.8 สภาพปัญหา สาเหตุ และแนวทางการแก้ไขปัญหาด้านการพัฒนาศักยภาพและการเรียนรู้ของชุมชน

ที่	สภาพปัญหา	สาเหตุ	แนวทางแก้ไข
1	ขาดอาชีพเสริมหลังฤดู	-ไม่มีงบประมาณในการจ้างวิทยากรสอนทำขนม -ไม่มีงบประมาณในการจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ในการทำขนมขาย	-ฝึกอบรมให้ความรู้เรื่องการทำขนมขาย -สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ในการทำขนมขาย
2	ขาดความรู้ในการจัดทำปุ๋ยหมักชีวภาพไว้ใช้ในครัวเรือน	-ไม่มีงบประมาณในการจ้างวิทยากรฝึกอบรมการทำปุ๋ยชีวภาพ	-ฝึกอบรมการใช้ปุ๋ยชีวภาพ

ตารางที่ 2.9 สภาพปัญหา สาเหตุ และแนวทางการแก้ไขปัญหาด้านต่างๆของหมู่บ้าน

ที่	สภาพปัญหา	สาเหตุ	แนวทางแก้ไข
1	การจัดการสิ่งแวดล้อม	-ไม่มีที่ทิ้งขยะในหมู่บ้านต้องรอ อบต.มาเก็บไปทิ้งขยะของ อบต.ซึ่งเจ้าหน้าที่ อบต.หามาเก็บมาไม่สม่ำเสมอทำให้ขยะเน่าเหม็น	-ประสาน อบต.ให้มาเก็บสม่ำเสมอ

6.งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปัจจุบันนี้สภาพของป่าหัวไร่ปลายนาริมเปลี่ยนไป จากที่เคยเต็มไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่แตกต่างกันตามสภาพพื้นที่ โคก ทาม ทุ่งเริ่มมีพืชเศรษฐกิจรุกพื้นที่ป่า ทำให้พื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนาและทรัพยากรธรรมชาติลดลง ยางพารา มันสำปะหลัง อ้อย เกิดขึ้นแทน สิ่งนี้เองที่ทำให้ชุมชนเริ่มเห็นว่า เมื่อป่าเริ่มมีน้อยลงก็เกิดผลกระทบกับชุมชน วิถีชีวิตเริ่มเปลี่ยน เพราะจากที่เคยเข้าป่าหาอาหาร ก็ต้องซื้อ เพราะอาหารป่านั้นน้อยลงไม่เพียงพอต่อความต้องการของชาวบ้านที่เข้ามาหาพึ่งพิงเพื่อกิน และเพื่อขาย เมื่อทรัพยากรจากป่าหัวไร่ปลายนามีน้อยลงทั้งพืชอาหาร สมุนไพร วัชพืชมุขไม่สามารถปล่อยไปหากินเองได้ สิ่งเหล่านี้ชุมชนได้สะท้อนออกมาเป็นปัญหาที่กำลังรุกรุมชน ซึ่งสร้างผลกระทบจากการทำลายป่าหัวไร่ปลายนานา พบว่า แหล่งอาหารตามธรรมชาติลดลงหรือหมดไปแหล่งอาหารตามธรรมชาติลดลง ทำให้ชาวบ้านหันไปพึ่งอาหารจากตลาด ร้านค้าในชุมชน และรถขายเร่ที่มาขายอาหารในชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งอาหารใหม่ของชาวบ้าน รูปแบบการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนาที่เหมาะสมกับชุมชน มี 2 ระดับคือ ระดับครอบครัวทำได้โดยการอนุรักษ์พื้นที่โดยการกันพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนาเป็นเขตอนุรักษ์ การสร้างศาลปู่ตา หรือศาล การปลูกไม้ผลเสริมในพื้นที่ป่า และการเพิ่มหรือขยายพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนา ส่วนระดับชุมชน จะต้องมีการสร้างความร่วมมือในการปลูกป่าหัวไร่ปลายนาในระดับชุมชนนั้นโดยการร่วมกันปลูกป่าหัวไร่ปลายนาทุกวันสำคัญ โดยการลงแขกปลูกป่าหัวไร่ปลายนา (คำทอง บุญคำ และคณะ, 2555 : บทคัดย่อ) ซึ่งจากการศึกษาโครงการการสร้างและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ด้านการอนุรักษ์ป่าธรรมชาติที่ยั่งยืนของชุมชนรูปแบบอุทยานการศึกษาโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน พบว่ามีประเด็นปัญหาหลัก อยู่ 2 ประเด็นคือ ปัญหาจากคนในยุคการขยายตัวของชุมชน ซึ่งมีความจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อตอบสนองความอยู่รอดในลักษณะปัจจัยสี่ ป่าไม่นับว่ามีความสำคัญต่อสิ่งมีชีวิต แต่กลุ่มคนบางกลุ่มยังขาดจิตสำนึกในจุดนี้ อีกประการหนึ่ง คือ เมื่อวิถีชีวิตคนเปลี่ยนไป ภูมิปัญญาเกี่ยวกับป่าในด้านต่างๆ ขาดการสืบทอดจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานเยาวชน ทำให้ภูมิปัญญาลดหายไป (ฉลอง คูเมือง และคณะ, 2546 : บทคัดย่อ) โดยการที่จะดูแลป่าชุมชนให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์หรือดีขึ้นจากอดีตนั้น ต้องได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนซึ่งความร่วมมือที่ดีนั้นจะเกิดขึ้นไม่ได้หากชุมชนไม่เข้าใจ ไม่เห็นความสำคัญของป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อเยาวชนและเด็กเล็กในชุมชนที่มีวิถีชีวิตห่างจากป่า ดังนั้น การจัดการป่าที่ยั่งยืนก็คือ การถ่ายทอดความรู้และความรักที่มีต่อป่าจากรุ่นสู่รุ่น โดยได้มีการสร้างกิจกรรมต่างๆ เช่น การทำบุญป่า การนั่งวิปัสสนา การสรงน้ำหลวงปู่แทน นอกจากนี้ยังมีการสืบทอดด้านความรู้ และความรักที่มีต่อป่าจากรุ่นสู่รุ่นแล้ว ชาวบ้านยังมักดึกา กำหนดในการเข้ามาใช้ป่าและช่วงเวลาปิดป่าเพื่อเป็นการรักษาสมดุลทางธรรมชาติ (สมจิตร สอนแก้วและคณะ, 2555 : 25) ยกตัวอย่างเช่น งานวิจัยของ บุญเรือง ยางเครือ และคณะ (2548 : 58) ที่ได้ทำการศึกษารูปแบบการพัฒนาป่าชุมชนโคกใหญ่โดยองค์การบริหารส่วนตำบลและองค์กรชุมชนรอบป่าชุมชน พบว่าการมีส่วนร่วมของทุกองค์กรรอบๆ ป่าโดยไม่ได้จัดแบ่งพื้นที่ดูแลก็เป็นคำตอบหนึ่งที่แสดงให้เห็นจากการจัดการทรัพยากรขององค์กรชุมชนรอบๆ ป่า การร่วมกันสร้างกฎ ระเบียบ การใช้ประโยชน์จากป่านับได้ว่ามีความรู้สึกรักหวงแหนทรัพยากรของตนเอง คำนี้ถึงการอนุรักษ์และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนรอบๆ ป่า

การแสวงหาทางออกด้านการจัดการแนวเขตที่ไม่สามารถดำเนินการตามกฎหมายได้จึงปรากฏเป็นการดำเนินการจัดทำแนวเขตแบบใจล้อมป่า โดยมีแนวร่วมจากทั้งฝ่ายผู้รักษาป่า และฝ่ายที่อยู่แนวเขตป่า จากผู้ที่เคยบุกรุกกลับมาเป็นผู้ร่วมรักษาด้วยกัน และงานวิจัยของ เพ็ญศรี ม้าแก้ว (2556 : บทคัดย่อ) ที่ได้ทำการศึกษาการจัดการป่าชุมชนบ้านดอนมูล ตำบลเมืองชุม อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย ผลงานวิจัยพบว่าเมื่อวิถีชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสการพัฒนามัยใหม่ แต่การเปลี่ยนแปลงยังอยู่บนฐานวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม จึงได้หลอมรวมคนในชุมชนให้เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และมีผลต่อการพลิกฟื้นสภาพป่าและทรัพยากรชีวภาพที่เคยเสื่อมโทรมให้กลับอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง องค์ความรู้การจัดการป่าชุมชน เกิดขึ้นจากจิตสำนึกของคนในชุมชนที่ต้องเผชิญปัญหาวิกฤติและได้ร่วมกันแก้ไขทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการรักษาป่าและแสวงหาแนวทางฟื้นฟู ดูแลทรัพยากรป่าไม้ของหมู่บ้าน ประกอบกับการสนับสนุนจากภาครัฐ ทั้งด้านวิชาการและงบประมาณ ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน โดยที่รูปแบบและวิธีการฟื้นฟูวัฒนธรรมความเชื่อในการจัดการป่าชุมชนที่เหมาะสมในการนำเอาวิถีวัฒนธรรมความเชื่อที่มีอยู่ในชุมชนและนอกชุมชนเข้ามาปรับใช้กับชุมชนรอบหมู่บ้าน โดยมีรูปแบบ 4 รูปแบบ แบบที่ 1 คือการขยายเขตอุทยานของวัด ชุมชนให้ความสนใจและยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในการใช้ประโยชน์เขตอุทยาน แบบที่ 2 การฟื้นคืนความเชื่อเรื่องผีปู่ตา ชาวบ้านได้ความสนใจและเห็นความสำคัญของผีปู่ตา มีความเข้าใจร่วมกันว่าต้นไม้ในเขตศาลปู่ตาไม่ควรเข้ามาทำลายหรือใช้ประโยชน์ใดๆ เป็นอันตราย แต่กระบวนการปลูกจิตสำนึกในประเด็นนี้จำต้องกระทำอย่างต่อเนื่อง แบบที่ 3 การฟื้นคืนความเชื่อเรื่องผีป่าช้า และการถ่ายทอดข้อห้าม ข้อปฏิบัติในการใช้ประโยชน์จากป่า คือคนรุ่นเก่าก่อนที่อนุรักษ์ มีความภูมิใจได้ถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องการอนุรักษ์ป่าให้คนรุ่นหลังฟัง เกิดความกระชับมั่นของชุมชนแบบธรรมชาติ แบบที่ 4 การจัดพิธีบวชป่า ชาวบ้านได้ให้ความสำคัญ และมีความเข้าใจในแนวคิดบวชป่า ชุมชนมิได้เข้าไปใช้ประโยชน์หรือเข้าไปทำลายต้นไม้ที่ได้ผ่านพิธีกรรมบวชป่าแต่อย่างใด อีกทั้งชุมชนยังเข้าร่วมดูแลป่าหลังจากการบวชป่าด้วย (หนูเกณ จันทาสี และคณะ, 2548 : 65) เช่นเดียวกับงานวิจัยของ ประยูรศักดิ์ บัวเทศ และคณะ (2553 : บทคัดย่อ) และ ทศพล จำกิดและคณะ (2553 : 66) ที่ได้ทำการศึกษาโครงการรูปแบบการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนร่วมกันของหมู่บ้านที่ผ่านมา ได้มีการจัดการป่าร่วมกับอยู่ 2 อย่าง ได้แก่ ใช้กฎระเบียบการใช้ป่าร่วมกัน และ มีการร่วมจัดประเพณีเกี่ยวกับป่าชุมชน เช่น การปลูกต้นไม้ทดแทนในวันสำคัญต่างๆ บวชป่า สืบชะตาป่า และคืนกล้วยไม้สู่ป่า โดยจัดขึ้นในบริเวณเขตป่าอนุรักษ์ ในช่วงเดือนพฤษภาคมของทุกปี กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นสร้างแรงกระตุ้นให้ชุมชนใกล้เคียงเกิดความตื่นตัวและหันมา สนใจการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น การถ่ายทอดเจตนารมณ์ด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชนของกลุ่มแกนนำเครือข่ายป่าชุมชนไปสู่ เด็ก และเยาวชนในชุมชน เพื่อปลูกจิตสำนึกสาธารณะให้แก่ชนรุ่นหลัง โดยการเปิดโอกาส และชักชวนให้เด็ก และเยาวชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลป่าชุมชน เช่นการชักชวนให้เด็กไปเดินสำรวจป่า สร้างฝายชะลอน้ำ การเข้าไปเป็นวิทยากรฝึกอบรม ให้ความรู้แก่เด็กในโรงเรียน เรื่องการดูแลรักษาป่า การทำกิจกรรมปลูกต้นไม้ในวันสำคัญๆ ร่วมกับทางโรงเรียน เป็นต้น ใช้กระบวนการคิดเชื่อมโยง

แบบบูรณา การ ผ่านชนบทธรรมนิยม ประเพณี ความเชื่อเข้ามาผสมผสานในการจัดการดูแลป่าชุมชน ซึ่งวิธีการเหล่านี้เป็นวิธีคิดและเป็นกระบวนการดูแลรักษาป่าอย่างแยบยล ผ่านความเชื่อที่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนในชุมชนการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน และการออกกฎระเบียบในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน และอีกรูปแบบแนวทางหนึ่งที่ใช้กระบวนการมีส่วนร่วม คือ กระบวนการจัดการป่าแบบมีส่วนร่วมโดยคนในชุมชนเพื่อนำไปสู่กระบวนการวางแผนพัฒนาและฟื้นฟูป่าอย่างยั่งยืน โดยผ่านกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนและป่าในการเรื่องการตั้งถิ่นฐาน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ของแต่ช่วงรวมถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ช่วง และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตชุมชนกับการใช้ประโยชน์จากป่า เนื่องจากพื้นที่ป่าเป็นพื้นที่ที่สร้างรายได้ และแหล่งที่สร้างปัจจัยให้กับคนในชุมชน กระบวนการศึกษาโดยให้ประชาชนในพื้นที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำการศึกษานั้น ทำให้ชาวบ้านได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของการร่วมกันอนุรักษ์พื้นที่ป่าแห่งนี้มากขึ้น รวมถึงความรู้สึกรักเป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมกัน และได้มีการวางแผนเพื่อพัฒนาและฟื้นฟูป่าร่วมกันในหลายประเด็น โดยเน้นการดูแลและใช้ประโยชน์จากป่า รวมถึงเน้นกระบวนการศึกษาเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน และเรียนรู้จากกลุ่มคนภายนอก กระบวนการศึกษานี้ได้ก่อให้เกิดกลุ่มนักวิจัยชาวบ้านทุกรุ่นทุกวัย ที่สามารถคิดค้นหาวิธีการศึกษาตามโจทย์วิจัยได้ด้วยตนเองอย่างเป็นระบบ และสามารถถ่ายทอดกระบวนการศึกษาให้หลายๆ คนที่เข้ามาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้อยู่เป็นประจำ จนกระทั่งเกิดเป็นเครือข่ายในการทำงานร่วมกัน (ประมวล เจริญกิจ และคณะ, 2549 : บทคัดย่อ)

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวแนวทางการจัดการป่าชุมชนและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนแล้วผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับป่าห้วยไร่ปลายนาโดยได้ทำการศึกษาเริ่มจากงานวิจัย สุรพงษ์ วงศ์สุวรรณและคณะ (2552 : บทคัดย่อ) โครงการการจัดการป่าห้วยไร่ปลายนาเพื่อสร้างมูลค่าทางด้านอาหารและรายได้ในระดับครอบครัว ทำให้เห็นผลกระทบต่อชุมชน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วิถีความเป็นอยู่ ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมเมื่อนำมาวิเคราะห์เห็นว่า ความเปลี่ยนแปลงส่วนหนึ่งมาจากนโยบายของรัฐระบบทุนนิยม ตลอดจนกระแสของสังคมที่พัฒนาไปสู่เทคโนโลยี ปัจจุบันผลที่เกิดกับคนในชุมชนคือภาวะหนี้สินที่เข้ามาโดยทางตรงและทางอ้อม จากการค้นหาแนวทางแก้ไข จึงได้นำทุนเดิมที่มีในชุมชนเป็นแนวทาง นั่นคือ การจัดการกับพื้นที่ป่าห้วยไร่ปลายนา ให้เป็นทั้งแหล่งอาหาร และสร้างรายได้ที่เป็นทางเลือกหนึ่งของชุมชนหากมีการจัดการที่เหมาะสม การฟื้นฟูสภาพป่าห้วยไร่ปลายนาด้วยการทำเป็นพื้นที่ผสมผสาน ปลูกพืชอาหาร พืชสมุนไพร ไม้ยืนต้น เลี้ยงสัตว์อาหาร จะช่วยให้ชุมชนมีความมั่นคงทางด้านอาหาร สามารถลดรายจ่ายของครอบครัว ซึ่งเป็นการเพิ่มรายได้ อีกทางหนึ่งด้วย พืชสวนครัวทำให้มีรายได้เพิ่ม และจากการเก็บข้อมูลผู้ที่ทำก่อนที่จะมีงานวิจัยพบว่า พื้นที่ป่าห้วยไร่ปลายนาเป็นแหล่งอาหาร และขายเป็นรายได้ส่วนหนึ่ง ช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายด้านอาหารบางส่วน มีพืชสมุนไพร ไม้ผลพื้นบ้าน ซึ่งผลจากการศึกษาทำให้ชุมชนมีความกระตือรือร้นมากขึ้นและอยากเรียนรู้ แต่บางครอบครัวต้องปรับตัวและค่อยๆ ขยับ เพราะมีปัจจัยทางเศรษฐกิจ ภาระหนี้สิน ที่ต้องนำมาคำนึงเป็นลำดับต้นๆ

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาผลสัมฤทธิ์ในการส่งเสริมความรู้ในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

1. รูปแบบวิจัย
2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
3. เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล
4. การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ
5. การเก็บรวบรวมข้อมูล
6. การวิเคราะห์ข้อมูล
7. สถิติที่ใช้ในการวิจัย

รูปแบบวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เป็นการวิจัยที่ผสมผสานการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) งานวิจัยนี้เป็นการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยผู้วิจัย ชุมชนและแกนนำชาวบ้านมีส่วนร่วมในการวิจัยทุกขั้นตอน ตั้งแต่ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมตรวจสอบและร่วมรับประโยชน์ควบคู่ไปกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดยยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง (People-Centered Development) และแก้ปัญหาโดยใช้กระบวนการเรียนรู้ (Problem-Learning Process)

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา มีดังนี้

- 1 ประชากรที่ใช้ในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ได้แก่ จำนวนประชากรจำนวน 1,065 คน จาก 237 ครัวเรือน ในบ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการส่งเสริมแนวทางการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา คือ ประชาชนบ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 30 คน ที่เลือกมาโดยวิธีสุ่มเจาะ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

- 1) เครื่องมือสำรวจ / สัมภาษณ์ / สอบถาม เบื้องต้นคือ

แบบสัมภาษณ์ เกี่ยวกับ สภาพป่า และปัญหาด้านป่าไม้ ในพื้นที่ดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

2) เครื่องมือในการสื่อสาร ประกอบด้วย

2.1) คู่มือการส่งเสริม เรื่อง การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก้งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

2.2) วิดีทัศน์ เรื่องป่าหัวไร่ปลายนา: ภูมิปัญญาแห่งการพึ่งตนเองของชุมชน และ วิดีทัศน์ พลิกฟื้นผืนป่าด้วยพระบารมี ตอน วิกฤตป่าไม้ไทย

3) เครื่องมือวัดผล ประกอบด้วย

3.1) แบบสอบถามความรู้ เรื่อง การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา

3.2) แบบประเมินการมีส่วนร่วม เรื่อง การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา

3.3) แบบสัมภาษณ์เพื่อติดตามผล เรื่อง การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา

หลังจากการส่งเสริม

การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในวิจัยที่มีเนื้อหาสมบูรณ์และครอบคลุมกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยตามขั้นตอน ดังนี้

1) เครื่องมือสำรวจ / สัมภาษณ์ / สอบถาม เบื้องต้น

1.1 สำรวจสภาพพื้นที่ วิจัย ในพื้นที่บ้านดอนตูม หมู่ที่ 1 ตำบลแก้งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เพื่อกำหนดประเด็นการสัมภาษณ์โดยผู้วิจัย

1.2 นำประเด็นการสัมภาษณ์ เรื่องป่าหัวไร่ปลายนา ชาวบ้านดอนตูม ตำบลแก้งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ไปปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาก่อนที่จะดำเนินการสัมภาษณ์ โดยประเด็นในการสัมภาษณ์ คือ จำนวนพื้นที่ถือครอง, การใช้ประโยชน์, ทรัพยากรที่มีอยู่ในป่าหัวไร่ปลายนา

2) เครื่องมือในการถ่ายทอด หรือ สื่อสาร

2.1) เครื่องมือการถ่ายทอดความรู้ คือ คู่มือการส่งเสริม เรื่อง การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนาโดยผู้วิจัย ที่ทำการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีเนื้อหาที่ใช้ ดังนี้

2.1.1) ความหมายป่าหัวไร่ปลายนา

2.1.2) ทำไมชาวบ้านถึงต้องมีป่าหัวไร่ปลายนา

2.1.3) การจับจองพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนา

2.1.4) การลดลงของพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนา

2.1.5) ผลกระทบจากการไม่มีป่าหัวไร่ปลายนา

2.1.6) ความแตกต่างของการมีป่าหัวไร่ปลายนาและไม่มีป่าหัวไร่ปลายนา

2.1.7) แนวทางที่จะฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนากลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง

2.2) วิดีทัศน์ เรื่องป่าหัวไร่ปลายนา: ภูมิปัญญาแห่งการพึ่งตนเองของชุมชน ผู้วิจัยได้ปรับปรุงแก้ไขจากวีดิทัศน์ เรื่องป่าหัวไร่ปลายนา: ภูมิปัญญาแห่งการพึ่งตนเองของชุมชน (สำนักงานพัฒนา

วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ, 2556. เวปไซด์) และวีดิทัศน์ พลิกฟื้นผืนป่าด้วยพระบารมี ตอน วิกฤตป่าไม้ไทย (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ กองทัพบก, 2556. เวปไซด์)

2.3) นำเอาวีดิทัศน์ ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นไปให้อาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบเนื้อหาตามกรอบแนวความคิดวิจัย จากนั้นนำเครื่องมือการถ่ายทอดความรู้ที่สร้างขึ้น แล้วนำมาตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือโดย หาค่าความเที่ยงตรงตามเนื้อหา (Content Validity) โดยการนำไปให้อาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบจากนั้นนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน โดยมี 1.อ.ดร.สมบัติ อัมระภา 2.ผศ.ดร.สุรพล แสนสุข 3.นาย จรุงศักดิ์ พงษ์เกตรา ตรวจสอบรายละเอียดและนำมาปรับปรุงแก้ไขให้ตรงกรอบแนวคิด ตามเกณฑ์ที่กำหนดเฉลี่ย 0.5 ขึ้นไปแล้วปรับให้เหมาะสม

3) เครื่องมือวัดผล

3.1) เครื่องมือในการวัดผลสัมฤทธิ์ของการส่งเสริม คือ ศึกษาเครื่องมือในการให้ความรู้โดยการสร้างแบบสอบถามความรู้ แบบประเมินการมีส่วนร่วม ก่อน-หลังการส่งเสริม เรื่อง การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา โดยผู้วิจัยสร้างขึ้นจากการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีต่างๆเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริม

3.2) จากนั้นนำแบบสอบถามความรู้ แบบประเมินการมีส่วนร่วมที่สร้างขึ้น แล้วนำมาตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือโดยหาค่าความเที่ยงตรงตามเนื้อหา (Content Validity) ความสอดคล้องของแบบสอบถามนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน 1.อ.ดร.สมบัติ อัมระภา 2.ผศ.ดร.สุรพล แสนสุข 3.นาย จรุงศักดิ์ พงษ์เกตรา ตรวจสอบรายละเอียดและนำมาปรับปรุงแก้ไขให้ตรงกรอบแนวคิด ตามเกณฑ์ที่กำหนดเฉลี่ย 0.5 ขึ้นไป และนำคู่มือการส่งเสริมป่าหัวไร่ปลายนาและวีดิทัศน์ นำไปหาความเหมาะสมเครื่องมือในการส่งเสริมโดยผู้เชี่ยวชาญ

การเก็บข้อมูลวิจัย

1) ระยะที่ 1 (การเก็บรวบรวมข้อมูล)

ในการศึกษาสภาพปัญหาและสาเหตุของการเกิดปัญหาในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เบื้องต้นผู้วิจัยได้ศึกษาบริบทของหมู่บ้าน ประวัติความเป็นมา ที่ตั้งอาณาเขต ลักษณะภูมิประเทศ สภาพสังคม วัฒนธรรม ลักษณะบ้านเรือนประชากร การศึกษา อาชีพ ประเพณีวัฒนธรรม ศาสนสถาน การสาธารณสุข สภาพทรัพยากรธรรมชาติ การปกครองท้องถิ่น แผนการพัฒนาท้องถิ่น ฯลฯ มีวิธีศึกษาสภาพปัญหาและสาเหตุของการเกิดปัญหาดังนี้

1.1 ติดต่อผู้นำชุมชนเพื่อขออนุญาตลงพื้นที่สำรวจสภาพปัญหาและสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

1.2 นำสภาพปัญหาปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษา

1.3 นำสภาพปัญหาที่สรุปปัญหาสิ่งแวดล้อมไปประชุมร่วมกับกลุ่มเป้าหมาย
ดำเนินการสัมภาษณ์ ประเด็นในการสัมภาษณ์ คือ จำนวนพื้นที่ถือครอง การใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่มีอยู่ใน
ป่าหัวไร่ปลายนา

2) ระยะที่ 2 (การออกแบบถ่ายทอดสิ่งแวดล้อมศึกษา)

2.1 เครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้ คือ คู่มือการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา และ วิดี
ทัศน์ เรื่อง ป่าหัวไร่ปลายนา: ภูมิปัญญาแห่งการพึ่งตนเองของชุมชน (สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และ
เทคโนโลยีแห่งชาติ, 2556. เว็บไซต์) และวิดีโอทัศน์ พลิกฟื้นผืนป่าด้วยพระบารมี ตอน วิกฤตป่าไม้ไทย
(กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ กองทัพบก, 2556. เว็บไซต์) โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้าง คู่มือการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่
ปลายนา และ วิดีทัศน์ เรื่องป่าหัวไร่ปลายนา และ วิดีทัศน์ พลิกฟื้นผืนป่าด้วยพระบารมี ตอน วิกฤตป่าไม้ไทย

2) ศึกษาเนื้อหาสาระเกี่ยวกับป่าหัวไร่ปลายนา

3) จัดทำโครงร่างคู่มือการส่งเสริม และวิดีโอทัศน์ การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลาย
นา และ วิดีทัศน์ พลิกฟื้นผืนป่าด้วยพระบารมี ตอน วิกฤตป่าไม้ไทย

4) นำเสนอโครงร่างคู่มือการส่งเสริม และวิดีโอทัศน์ ต่ออาจารย์ที่ปรึกษา และ
ปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของอาจารย์ที่ปรึกษา

5) จัดพิมพ์คู่มือการส่งเสริม และวิดีโอทัศน์ เพื่อนำไปหาความเหมาะสมของคู่มือ โดย
การนำไปให้อาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบจากนั้นนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน 1.อ.ดร.สมบัติ อัมระภา 2.ผศ.ดร.
สุรพล แสนสุข 3.นาย จริญญาศักดิ์ พงษ์เกตรา ตรวจสอบรายละเอียดและนำมาปรับปรุงแก้ไขให้ตรงกรอบ
แนวคิด ตามเกณฑ์ที่กำหนดเฉลี่ย 0.5 ขึ้นไป

2.2 แบบสอบถามความรู้เรื่อง การฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา

1) ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างแบบสอบถามความรู้

2) ศึกษาเนื้อหาสาระเกี่ยวกับป่าหัวไร่ปลายนา

3) จัดทำโครงร่างแบบสอบถามความรู้ เรื่อง การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลาย
นา จำนวน 10 ข้อ ลักษณะ 2 ตัวเลือก คือ ใช่ และไม่ใช่

4) นำเสนอโครงร่างแบบสอบถามความรู้ต่ออาจารย์ที่ปรึกษา และปรับปรุงแก้ไข
ตามข้อเสนอแนะของอาจารย์ที่ปรึกษา

5) จัดพิมพ์แบบสอบถามความรู้ เพื่อนำไปหาคำหาค่าความเที่ยงตรงตามเนื้อหา
(Content Validity) โดยการนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน 1.อ.ดร.สมบัติ อัมระภา 2.ผศ.ดร.สุรพล แสนสุข 3.
นาย จริญญาศักดิ์ พงษ์เกตราตรวจสอบรายละเอียดและนำมาปรับปรุงแก้ไขให้ตรงกรอบแนวคิด ตามเกณฑ์ที่
กำหนดเฉลี่ย 0.5 ขึ้นไป

2.3 แบบประเมินการมีส่วนร่วม เรื่อง การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา

- 1) ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับการสร้างแบบประเมินการมีส่วนร่วม
- 2) ศึกษาเนื้อหาสาระเกี่ยวข้องกับการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา
- 3) จัดทำโครงร่างแบบประเมินการมีส่วนร่วม จำนวน 10 ข้อ ลักษณะ 3 ตัวเลือก

คือ บ่อยครั้ง บางครั้ง ไม่เคย

4) นำเสนอโครงร่างแบบประเมินการมีส่วนร่วม ต่ออาจารย์ที่ปรึกษา และปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของอาจารย์ที่ปรึกษา

5) จัดพิมพ์แบบประเมินการมีส่วนร่วม เพื่อนำไปหาความเที่ยงตรงตามเนื้อหา (Content Validity) โดยการนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน 1.อ.ดร.สมบัติ อัมระภา 2.ผศ.ดร.สุรพล แสนสุข 3.นาย จริญญาศักดิ์ พงษ์เกตรา ตรวจสอบรายละเอียดและนำมาปรับปรุงแก้ไขให้ตรงกรอบแนวคิด ตามเกณฑ์ที่กำหนดเฉลี่ย 0.5 ขึ้นไปและหาความเหมาะสมของแบบสอบถาม

แผนการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

กิจกรรมที่ 1 : ประชุมชี้แจงทำความเข้าใจโครงการกับชุมชนและกลุ่มเป้าหมายและสัมภาษณ์ข้อมูล

-วัตถุประสงค์ / เป้าหมาย เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการวิจัยกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้าใจในกระบวนการทำวิจัยและให้ความร่วมมือ และสัมภาษณ์ข้อมูลเกี่ยวกับป่าหัวไร่ปลายนา

-สถานที่ ศาลากลางบ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

-ช่วงเวลา วันที่ 10 พฤศจิกายน 2556 เวลา 10.00 – 12.00 น.

-ผู้เข้าร่วมกิจกรรม ผู้วิจัย 1 คน ที่ปรึกษา 1 คน ชาวบ้านผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง 30 คน

-เครื่องมือและวิธีการที่นำมาใช้ ในการแตกกรอบประเด็นที่จะใช้สัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายใช้วิธีการแบบแผนที่ความคิด (My Mapping) จากการแตกประเด็นหลายๆ ประเด็นแล้วได้ข้อตกลงร่วมกันว่าให้ใช้ประเด็นทั้ง 3 ประเด็น คือ จำนวนพื้นที่ถือครอง การใช้ประโยชน์ ทรัพยากรที่มีอยู่ในป่าหัวไร่ปลายนา

เมื่อชาวบ้านเข้าใจโครงการวิจัยเรียบร้อยแล้วต่อไป คือ การไปเก็บข้อมูลหรือการสัมภาษณ์ของผู้วิจัย ซึ่งจะเป็นการวางแผนงานไว้ใน กิจกรรมต่อไปในการพัฒนาการปัญหา ผลกระทบที่เกิดขึ้น จากการทำลายป่าหัวไร่ปลายนา

กิจกรรมที่ 2 : การจัดกิจกรรมการส่งเสริมกลุ่มเป้าหมายเพื่อเติมเต็มข้อมูลป่าหัว ไร่ปลายนา

-วัตถุประสงค์ / เป้าหมาย เพื่อส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ให้ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจ และเห็นความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้และการฟื้นฟูในป่าหัวไร่ปลายนา

-สถานที่ ศาลากลางบ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

-ช่วงเวลา วันที่ 2 ธันวาคม 2556 เวลา 08.00 – 11.00 น.

-ผู้เข้าร่วมกิจกรรม ผู้วิจัย 1 คน ที่ปรึกษา 1 คน ชาวบ้านผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง 30 คน

-ขั้นตอนการจัดกิจกรรม โดยการประสานผู้เข้าร่วมประชุม ดำเนินการจัดเตรียมสถานที่ดำเนินการจัดกิจกรรม การสรุปบทเรียนหลังจากจัดกิจกรรม

-เครื่องมือและวิธีการที่นำมาใช้ในการส่งเสริม ให้ชาวบ้านกรอกแบบสอบถามความรู้เกี่ยวกับป่าหัวไร่ปลายนา จากนั้นวิทยากรบรรยาย เนื้อหาในการจัดกิจกรรม

1. ความหมายป่าหัวไร่ปลายนา
2. ทำไมชาวบ้านถึงต้องมีป่าหัวไร่ปลายนา
3. ลักษณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนา
4. การลดลงของพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนา
5. ผลกระทบจากการไม่มีป่าหัวไร่ปลายนา
6. ความแตกต่างของการมีป่าหัวไร่ปลายนาและไม่มีป่าหัวไร่ปลายนา
7. แนวทางที่จะฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนากลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง

และเปิดเวทีทัศน์ เรื่องพลิกฟื้นผืนป่าด้วยพระบารมี ตอน วิถีปลูกป่าไม้ไทย และวิถีทัศน์ เรื่องป่าหัวไร่ปลายนา: ภูมิปัญญาแห่งการพึ่งตนเองของชุมชน โดยชาวบ้านร่วมกันแสดงความรู้สึกของชาวบ้านที่มีต่อเหตุการณ์ที่ได้ดู และให้ชาวบ้านร่วมกันแสดงความคิดเห็นว่าทำไม...ชาวบ้านถึงต้องมีป่าหัวไร่ปลายนาและกรอกแบบสอบถามความรู้เกี่ยวกับป่าหัวไร่ปลายนา

ตารางที่ 3.1 กำหนดการการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา

วันที่	เวลา	กิจกรรม
2 ธ.ค.56	08.30-09.00 น.	ลงทะเบียน
	09.00-09.30 น.	ทดสอบก่อนเรียน
	09.30-10.30 น.	เปิดการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา -วิทยากรแนะนำตัวต่อผู้เข้าร่วมกิจกรรม และชี้แจงรายละเอียดกิจกรรม -วิทยากรเปิดวิดิทัศน์ เรื่องพลิกฟื้นผืนป่าด้วยพระบารมี ตอน วิถีคนป่าไม้ไทย
	10.30-12.00 น.	บรรยายเนื้อหา -ความหมายป่าหัวไร่ปลายนา -ทำไมชาวบ้านถึงต้องมีป่าหัวไร่ปลายนา -การจับจองพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนา -การลดลงของพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนา -ผลกระทบจากการไม่มีป่าหัวไร่ปลายนา -ความแตกต่างของการมีป่าหัวไร่ปลายนาและไม่มีป่าหัวไร่ปลายนา -แนวทางที่จะฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนากลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง
	12.00-13.00 น.	พักรับประทานอาหาร
	13.00-14.00 น.	ชาวบ้านร่วมกันแสดงความคิดเห็นว่าทำไม...ชาวบ้านถึงต้องมีป่าหัวไร่ปลายนา
	14.00-15.00 น.	ประชุมกลุ่มเป้าหมายเพื่อเลือกต้นไม้ในการปลูกตามป่าหัวไร่ปลายนา
10 ธ.ค.56	09.00-12.00 น.	ลงแขกปลูกต้นไม้ตามป่าหัวไร่ปลายนาของกลุ่มเป้าหมาย และเสวนาการดูแลกล้าไม้หลังปลูก

กิจกรรมที่ 3 ประชุมกลุ่มเป้าหมายเพื่อเลือกต้นไม้ในการปลูกตามป่าหัวไร่ปลายนา

- วัตถุประสงค์ / เป้าหมาย เพื่อเลือกต้นไม้ในการปลูกตามป่าหัวไร่ปลายนา
- สถานที่ ศาลากลางบ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
- จัดเมื่อ วันที่ 2 ธันวาคม 2556 เวลา 13.00 – 14.00 น.
- ผู้เข้าร่วมประชุม ประกอบด้วย วิทย 1 คน กลุ่มเป้าหมาย 30 คน

รายละเอียดของการดำเนินกิจกรรม เริ่มจากประธานแจ้งให้ที่ประชุมทราบ สอบถามกลุ่มเป้าหมายผู้ต้องการปลูกป่าหัวไร่ปลายนาเพิ่มเติม ต้องการปลูกพื้นที่เท่าไร ต้นอะไร ซึ่งผลการดำเนินการในวันนี้ กลุ่มเป้าหมายได้แสดงความจำนงในการปลูกต้นไม้

ซึ่งต้นไม้ที่ผู้วิจัยได้เลือกไว้ส่วนใหญ่เป็น 1.ไม้ใช้สอยและเศรษฐกิจได้แก่ ประดู่ ใผ่บง กระถินตะแบก ตีนเป็ด คุณเฒ่า เต็ง รัง สมอไทย ตะเคียน พลวง พะยอม มะขามป้า เลี้ยว 2.ไม้พุ่มเชื้อเพลิงของชุมชน ได้แก่ สะเดา กระท้อน ชี้เหล็ก ตั้ว หัว มะขามป้อม แค มะม่วงป่า มะกอกเกลี้ยง 3.ไม้อาหารหรือไม้กินได้ ได้แก่ หวาย ส้มป่อย ขนน มะปราง ผักหวาน กระถิน มะระขี้นก มะไฟ

กิจกรรมที่ 4 ลงแขกปลูกต้นไม้ตามป่าหัวไร่ปลายนาของกลุ่มเป้าหมาย และเสวนาการดูแลต้นไม้หลังปลูก

-สถานที่ ศาลากลางบ้านตอนตม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

-จัดเมื่อ วันที่ 10 ธันวาคม 2556

-ผู้เข้าร่วมประชุม ประกอบด้วย วิจัย 1 คน กลุ่มเป้าหมาย 30 คน

หลังจากได้รู้ปัญหาความต้องการและแนวทางการแก้ไขร่วมกัน พี่น้องกลุ่มเป้าหมายต้องการปลูกต้นไม้เพิ่มในป่าหัวไร่ปลายนา ทางผู้วิจัยก็ได้มอบประมาณซื้อต้นไม้ให้กับกลุ่มเป้าหมาย และได้ลงปฏิบัติการปลูกเรียบร้อยแล้ว วันนี้กลุ่มเป้าหมายต้องการเรียนรู้เรื่องการดูแลต้นไม้หลังปลูกโดยการเสวนาและผู้วิจัยแจกแผ่นพับ

3) ระยะที่ 3 การส่งเสริมให้ความรู้ และการวัดผล

3.1 การกำหนดรูปแบบการส่งเสริม เพื่อให้การส่งเสริมเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ได้กำหนดรูปแบบการส่งเสริม มีรายละเอียด ดังนี้

3.1.1 เทคนิคการส่งเสริมที่เหมาะสมกับเนื้อหาความรู้ พิจารณาจากจุดประสงค์ของการส่งเสริม เป็นแนวคิดไปสู่เนื้อหาการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา

3.1.2 เทคนิคการส่งเสริมจะต้องเหมาะสมกับเนื้อหาความรู้ และผู้เข้าร่วมการส่งเสริมโดยการนำเทคนิคการถ่ายทอดความรู้ เพื่อให้ผู้เข้ารับการส่งเสริมมีความรู้เพิ่มขึ้น วิธีการถ่ายทอดที่นำมาใช้ในการส่งเสริมในครั้งนี้ประกอบด้วย กอปรด้วย การบรรยายให้ความรู้ การประชุมกลุ่ม และการลงมือปฏิบัติ

3.1.3 สื่อ อุปกรณ์ที่ใช้ในการส่งเสริม ประกอบด้วย คู่มือการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา และ วิดีทัศน์ เรื่องป่าหัวไร่ปลายนา: ภูมิปัญญาแห่งการพึ่งตนเองของชุมชน และ วิดีทัศน์ พลิกฟื้นผืนป่าด้วยพระบารมี ตอน วิกฤตป่าไม้ไทย (ไม่ได้ตัดแปลง)

3.1.4 การจัดกิจกรรมให้ความรู้ ประกอบด้วย 1) การบรรยาย และ ศึกษาจาก วิดีทัศน์ เกี่ยวกับ ความหมายป่าหัวไร่ปลายนา ทำไมชาวบ้านถึงต้องมีป่าหัวไร่ปลายนา การจับจองพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนา การลดลงของพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนาผลกระทบจากการไม่มีป่าหัวไร่ปลายนา ความแตกต่างของการมี

ป่าหัวไร่ปลายนาและไม่มีป่าหัวไร่ปลายนา แนวทางที่จะฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนากลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง 2) ประชุมกลุ่มเป้าหมายเพื่อชี้แจง การปฏิบัติงานโดยสอบถามกลุ่มเป้าหมายผู้ที่ต้องการปลูกป่าหัวไร่ปลายนาเพิ่มเติมต้องการปลูกพื้นที่เท่าไร ต้องการปลูกกี่ต้น ต้นอะไร ซึ่งผลการดำเนินการในวันนี้ กลุ่มเป้าหมายได้แสดงความจำนงในการปลูกต้นไม้ 3) ลงแขกปลูกต้นไม้ตามป่าหัวไร่ปลายนาของกลุ่มเป้าหมาย และเสวนาเรื่องการดูแลรักษาต้นไม้ ให้เจริญเติบโต

3.1.5 กลุ่มเป้าหมายในการส่งเสริม คือ ชาวบ้านดอนตูม หมู่ที่ 1 ตำบลแก้งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคามจำนวน 30 คน ได้จากการสมัครใจต้องการส่งเสริม

3.1.6 ทำการวัดความรู้ โดยใช้แบบสอบถามความรู้เรื่อง การส่งเสริมแนวทางการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ก่อนการจัดกิจกรรมส่งเสริมให้ความรู้ ทำการสอบถามความรู้ และการมีส่วนร่วม ของชาวบ้านหลังทำการส่งเสริม โดยใช้แบบสอบถามความรู้ และแบบประเมินการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา และ ติดตามผลหลังจากการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนาหลังจากส่งเสริมไปแล้ว 15 วัน โดยการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง

3.1.7 นำผลแบบสอบถามความรู้ และแบบประเมินการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา มาวิเคราะห์ผลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป โดยดำเนินการดังนี้

1. นำแบบสอบถามความรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมแนวทางการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ยังเป็นคำถามแบบเลือกตอบไปให้คะแนน โดยมีเกณฑ์การให้คะแนน ลักษณะ 2 ตัวเลือก คือ ใช่ และไม่ใช่ จำนวน 10 ข้อ คือ ตอบถูก มีคะแนนเท่ากับ 1 ตอบผิดมีคะแนนเท่ากับ 0 โดยมีเกณฑ์กำหนดการแปลความหมายดังนี้ (บุญชม ศรีสะอาด, 2546 : หน้า162)

6.67 – 10	คะแนน	หมายถึง	มีความรู้ในระดับดี
3.34 – 6.66	คะแนน	หมายถึง	มีความรู้ในระดับปานกลาง
0 – 3.33	คะแนน	หมายถึง	มีความรู้ในระดับน้อย

2. แบบประเมินการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา จำนวน 10 ข้อ มาตรวจให้คะแนนการตอบตามเกณฑ์ดังนี้ (บุญชม ศรีสะอาด, 2546 : หน้า162)

บ่อยครั้ง	กำหนดให้	3 คะแนน
บางครั้ง	กำหนดให้	2 คะแนน
ไม่เคย	กำหนดให้	1 คะแนน

นำคะแนนที่ได้ไปหาค่าเฉลี่ย และกำหนดระดับในการแปลความหมายค่าเฉลี่ย ดังนี้

คะแนนเฉลี่ย	2.54-3.00	หมายถึง มีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก
คะแนนเฉลี่ย	1.67-2.53	หมายถึง มีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง

คะแนนเฉลี่ย 1.00-1.66 หมายถึง มีส่วนร่วมอยู่ในระดับน้อย

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลครั้งนี้ ผู้วิจัย ใช้โปรแกรมประมวลผลสำเร็จรูปทางคอมพิวเตอร์ ใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

1. สถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนแบ่งเบนมาตรฐาน
2. สถิติที่ใช้ในการหาคุณภาพเครื่องมือ ได้แก่ การหาค่าความเที่ยง ตรงตามเนื้อหาและค่าความเหมาะสม
3. สถิติที่ใช้ในการทดสอบสมมติฐาน ได้แก่ Paired t-test ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .05

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ได้เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับ ดังนี้

1. สัญลักษณ์ที่ใช้ในการเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล
2. ลำดับขั้นตอนในการเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล
3. ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

สัญลักษณ์ที่ใช้ในการเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

n	แทน จำนวนกลุ่มตัวอย่าง
N	แทน จำนวนคะแนนเต็ม10 ของแบบสอบถามความรู้
$\bar{X}$	แทน ค่าเฉลี่ย (Mean)
S.D.	แทน ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)
df	แทน ค่าอันตภาพชั้น ($n - 1$)
t	แทน สถิติทดสอบที่ใช้พิจารณา t-distribution
P	แทน ค่าสังเกต หรือค่าความแตกต่างแตกต่างความเป็นไปตามสมมุติฐาน
*	แทน มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ลำดับขั้นตอนในการเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ผลการศึกษาการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ขอนำเสนอข้อมูลดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ตอนที่ 2 ผลคะแนนความรู้ ก่อนและหลังการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ตอนที่ 3 ผลการศึกษาและเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยความรู้ ก่อนและหลังการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ตอนที่ 4 ผลการศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้เข้าอบรมการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ตอนที่ 5 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลติดตามผลหลังการส่งเสริม

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล ในการวิเคราะห์ข้อมูล มีขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูลโดยนำผลจากแบบสอบถาม มาหาค่าเฉลี่ยถึงการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา แล้วนำไปเปรียบเทียบกับเกณฑ์ระดับคะแนน ส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา

ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนาในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ตารางที่ 4.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้เข้าร่วมการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

คุณลักษณะส่วนบุคคล	จำนวน (n = 30)	ร้อยละ
1. เพศ		
ชาย	10	33.33
หญิง	20	66.66
รวม	30	100
2. อายุ		
ต่ำกว่า 30 ปี	-	-
31 – 40 ปี	1	3.33
41 – 50 ปี	9	30.0
51 ปีขึ้นไป	20	66.66
รวม	30	100
3. อาชีพ		
ค้าขาย	-	-
เกษตรกร	25	83.33
รับจ้าง	5	16.66
ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ	-	-
อื่นๆ	-	-
รวม	30	100

จากตารางที่ 4.1 การวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้เข้าร่วมการส่งเสริม เรื่องการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 30 คน

พบว่าผู้เข้ารับการส่งเสริมส่วนมากเป็นเพศหญิงมี จำนวน 20 คน คิดเป็นร้อยละ 66.66 เพศชายมีจำนวน 10 คน คิดเป็นร้อยละ 33.33 ส่วนมากอยู่ในช่วงอายุ 51 ปีขึ้นไป มีจำนวน 20 คน คิดเป็นร้อยละ 66.66 และอาชีพของผู้เข้าอบรมส่วนมากมีอาชีพเกษตรกรกรรม มีจำนวน 25 คน คิดเป็นร้อยละ 83.33

ตอนที่ 2 ผลคะแนนความรู้ ก่อนและหลังการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก้งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ตารางที่ 4.2 คะแนนร้อยละและระดับความรู้ ก่อนและหลังการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก้งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม แบบรายคน

ก่อน			ระดับ ความรู้	หลัง			ระดับ ความรู้
คนที่	$\bar{X}$	ร้อยละ		คนที่	$\bar{X}$	ร้อยละ	
1	10	100	ดี	1	10	100	ดี
2	8	80	ดี	2	10	100	ดี
3	10	100	ดี	3	10	100	ดี
4	10	100	ดี	4	9	90	ดี
5	10	100	ดี	5	10	100	ดี
6	10	100	ดี	6	10	100	ดี
7	10	100	ดี	7	10	100	ดี
8	10	100	ดี	8	10	100	ดี
9	10	100	ดี	9	10	100	ดี
10	9	90	ดี	10	10	100	ดี
11	10	100	ดี	11	10	100	ดี
12	10	100	ดี	12	9	90	ดี
13	10	100	ดี	13	10	100	ดี
14	10	100	ดี	14	10	100	ดี
15	10	100	ดี	15	10	100	ดี

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

ก่อน			ระดับ ความรู้	หลัง			ระดับ ความรู้
คนที่	$\bar{X}$	ร้อยละ		คนที่	$\bar{X}$	ร้อยละ	
16	9	90	ดี	16	10	100	ดี
17	8	80	ดี	17	10	100	ดี
18	9	90	ดี	18	10	100	ดี
19	9	90	ดี	19	10	100	ดี
20	9	90	ดี	20	10	100	ดี
21	10	100	ดี	21	9	100	ดี
22	10	100	ดี	22	10	100	ดี
23	10	100	ดี	23	8	80	ดี
24	10	100	ดี	24	9	90	ดี
25	10	100	ดี	25	10	100	ดี
26	10	100	ดี	26	9	90	ดี
27	9	90	ดี	27	9	90	ดี
28	10	100	ดี	28	10	100	ดี
29	9	90	ดี	29	9	90	ดี
30	10	100	ดี	30	10	100	ดี
ระดับ คะแนน	9.6	96	ดี	ระดับ คะแนน	9.7	97	ดี

จากตารางที่ 4.2 เมื่อเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยรายคนของชาวบ้านที่เข้าร่วมส่งเสริมจำนวน 30 คน พบว่า คะแนนความรู้เฉลี่ยก่อนการส่งเสริมส่วนใหญ่อยู่ในระดับความรู้ที่ดีมีค่าเฉลี่ย $\bar{X} = 9.6$ และ หลังการส่งเสริมทำให้คะแนนเฉลี่ยอยู่ในระดับดีทุกคน มีค่าเฉลี่ย $\bar{X} = 9.7$

ตอนที่ 3 ผลการศึกษาและเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยความรู้ ก่อนและหลังการส่งเสริมการฟื้นฟูผู้ป่วยไร้
 ปลายทาง ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ตารางที่ 4.3 ผลการศึกษาและเปรียบเทียบความรู้คะแนนเฉลี่ยก่อนและหลังการส่งเสริมการฟื้นฟูผู้ป่วยไร้
 ปลายทาง ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ด้าน	ก่อนอบรม (n=30)			หลังอบรม(n=30)			t	p-value
	$\bar{X}$ (n=30)	S.D.	ระดับ	$\bar{X}$ (n=30)	S.D.	ระดับ		
ความรู้ (N-10)	9.60	0.62	ดี	9.73	0.52	ดี	-.941	354*

* มีนัยทางสถิติที่ระดับ 0.05

จากตารางที่ 4.3 พบว่า ก่อนการส่งเสริมการฟื้นฟูผู้ป่วยไร้ปลายทาง ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบล
 แก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ชาวบ้านมีคะแนนความรู้ เฉลี่ย 9.60 คะแนน จากคะแนน
 เต็ม 10 คะแนน ซึ่งมีระดับความรู้อยู่ในระดับดี หลังการส่งเสริมการฟื้นฟูผู้ป่วยไร้ปลายทาง ในพื้นที่บ้าน
 ดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ชาวบ้านมีคะแนนความรู้ เฉลี่ย 9.73 คะแนน
 จากคะแนนเต็ม 10 คะแนน ซึ่งมีระดับความรู้อยู่ในระดับดี ซึ่งมีความรู้หลังการส่งเสริมมากกว่าก่อนการ
 ส่งเสริม

ตอนที่ 4 ผลการศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้เข้าการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ตารางที่ 4.4 คะแนนและระดับการมีส่วนร่วมหลังการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ข้อที่	ข้อความถาม	$\bar{X}$	S.D.	ระดับการมีส่วนร่วม
1	ท่านมีโอกาสแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องการจัดป่าที่ชุมชนจัดขึ้นหรือหน่วยงานอื่นจัดขึ้น	2.94	0.23	มีส่วนร่วมมาก
2	ท่านให้การส่งเสริมสนับสนุน ในเรื่องการจัดกิจกรรมการส่งเสริมป่าหัวไร่ปลายนา	2.77	0.42	มีส่วนร่วมมาก
3	ท่านมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น แนวทาง ประโยชน์จากป่าหัวไร่ปลายนา	2.88	0.32	มีส่วนร่วมมาก
4	ท่านมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น แนวทางที่จะฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนาลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง	2.88	0.32	มีส่วนร่วมมาก
5	ท่านเคยเสนอการนำความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณี มาใช้ในการอนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนา	3.00	0	มีส่วนร่วมมาก
6	ท่านมีส่วนร่วมในการจัดเตรียมต้นไม้ที่จะปลูก	2.88	0.32	มีส่วนร่วมมาก
7	ท่านมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นในการเลือกชนิดของต้นไม้ ที่ชุมชนควรจะนำต้นไม้มาปลูก	2.88	0.32	มีส่วนร่วมมาก
8	ท่านมีส่วนร่วม ในลงแขกปลูกต้นไม้ตามป่าหัวไร่ปลายนาในพื้นที่ของชุมชน	3.00	0	มีส่วนร่วมมาก
9	ท่านมีส่วนช่วยในการอนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนาของตนเองและเพื่อนบ้าน	2.88	0.32	มีส่วนร่วมมาก
10	ท่านนำความรู้ที่ได้จากการส่งเสริม ไปเผยแพร่ความรู้แก่ชาวบ้านท่านอื่นๆ	2.94	0.23	มีส่วนร่วมมาก
11	ท่านมีส่วนร่วมในการดูแลต้นไม้ที่ตนเองปลูกในพื้นที่ของชุมชน	3.00	0	มีส่วนร่วมมาก
12	ท่านมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น หลังจากการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ผ่านไป	2.94	0.23	มีส่วนร่วมมาก
13	ในอนาคตท่านคิดว่าเครือข่ายป่าหัวไร่ปลายนาจะขยายเครือข่ายไปยังพื้นที่ต่างๆได้มากน้อยเพียงใด	2.94	0.23	มีส่วนร่วมมาก

ข้อที่	ข้อความ	$\bar{X}$	S.D.	ระดับการมีส่วนร่วม
14	ท่านมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล	2.88	0.32	มีส่วนร่วมมาก
รวม		2.92	0.23	มีส่วนร่วมมาก

จากตารางที่ 4.4 พบว่า หลังจากชาวบ้านที่ได้รับการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเสิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เมื่อแยกเป็นรายข้อพบว่าข้อความที่มีคะแนนสูงสุด คือ ข้อที่ 5 ท่านเคยเสนอการนำความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณี มาใช้ในการอนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนา ข้อที่ 8 ท่านมีส่วนร่วม ในลงแขกปลูกต้นไม้ตามป่าหัวไร่ปลายนาในพื้นที่ของชุมชน และข้อที่ 11 ท่านมีส่วนร่วมในการดูแลต้นไม้ที่ตนเองปลูกในพื้นที่ของชุมชน มีคะแนนเต็ม ($\bar{X} = 3.00$) ได้คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X} = 2.92$) มีระดับการมีส่วนร่วม อยู่ในระดับมีส่วนร่วมมาก

ตอนที่ 5 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลติดตามผลหลังการส่งเสริม 15 วัน

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านหลังการส่งเสริมได้ติดตามผล 15 วัน ชาวบ้านได้นำความรู้จากการส่งเสริมไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ มีดังนี้ คือ ในด้านความรู้ชาวบ้านได้นำเอาความรู้ที่ได้หลังจากการส่งเสริมไปเผยแพร่คนในครอบครัวเป็นอันดับแรก คนใกล้ชิดการประชาสัมพันธ์หรือบอกต่อชาวบ้านท่านอื่นๆ และมีส่วนช่วยในการอนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนาของตนเองและเพื่อนบ้าน และดูแลต้นไม้ที่ตนเองปลูกในพื้นที่ของชุมชนและของตนเอง โดยในพื้นที่ของตนเองชาวบ้านได้มีการปลูกตามป่าหัวไร่ปลายนาของตนเองและในพื้นที่บริเวณๆ รอบๆ บ้านของตนเอง ทำให้ง่ายต่อการดูแลต้นไม้ที่ตนเองปลูก ชาวบ้านได้มีการเพิ่มจำนวนต้นไม้ ที่นำไปปลูกตามป่าหัวไร่ปลายนา

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน สรุปผลได้ดังนี้

1. ความมุ่งหมายของการวิจัย
2. สรุปผล
3. อภิปรายผล
4. ข้อเสนอแนะ

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
2. เพื่อศึกษาความรู้ก่อน-หลัง และการมีส่วนร่วม ในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
3. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความรู้ก่อน-หลัง และการมีส่วนร่วม ในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

สรุปผล

1. การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม สรุปผลได้ดังนี้

การวิจัยเรื่อง การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นงานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ) งานวิจัยนี้สร้างองค์ความรู้ใหม่ เพื่อได้มาซึ่งองค์ความรู้ใหม่ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการวิจัยทุกขั้นตอน ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมตรวจสอบและร่วมรับประโยชน์ควบคู่ไปกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ใช้กลุ่มตัวอย่าง 30 คน เป็นส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีเอกสารประกอบกิจกรรม และ วัตถุทัศน์ โดยมีแบบสอบถามความรู้การฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา แบบวัดการมีส่วนร่วมการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา เป็นเครื่องมือวิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป

2.การศึกษาความรู้ก่อน-หลัง และการมีส่วนร่วม ในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่ บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

2.1 ผลการวิเคราะห์ความรู้ชาวบ้านมีความรู้ในเรื่องป่าหัวไร่ปลายนา มีความรู้มากทุกคน ซึ่งอาจจะหมายถึงชาวบ้านมีความรู้อยู่แล้วแต่ไม่นำไปใช้ในการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา เพราะอาจจะมีปัจจัย อื่นๆที่ทำให้ชาวบ้านมีแรงจูงใจมากกว่าความรู้ จากการศึกษาวิจัย ชาวบ้านต้องการปลูกพืชเศรษฐกิจ มากกว่า เพราะสามารถ ทำเงินได้มากกว่าการปลูกป่าหัวไร่ปลายนา

2.2 ผลการวิเคราะห์การมีส่วนร่วม ชาวบ้านมีส่วนร่วมใน การทำงานร่วมกัน การให้ความ ร่วมมือวางแผน การแสดงความคิดเห็น และทำกิจกรรมต่างๆ ของการส่งเสริม ตั้งแต่ กิจกรรมที่ 1 : ประชุม ชี้แจงทำความเข้าใจโครงการกับชุมชนและกลุ่มเป้าหมายและสัมภาษณ์ข้อมูล กิจกรรมที่ 2 : การจัด กิจกรรมการส่งเสริมกลุ่มเป้าหมายเพื่อเติมเต็มข้อมูลป่าหัว ไร่ปลายนา กิจกรรมที่ 3 ประชุมกลุ่มเป้าหมาย เพื่อเลือกต้นไม้ในการปลูกตามป่าหัวไร่ปลายนา กิจกรรมที่ 4 ลงแขกปลูกต้นไม้ตามป่าหัวไร่ปลายนาของ กลุ่มเป้าหมาย และเสวนาการดูแลรักษาไม้หลังปลูก มีส่วนร่วมอยู่ในระดับมากทุกกิจกรรม

3.ผลการวิเคราะห์ผลการเปรียบเทียบวัดความรู้และการมีส่วนร่วมหลังจากได้รับการส่งเสริมความรู้ สรุปผลได้ดังนี้

3.1 ผลการเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยความรู้ ก่อนและหลังการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ก่อนการส่งเสริมการ ฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ชาวบ้านมี คะแนนความรู้ ($\bar{X} = 9.60$) อยู่ในระดับดี หลังการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ชาวบ้านมีคะแนนความรู้ ($\bar{X} = 9.73$) ซึ่งมีระดับความ รู้อยู่ในระดับดี ซึ่งมีความรู้หลังการส่งเสริมมากกว่าก่อนการส่งเสริม เมื่อวิเคราะห์เพื่อเปรียบเทียบค่าเฉลี่ย คะแนนก่อนและหลังการส่งเสริมของ ชาวบ้านมีความรู้หลังมากกว่าก่อนส่งเสริม อย่างไม่มีนัยสำคัญทาง สถิติที่ระดับ .05 (.354) แสดงให้เห็นว่าการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบล แก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม คะแนนเพิ่มขึ้นแต่ไม่มีความแตกต่างกัน

3.2 ผลการมีส่วนร่วมของผู้เข้าร่วมการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอน ตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ชาวบ้านที่เข้ารับการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ ปลายนา โดยรวมอยู่ในระดับมีส่วนร่วมมาก มีค่าเฉลี่ย 2.56 และชาวบ้านมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมากคือใน เรื่องการจัดเตรียมต้นไม้ที่จะปลูก มีค่าเฉลี่ย 2.8

อภิปรายผล

จากการวิจัยการส่งเสริมป่าหัวไร่ปลายนา พบว่า ระดับความรู้ของชาวบ้านในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม คะแนนเพิ่มขึ้นแต่ไม่มีความแตกต่างกัน โดยมีความรู้อยู่ในระดับดี และมีส่วนร่วมในการส่งเสริมในระดับมาก โดยใช้แบบสอบถามความรู้และการมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ในที่นี้ผู้วิจัยขออภิปรายผลการศึกษาดังกล่าวตามรายละเอียดปรากฏดังนี้

1 การจัดกิจกรรมการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ผู้วิจัยได้ส่งเสริมให้ความรู้โดยการใช้คู่มือและวีดิทัศน์ ซึ่งผู้วิจัยได้สร้าง คู่มือการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา และ วีดิทัศน์ เรื่องป่าหัวไร่ปลายนา และ วีดิทัศน์ พลิกฟื้นผืนป่าด้วยพระบารมี ตอน วิกฤตป่าไม้ไทย โดยผ่านเกณฑ์การตรวจจากอาจารย์ที่ปรึกษา และผู้เชี่ยวชาญที่มีความเหมาะสม คู่มือที่สร้างขึ้นมีเนื้อหาที่เหมาะสม มีภาพประกอบในแต่ละเรื่องอ่านแล้วเข้าใจง่าย ผู้อ่านสามารถอ่านเข้าใจได้ เมื่อต้องการอยากรู้ถึงแนวทางการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนาโดยมีเนื้อหา คือ ความหมายป่าหัวไร่ปลายนา ทำไมชาวบ้านถึงต้องมีป่าหัวไร่ปลายนา การจับจองพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนา การลดลงของพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนา ผลกระทบจากการไม่มีป่าหัวไร่ปลายนา ความแตกต่างของการมีป่าหัวไร่ปลายนาและไม่มีป่าหัวไร่ปลายนา แนวทางที่จะฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนากลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง และชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการประชุมกลุ่มเป้าหมายเพื่อเลือกต้นไม้ในการปลูกตามป่าหัวไร่ปลายนา หลังจากได้รู้ปัญหาความต้องการและแนวทางการแก้ไขร่วมกัน กลุ่มเป้าหมายต้องการปลูกต้นไม้เพิ่มในป่าหัวไร่ปลายนา ทางผู้วิจัยกับกลุ่มเป้าหมายได้ร่วมกันหาต้นไม้และลงปฏิบัติการปลูก โดยกลุ่มเป้าหมายต้องการเรียนรู้เรื่องการดูแลกล้าไม้หลังปลูกโดยการเสวนาและผู้วิจัยแจกแผ่นพับ โดยกระบวนการของผู้วิจัยได้ใช้หลักสิ่งแวดล้อมศึกษาเข้ามาช่วยในงานวิจัย ซึ่งเห็นว่าปัจจัยสิ่งแวดล้อมศึกษาที่พ้องเกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการ “กิจกรรม” ไม่ใช่ “พฤติกรรม” ซึ่งขั้นตอนหรือกระบวนการในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์ให้ใส่ใจต่อสิ่งแวดล้อมนั้น ควรเน้นให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ทั้ง 5 ข้อของสิ่งแวดล้อมศึกษา คือ ความรู้ ความเข้าใจ ความตระหนัก เจตคติ ทักษะ และ การมีส่วนร่วม (INDE. 2553 : เว็บไซต์) ผู้วิจัยจึงได้เลือกตัวแปรตาม มา 2 ตัวแปร คือ 1. ความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับพื้นฐานการทำงานของธรรมชาติ ระบบนิเวศ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม สาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อม ผลกระทบที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ รวมทั้งแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหา และเห็นว่าตัวแปรตามที่เลือกทั้ง 2 ตัวนั้น กลุ่มเป้าหมายมีผลสัมฤทธิ์ในทางที่ดีจึงแสดงให้เห็นว่ากระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาที่ใช้ในการส่งเสริมครั้งนี้มีประสิทธิภาพที่ดี 2. ในด้านการมีส่วนร่วม พบว่า หลังการส่งเสริมกลุ่มเป้าหมายมีการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้การมีส่วนร่วมสามารถมีได้ทั้งในระดับบุคคลและในระดับสังคม จะช่วยให้มนุษย์มีประสบการณ์ในการนำความรู้และทักษะที่ได้รับมาใช้ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม และสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ (INDE. 2553 : เว็บไซต์) ซึ่งสอดคล้องกับ ทศพล จำเริญ (2553) ที่ทำการวิจัยแนวทางการจัดการป่าชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน แนวทางการจัดการป่าโดยชุมชน คือ การจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง เช่น การปลูกต้นไม้ทดแทนในวันสำคัญต่างๆ การสร้างฝายชะลอน้ำ เป็นต้น เพื่อกระตุ้นให้ประชาชน และ

เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมเพิ่มมากขึ้น การถ่ายทอดเจตนารมณ์ด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชนของกลุ่มแกนนำ เครือข่ายป่าชุมชนไปสู่เด็ก และเยาวชนในชุมชน เพื่อปลูกจิตสำนึกสาธารณะให้แก่ชนรุ่นหลัง โดยการเปิด โอกาส และชักชวนให้เด็ก และเยาวชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลป่าชุมชน เช่น การชักชวนให้ เด็กไปเดินสำรวจป่า สร้างฝายชะลอน้ำ การเข้าไปเป็นวิทยากรฝึกอบรม ให้ความรู้แก่เด็กในโรงเรียน เรื่อง การดูแลรักษาป่า การทำกิจกรรมปลูกต้นไม้ในวันสำคัญๆ ร่วมกับทางโรงเรียน เป็นต้น ใช้กระบวนการคิด เชื่อมโยงแบบบูรณา การผ่านขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อเข้ามาผสมผสานในการจัดการดูแลป่า ชุมชน เช่น จัดพิธีกรรมการบวชป่า จัดกิจกรรมทอดผ้าป่าเพื่อหาทุนมาดูแลป่าชุมชน ซึ่งวิธีการเหล่านี้เป็น วิธีคิดและเป็นกระบวนการดูแลรักษาป่าอย่างยั่งยืน ผ่านความเชื่อที่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของ ประชาชนในชุมชนการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน และการออกกฎระเบียบในการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชน จึงจะเห็นได้ว่าลักษณะของกิจกรรมส่งเสริมที่มีการสร้างเสริมความรู้ ความรู้สึกรักคิด ไปจนถึงการมีส่วนร่วม ที่เป็นตามวัตถุประสงค์ของสิ่งแวดล้อมศึกษา สามารถส่งเสริมพฤติกรรมในการแก้ไขปัญหาที่ถูกต้องได้ เป็นอย่างดี

2. การเปรียบเทียบความรู้ในเรื่อง การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ชาวบ้านมีความรู้ในระดับ ดี เมื่อเปรียบเทียบกับระหว่างก่อนการส่งเสริมและหลังการส่งเสริม ชาวบ้านมีความรู้ในเรื่อง การส่งเสริม ป่าหัวไร่ปลายนาเพิ่มขึ้นไม่มาก จึงปฏิเสธสมมุติฐานทางงานวิจัยที่ตั้งไว้ว่า ชาวบ้านที่ได้รับความรู้เรื่องการ ส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีความรู้เพิ่มมากขึ้น แต่มีส่วนร่วมในการส่งเสริมฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา อยู่ในระดับมาก

2.1 การวิเคราะห์ข้อมูลตามความรู้ในเรื่องการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา เมื่อเปรียบเทียบ ความรู้ก่อนและหลังให้ความรู้ พบว่าคะแนนเฉลี่ยก่อนการส่งเสริม 9.60 อยู่ในระดับ ดี หลังจากได้รับการ ส่งเสริมคะแนนเฉลี่ย 9.73 อยู่ในระดับ ดี สามารถสรุปได้ว่าชาวบ้านมีความรู้ในเรื่องป่าหัวไร่ปลายนาอยู่ แล้วซึ่งอาจจะหมายถึงชาวบ้านมีความรู้อยู่แล้วแต่ไม่นำไปใช้ในการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา เพราะอาจจะมี ปัจจัยอย่างอื่นที่ทำให้ชาวบ้านมีแรงจูงใจมากกว่าความรู้ จากการศึกษาวิจัย ชาวบ้านต้องการปลูกพืช เศรษฐกิจมากกว่า เพราะสามารถ ทำเงินได้มากกว่า ซึ่งสอดคล้องดังเห็นได้จากงานวิจัย โครงการวิจัย รูปแบบการฟื้นฟูแหล่งอาหารในป่าหัวไร่ปลายนาที่ระบุว่า สาเหตุที่ทำให้เกิดการทำลายป่าหัวไร่ปลายนา คือ ชาวบ้านต้องการเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นข้าว มันสำปะหลัง และอ้อย ออกเอกสาร สิทธิ์การเข้าทำประโยชน์และการถือครองกรรมสิทธิ์ให้ และเพื่อให้มีที่ดินทำกินแบ่งปันให้กับลูกหลานอีก ต่อไป ซึ่งสร้างผลกระทบจากการทำลายป่าหัวไร่ปลายนา พบว่า แหล่งอาหารตามธรรมชาติลดลงหรือหมด ไปแหล่งอาหารตามธรรมชาติลดลง ทำให้ชาวบ้านหันไปพึ่งอาหารจากตลาด ร้านค้าในชุมชน และรถขายเร่ ที่มาขายอาหารในชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งอาหารใหม่ของชาวบ้าน รูปแบบการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนาที่ เหมาะสมกับชุมชนหนองปอ มี 2 ระดับคือ ระดับครอบครัวทำได้โดย การอนุรักษ์พื้นที่โดยการกันพื้นที่ป่า หัวไร่ปลายนาเป็นเขตอนุรักษ์ การสร้างศาลปู่ตา หรือศาล การปลูกไม้ผลเสริมในพื้นที่ป่า และการเพิ่มหรือ ขยายพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนา ส่วนระดับชุมชน จะต้องมีการสร้างความร่วมมือในการปลูกป่าหัวไร่ปลายนา

ในระดับชุมชนนั้นโดยการร่วมกันปลูกป่าหัวไร่ปลายนาคูทุกวันสำคัญ โดยการลงแขกปลูกป่าหัวไร่ปลายนาคู พัฒนากลุ่มเพาะพันธุ์กล้าไม้ในชุมชนให้มีพันธุ์ไม้หลากหลาย โดยประสานความร่วมมือกับเครือข่ายกระทรวงป่าไม้ และยอมรับกติกาดูแลป่าของเพื่อนบ้าน เช่น การสร้างเขตอนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนาคูของเพื่อนบ้าน หรือไม่ฝ่าฝืนกฎการรักษาป่าของเพื่อนบ้าน (คำทอง บุญคำ และคณะ, 2555)

2.2 การศึกษาการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนาคู พบว่าชาวบ้านมีส่วนร่วมใน การทำงานร่วมกัน การให้ความร่วมมือวางแผน การแสดงความคิดเห็น และทำกิจกรรมต่างๆ ของการส่งเสริมโดยมีคะแนนเฉลี่ย 2.92 ซึ่งอยู่ในระดับมีส่วนร่วมมาก และชาวบ้านมีส่วนร่วมมากในการเสนอการนำความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณี มาใช้ในการอนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนาคู ซึ่งสอดคล้องกับ ประยูรศักดิ์ บัวเทศ (2553) ที่ได้ทำวิจัยเรื่อง โครงการรูปแบบการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม พบว่าในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนร่วมกันของหมู่บ้านที่ผ่านมา ได้มีการจัดการป่าร่วมกันอยู่ 2 อย่าง ได้แก่ ใช้กฎระเบียบการใช้ป่าร่วมกัน และมีการร่วมจัดประเพณีเกี่ยวกับป่าชุมชน เช่น บวชป่า สืบชะตาป่า และคืนกล้วยไม้สู่ป่า โดยจัดขึ้นในบริเวณเขตป่าอนุรักษ์ ในช่วงเดือนพฤษภาคมของทุกปี นอกจากนั้นยังมีการจัดการป่าชุมชนในรูปแบบอื่นๆ แต่เป็นการดำเนินงานเฉพาะของแต่ละชุมชน ไม่ได้มีการประสานงาน จากการเรียนรู้ในพื้นที่และการเติมความรู้จากชุมชนต้นแบบ ทำให้ทีมวิจัยวิเคราะห์แนวทางการจัดการป่าชุมชนได้ คือ จัดตั้งอาสาสมัครไฟป่าหมู่บ้านละ 5 คน ร่วมกันดับไฟป่า จัดผ่ป่าป่าชุมชนร่วมกัน ร่วมกันแบ่งเขตป่าชุมชน แต่ละหมู่บ้านให้ชัดเจน ขึ้นทะเบียนเป็นป่าชุมชนทั้ง 3 หมู่บ้าน ทำผ่ายชะลอน้ำโดยทำร่วมกันและแยกกันทำใน ป่าชุมชนของตนเอง และปลูกไม้ในเขตพื้นที่ป่าชุมชนของตนเอง กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นสร้างแรงกระตุ้นให้ชุมชนใกล้เคียงเกิดความตื่นตัวและหันมา สนใจการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้นหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่ให้การสนับสนุนการดำเนินงานในพื้นที่อย่างต่อเนื่องด้วยดีเสมอมา ที่สำคัญเกิดเป็นเครือข่ายป่าชุมชนภายในตำบลเมืองพาน ซึ่งทำงานในการอนุรักษ์ฟื้นฟู ดูแลป้องกันป่าชุมชนของตำบลเมืองพานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ มีดังนี้

1.1 ควรมีหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนช่วยในการส่งเสริม หรือจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนาคู

1.2 ชาวบ้านสามารถนำคู่มือเรื่องป่าหัวไร่ปลายนาคู นำความรู้เรื่องป่าหัวไร่ปลายนาคูที่ได้จากการส่งเสริม ไปเผยแพร่ความรู้แก่ชาวบ้านในหมู่บ้านอื่นๆ

2. ข้อเสนอแนะในการทำการวิจัยครั้งต่อไป มีดังนี้

2.1 ควรมีการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลการอนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนาคู เช่น แรงจูงใจทางเศรษฐกิจ ความตระหนักต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

2.2 ควรมีการศึกษาปัจจัยการจัดการป่าหัวไร่ปลายนาร่วมสร้างมูลค่าทางด้านอาหารและรายได้ในระดับครอบครัวจากป่าหัวไร่ปลายนาร่วมสร้างแรงจูงใจ

2.3 ควรศึกษาร่วมกับกลุ่มตัวอย่างอื่นๆ ได้แก่ กลุ่มเยาวชน และกลุ่มผู้นำชุมชน เพื่อประเมินถึงความรู้ ความเข้าใจ และการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนาร่วมสร้างแผนการจัดการที่เหมาะสมต่อกลุ่มเป้าหมายต่อไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ กองทัพบก. สารคดีพลิกฟื้นผืนป่าด้วยพระบารมี 1
คอน วิกฤตป่าไม้ไทย. (ออนไลน์) <http://www.youtube.com/watch?v=lzmlCxvFH848>.
สืบค้น วันที่ 18 สิงหาคม 2556
- การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน.(ออนไลน์) <http://www.gotoknow.org/posts/482092> สืบค้น
วันที่ 18 สิงหาคม 2556
- การจัดการความรู้.(ออนไลน์) <http://www.th.wikipedia.org/wiki> สืบค้นวันที่ 18 สิงหาคม 2556
- คำทอง บุญคำ และคณะ. โครงการวิจัยรูปแบบการฟื้นฟูแหล่งอาหารในป่าหัวไร่ปลายนาที่เหมาะสมกับ
ชุมชนหนองปอ ตำบลหนองเรือ อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม. รายงานวิจัยสำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น, 2555.
- เจริญ สุขนันตพงศ์. หลักการของงานส่งเสริม. เอกสารการสอนชุดวิชาความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการ ส่งเสริม
การเกษตร. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. 2534.
- ฉลอง คูเมือง และคณะ. โครงการการสร้างและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ด้านการอนุรักษ์ป่าธรรมชาติที่
ยั่งยืนของชุมชนรูปแบบอุทยานการศึกษาโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน ร้อยเอ็ด, 2546.
- ณัฐธิดา สุขสุธรรม. การปลูกป่าชุมชนกับปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าไม้(1)2556 (ออนไลน์).
<http://www.oknation.net/blog/print.php?id=654825>. สืบค้นวันที่ 1 สิงหาคม 2556.
- ทศพล จำกิต และคณะ. โครงการวิจัยแนวทางการจัดการป่าชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านแม่กิด
ตำบลทุ่งงาม อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง.รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น, 2553
- บุญดี บุญญากิจ และคณะ. (2547). การจัดการความรู้ทฤษฎีสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : จีรวัฒน์ เอ็กซ์เพรส.
- บุญเรือง ยางเครือ และคณะ. รูปแบบการพัฒนาป่าชุมชนโคกใหญ่โดยองค์การบริหารส่วนตำบลและ
องค์กรชุมชนรอบป่า. มหาสารคาม, 2548.
- บุญชม ศรีสะอาด. การพัฒนาการทำวิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. มหาสารคาม, 2546
- เบนจามิน บลูม. ความรู้วิชาการ. 2552. (ออนไลน์). <http://study.eduzones.com>.
สืบค้นวันที่ 1 สิงหาคม 2556
- ประมวล เจริญยิ่ง และคณะ. โครงการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนป่า
ละหอกกระสังตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์. รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น, 2549.
- ประยูรศักดิ์ บัวเทศ และคณะ. โครงการรูปแบบการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลเมือง
ปาน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง. รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น, 2553.
- ประยูร วงศ์จันทร์. วิทยาการสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ 1. มหาสารคาม : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม (มอเก่า), 2553.
- พจน์ บุญเรือง. ความหมายและขอบเขตการส่งเสริม : การบริหารงานส่งเสริมและพัฒนาชนบท.
กรุงเทพฯ : สำนักส่งเสริมและฝึกอบรม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2522

- พรรณนุช ไชยปันชนะ และ เอนก ชิตเกสร. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม. (ออนไลน์).
<http://business.mayap.ac.th/ba-km/km>. สืบค้นวันที่ 1 สิงหาคม 2556.
- เพ็ญศรี ม้าแก้ว. การจัดการป่าชุมชนบ้านดอนมูล ตำบลเมืองชุม อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย.
 ศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 2556.
- ยุพาพร รูปงาม. การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงานงบประมาณ ในการปฏิรูป ระบบราชการ. ภาคนิพนธ์
 ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2545.
- วรทัศน์ อินทร์คัมพร. การส่งเสริมการเกษตรกับการพัฒนาชนบท. คณะเกษตรศาสตร์
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2546.
- สุรพงษ์ วงศ์สุวรรณ และคณะ. โครงการ การจัดการป่าหัวไร่ปลายนาเพื่อสร้างมูลค่าทางด้านอาหารและ
 รายได้ในระดับครอบครัว บ้านจั่วตำบลกู่จาน อำเภอดำรงวิทยาร จังหวัดยโสธร. รายงานวิจัยเพื่อ
 ท้องถิ่น, 2552
- สุรพล เศรษฐบุตร. การส่งเสริมการเกษตรกับการพัฒนาชนบท. (ออนไลน์).
http://agecon-extens.agri.cmu.ac.th/Course_online. สืบค้นวันที่ 10 สิงหาคม 2556.
- สันทัต สมชีวิตา. การจัดการทรัพยากรป่าไม้. (ออนไลน์). <http://guru.sanook.com>
 สืบค้นวันที่ 1 สิงหาคม 2556.
- สมจิตร สวนแก้ว และคณะ. โครงการแนวทางการจัดการป่าชุมชนบ้านเขาน้อยเพื่อการอนุรักษ์สืบทอดสู่
 รุ่นเด็กและเยาวชน ตำบลธรรมเสน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี, 2555.
- สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ. ป่าหัวไร่ปลายนา ภูมิปัญญาแห่งการพึ่งตนเองของ
 ชุมชน. (ออนไลน์). <http://media.nstda.or.th/video/#sthash.HkD8Vrce.dpuf>. สืบค้น
 วันที่ 1 สิงหาคม 2556.
- หนูเกณ จันทาสี และคณะ. การศึกษารูปแบบและวิธีการฟื้นฟูพัฒนาธรรมชาติความเชื่อในการจัดการป่าชุมชน
 ตำบลส้มพู อำเภอส้มพุ จังหวัดขอนแก่น, 2548.
- อคิน รพีพัฒน์. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคม และวัฒนธรรมไทย.
 กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภารการพิมพ์, 2527.
- Chang, C.W. Extension for Agricultural and Rural Development. Bangkok : FAO. 1963.
- NSTDA. โครงการการเรียนรู้แบบ ออนไลน์ สวทช. การอนุรักษ์และการจัดการใช้ประโยชน์ป่าหัวไร่ปลาย
 นาโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น. (ออนไลน์). <http://www.nstda.or.th/rural/E-forest/index.html> .
 สืบค้นวันที่ 15 สิงหาคม 2556
- INDE. สิ่งแวดล้อมศึกษา. 2556 (ออนไลน์). <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=563712>.
 สืบค้นวันที่ 10 สิงหาคม 2556.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

เอกสารประกอบกิจกรรมการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบล
แก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

คู่มือกิจกรรมที่ ป่าหัวไร่ปลายน

สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Mahasarakham University

คำนำ

ปัจจุบันสภาพของป่าหัวไร่ปลายนารเริ่มเปลี่ยนไป จากที่เคยเต็มไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่แตกต่างกันตามสภาพพื้นที่ โคนก ทาม พุงเริ่มมีพืชเศรษฐกิจรุกพื้นที่ป่า ทำให้พื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนาและทรัพยากรธรรมชาติลดลง ยางพารา มันสำปะหลัง อ้อย เกิดขึ้นแทน สิ่งนี้เองที่ทำให้ชุมชนเริ่มเห็นว่า เมื่อป่าเริ่มมีน้อยลงก็เกิดผลกระทบกับชุมชน วิถีชีวิตเริ่มเปลี่ยน เพราะจากที่เคยเข้าป่าหาอาหาร ก็ต้องซื้อ เพราะอาหารปามีน้อยลงไม่เพียงพอต่อความต้องการของชาวบ้านที่เข้ามาหาทั้งเพื่อกินและเพื่อขาย เมื่อทรัพยากรจากป่าหัวไร่ปลายนามีน้อยลงทั้งพืชอาหาร สมุนไพร วัสดุขายไม่สามารถปล่อยไปหากินเองได้ สิ่งเหล่านี้ชุมชนได้สะท้อนออกมาเป็นปัญหาที่กำลังรุกรชุมชน จึงก่อให้เกิดเป็นคำถามวิจัยว่าการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก้งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม จะทำอะไรจึงทำให้ป่าหัวไร่ปลายนาเพิ่มมากขึ้น เพราะส่วนใหญ่หลายครอบครัวยังมีพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนาน้อยแม้ยังไม่มาก และทรัพยากรในป่าหัวไร่ปลายนาตามธรรมชาติลดลง การได้ใช้ประโยชน์จึงเหลือน้อยลงปล่อยเป็นที่ว่างเสี่ยงสัตว์ของครอบครัว การศึกษาวิจัยถึงการจัดการกับพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนาเพื่อให้เกิดประโยชน์ เป็นทั้งแหล่งอาหารและสร้างรายได้ให้กับครอบครัวจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจของกลุ่มเป้าหมายที่มีพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนาและไม่มีป่าหัวไร่ปลายนา

นางสาวสุดารัตน์ เจริญคำ

แผนการจัดกิจกรรม

1. วัตถุประสงค์

เพื่อส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ให้ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจและเห็นความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้และการฟื้นฟูในป่าหัวไร่ปลายนา

2. เวลาจำนวน 3 ชั่วโมง

3. สาระสำคัญ

3.1 ความหมายป่าหัวไร่ปลายนา

3.2 ทำไม...ชาวบ้านถึงต้องมีป่าหัวไร่ปลายนา?

3.3 ลักษณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนา

3.4 การลดลงของพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนา

3.5 ผลกระทบจากการไม่มีป่าหัวไร่ปลายนา

3.6 ความแตกต่างของการมีป่าหัวไร่ปลายนาและไม่มีป่าหัวไร่ปลายนา

3.7 แนวทางที่จะฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนากลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง

4. สื่อการเรียนรู้

4.1 คู่มือเรื่องป่าหัวไร่ปลายนา

4.2 วีดิทัศน์ เรื่องพลิกพื้นผืนป่าด้วยพระบารมี ตอน วิถีตปป่าไม้ไทย

4.3 วีดิทัศน์ เรื่องป่าหัวไร่ปลายนา: ภูมิปัญญาแห่งการพึ่งตนเองของชุมชน

5. การวัดและการประเมินผล

5.1 แบบสอบถามความรู้เกี่ยวกับป่าหัวไร่ปลายนา

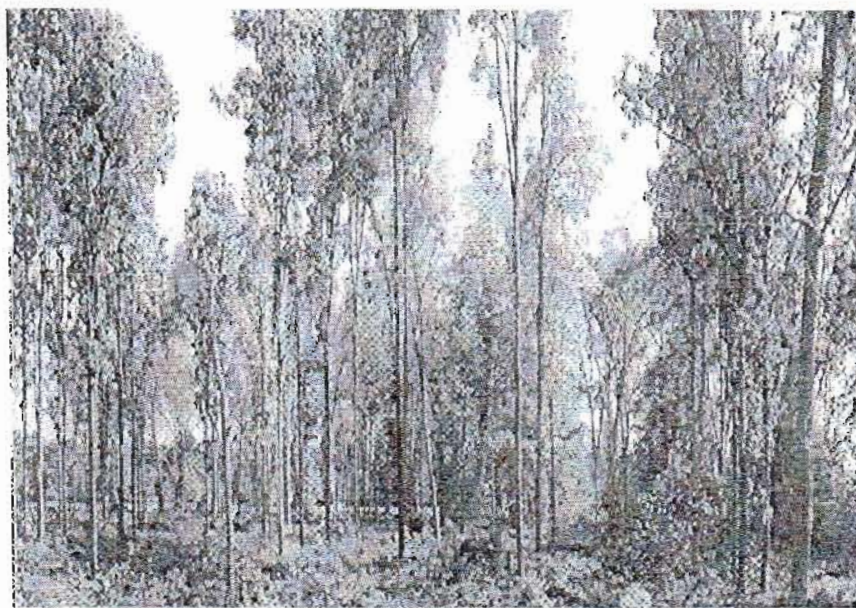
5.2 แบบประเมินการมีส่วนร่วมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา

กระบวนการส่งเสริม

ประเด็นสำคัญ	วิธีการ	สื่อ / อุปกรณ์
ให้ความรู้เรื่องป่าหัวไร่ปลายนา	ชั้นนำเข้าสู่บทเรียน (30 นาที) -วิทยากรแนะนำตัวต่อผู้เข้าร่วมกิจกรรม และชี้แจงรายละเอียดกิจกรรม (10 นาที) -วิทยากรเปิดวิดีโอเรื่องพลิกพื้นผืนป่าด้วยพระบารมี ตอน วิกฤตป่าไม้ไทย (5 นาที) -ชาวบ้านร่วมกันแสดงความรู้สึกของชาวบ้านที่มีต่อเหตุการณ์ที่ได้ดู (15 นาที) ขั้นส่งเสริม (1 ชั่วโมง 30 นาที) -ให้ชาวบ้าน กรอกแบบสอบถามความรู้เกี่ยวกับป่าหัวไร่ปลายนา (15 นาที) -วิทยากรบรรยาย ความหมายของป่าหัวไร่ปลายนา, ทำไมชาวบ้านถึงต้องมีป่าหัวไร่ปลายนา, ลักษณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนา, การลดลงของพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนา, ผลกระทบจากการไม่มีป่าหัวไร่ปลายนา (30 นาที) -เปิดวิดีโอ เรื่องป่าหัวไร่ปลายนา: ภูมิปัญญาแห่งการพึ่งตนเองของชุมชน (15 นาที) -ชาวบ้านร่วมกันแสดงความรู้สึกของชาวบ้านที่มีต่อเหตุการณ์ที่ได้ดู (15 นาที) -อธิบายเพิ่มเติมจาก วิดีทัศน์ ความแตกต่างของการมีป่าหัวไร่ปลายนาและไม่มีป่าหัวไร่ปลายนา. แนวทางที่จะฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนากลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง (15 นาที) ขั้นสรุป (1 ชั่วโมง) ให้ชาวบ้านร่วมกันแสดงความคิดเห็นว่าทำไม...ชาวบ้านถึงต้องมีป่าหัวไร่ปลายนา (30 นาที) -ทำแบบสอบถามความรู้เกี่ยวกับพื้นฐานป่าชุมชนและป่าหัวไร่ปลายนา (30 นาที)	วิดีโอ เรื่องพลิกพื้นผืนป่าด้วยพระบารมี ตอน วิกฤตป่าไม้ไทย วิดีโอ เรื่องป่าหัวไร่ปลายนา: ภูมิปัญญาแห่งการพึ่งตนเองของชุมชน

ป่าหัวไร่ปลายนา

ประนอม ดาทอง แกนนำนุชนหรือปราชญ์ชาวบ้าน บ้านสมบูรณย์ ตำบลชุมแสง อำเภोजอมพระ จังหวัดสุรินทร์ เขียนบรรยายไว้ในเอกสารที่เป็นลายมือของตนเองตอนหนึ่งว่า “ป่าหัวไร่ปลายนาที่ได้อนุรักษ์ไว้ ประมาณ 10 ปี ได้ประโยชน์อย่างมากมาย โดยไม่ต้องลงทุนแม้แต่บาทเดียว เป็นประโยชน์และได้ความรู้มากมาย จากการได้สัมผัสและเฝ้าสังเกตการณ์เจริญเติบโตของต้นไม้นานาชาติ พืชพันธุ์ธัญญาหาร รวมถึงสมุนไพร” จากข้อความข้างต้น คำจำกัดความของป่าหัวไร่ปลายนา น่าจะหมายถึง พื้นที่ส่วนหนึ่งในบริเวณแปลงไร่นาที่มีต้นไม้และพืชพรรณต่างๆ เกิดขึ้นอย่างมากมาย หลากหลายชนิด ที่มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม และคนอีสานจะเรียกป่าหัวไร่ปลายนา ว่า โนน โทก ดอน {1}

ทำไม...ชาวบ้านถึงต้องมีป่าหัวไร่ปลายนา?

ป่าหัวไร่ปลายนา เป็นพื้นที่ป่าที่อยู่ในชุมชนหรือเป็นพื้นที่ที่ครอบครัวเก็บรักษาไว้เพื่อเป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร ไม่ใช่สอยของครัวเรือน อีกทั้งแบ่งปันเพื่อนบ้านในการเข้าไปหาอยู่หากินร่วมกันด้วย ป่าหัวไร่ปลายนาเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติ เช่น ขุดมัน ขุดกลอย กินแทนข้าว และเห็ดโคน เห็ดระโงก เห็ดกระด้าง และอื่นๆ นับว่าเป็นอาหารอย่างดีสำหรับชุมชน เป็นที่พึ่งพากันและกัน เพราะเมื่อสมัยก่อนเขาเก็บของป่าแต่พอกิน ไม่ทำสายสิ่งแวดล้อม ในด้านที่อยู่อาศัยก็มีการใช้ไปอย่างเหมาะสม คือ เลือกใช้ไม้สำหรับสร้างบ้าน คือ ไม้ยางนา ส่วนไม้ที่เป็นสมุนไพรใช้เป็นอาหารจะถอนมาเอาไว้ ในด้านเครื่องนุ่งห่ม มีต้นปอปามีเส้นใยคล้ายๆ ต้นปอหรือฝ้าย นำมาทำเครื่องนุ่งห่ม บางอย่างก็ใช้ทำสีย้อมผ้า เช่น ต้นมะเกลือ ต้นไพล ที่นำมาย้อมไหม ความมั่นคงของแหล่งอาหารของพื้นที่ป่าจะยั่งยืนและเข้าถึงได้นั้น ยังเป็นแหล่งหารายได้จากการขายอาหารจากป่าหัวไร่ปลายนา เป็นที่หาไม้ฟืนเพื่อเป็นเชื้อเพลิงในการหุงหาอาหาร เป็นที่เลี้ยงสัตว์ตามธรรมชาติของเจ้าของแปลง เป็นที่พักผ่อนหย่อนอารมณ์กับบรรยากาศในป่าหัวไร่ปลายนาได้เป็นอย่างดี เป็นที่ปลดทุกข์เมื่ออยู่ตามแปลงป่าหัวไร่ปลายนาที่ไม่มีห้องสุขา เป็นแหล่งเรียนรู้การใช้วิถีชีวิตระหว่างคนกับป่าหัวไร่ปลายนา {1}

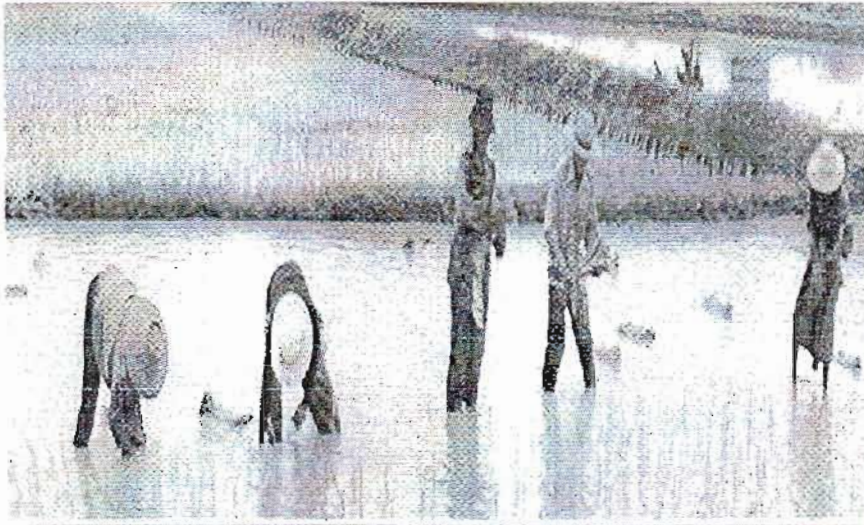

ลักษณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนามี 2 ส่วนคือ

- ส่วนที่เป็นนา ใช้ในการปลูกข้าว/พืชผักสวนครัว
- ส่วนพื้นที่ป่า ใช้เป็นแหล่งวัตถุดิบในการดำรงชีวิต เช่น ฟืน เกือบเห็ด ลำสັดว้ พื้นที่ป่าในลักษณะเช่นนี้ ในอดีตพื้นที่ป่าเหล่านี้ติดต่อกันเป็นผืนใหญ่ อยู่บนที่ดอน (ที่สูง) เมื่อพิจารณาหน้าที่ในระบบนิเวศพบว่าป่าเหล่านี้เป็นแหล่งสะสมจุลินทรีย์ในดินเป็นอย่างดี ฝนเป็นตัวช่วยในการชะล้างจุลินทรีย์เหล่านี้ลงสู่ส่วนที่เป็นนาซึ่งอยู่ในที่ลุ่ม ทำให้ที่นาซึ่งมีลักษณะเป็นทรายจัดมีความอุดมสมบูรณ์สามารถปลูกข้าวได้มาอย่างต่อเนื่อง

ลักษณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนามี 2 ส่วน ซึ่งการแบ่งเขตเป็นที่รับรู้ของคนในชุมชน ถึงแม้ว่าพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนาจะติดต่อเป็นผืนเดียวกันแต่คนในชุมชนสามารถจำแนกได้ว่าแนวเขตของใครอยู่ที่ใด ⁽¹⁾

การลดลงของพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนาเกิดจากสาเหตุที่สำคัญ 2 ประการคือ

1. การขยายของครอบครัวจึงต้องมีการแบ่งที่ทำกินให้กับลูกหลาน ทำให้มีการเปิดพื้นที่ส่วนเกินป่ามากขึ้น การแก้ไขปัญหาของชุมชนอาจทำได้โดยการมอบพื้นที่ให้กับพี่น้องคนใดคนหนึ่งหรือจำนวนหนึ่ง โดยคนที่ได้ที่ดินทำกินจะจ่ายเงิน/ผลผลิตพื้นที่ให้กับคนที่ไม่ได้รับที่ดิน ซึ่งส่วนใหญ่ออกไปหางานทำนอกชุมชน ทำให้การแบ่งพื้นที่ทำกินลดลง⁽¹⁾.

2. การเร่งการปลูกพืชเศรษฐกิจ ป่าหัวไร่ปลายนากำลังจะหมดไปเนื่องจากถูกรุกคืบด้วยพืชเศรษฐกิจเพื่อผลิตพลังงานทดแทน การเปลี่ยนสินทรัพย์เป็นทุน ชาวบ้านต้องการเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นข้าว มันสำปะหลัง และถั่ว

รวมทั้งกระแสรัฐที่จะยึดที่ดินคืนหากไม่ใช้ประโยชน์ในที่ดิน ทำให้หลายๆชุมชนทำการปรับพื้นที่เพื่อรองรับการขยายตัวของพืชเศรษฐกิจ ดันไม้ใหญ่น้อยถูกโค่นล้มลงเรื่อยๆในเวลาต่อมา⁽²⁾

ผลกระทบจากการไม่มีป่าห้วยไร่ปลายนาว

ปัจจุบันนี้สภาพของป่าห้วยไร่ปลายนาวเริ่มเปลี่ยนไป จากที่เคยเต็มไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่แตกต่างกันตามสภาพพื้นที่ โดก ทาม หุ้งเริ่มมีพืชเศรษฐกิจรุกล้ำพื้นที่ป่า ทำให้พื้นที่ป่าห้วยไร่ปลายนาวและทรัพยากรธรรมชาติลดลง ยางพารา มันสำปะหลัง อ้อย เกิดขึ้นแทน สิ่งนี้เองที่ทำให้ชุมชนเริ่มเห็นว่า เมื่อป่าเริ่มมีน้อยลงก็เกิดผลกระทบกับชุมชน วิถีชีวิตเริ่มเปลี่ยน แหล่งอาหารตามธรรมชาติลดลงหรือหมดไป ทำให้ชาวบ้านหันไปพึ่งอาหารจากตลาด ร้านค้าในชุมชน และรถขายเร่ที่มาขายอาหารในชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งอาหารใหม่ของชาวบ้าน ปัญหานี้สืบเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากค่าครองชีพสูงเพราะเมื่อป่าห้วยไร่ปลายนาวถูกทำลายไป อาหารตามธรรมชาติที่มีอยู่ในป่าซึ่งเป็นแหล่งอาหารหลักของชุมชนก็หมดไปทำให้ชาวบ้านไม่มีแหล่งอาหารตามธรรมชาติ ดังนั้นเพื่อความอยู่รอดต่อไปจึงหาเงินมาซื้อกิน เกิดการอพยพแรงงานออกไปนอกชุมชน เกิดโรคภัยไข้เจ็บจากการบริโภคอาหารที่ไม่ปลอดภัย เพราะต้องซื้อจากตลาดและรถเร่ขาย คนเป็นโรคกระเพาะเรื้อรังมากขึ้นและเจ็บป่วยมากขึ้น

เมื่อทรัพยากรจากป่าห้วยไร่ปลายนาวมีน้อยลงทั้งพืชอาหาร สมุนไพร วัสดุขายไม่สามารถปล่อยไปหากินเองได้ สิ่งเหล่านี้ชุมชนได้สะท้อนออกมาเป็นปัญหาที่กำลังรุมชุมชน ²¹

ความแตกต่างของกรมีป่าหัวไร่ปลายนาและไม่มีป่าหัวไร่ปลายนา

ความคิดและความเชื่อของคนในชุมชนเกี่ยวกับป่าหัวไร่ปลายนานั้น จำแนกออกเป็น 3 กลุ่มหลักๆ ดังนี้ ⁽¹⁾

กลุ่มที่ 1 กลุ่มที่มีแนวความคิดว่า ป่าหัวไร่ปลายนา คือ ฐานทรัพยากรที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

กลุ่มที่ 2 กลุ่มที่มีความคิดว่า ป่าหัวไร่ปลายนาไม่มีประโยชน์

กลุ่มที่ 3 กลุ่มคนที่มีความคิดแบบกำกวม “เก็บไว้ก็ได้ ทำอย่างอื่นก็ได้”

กลุ่มที่ 1 กลุ่มที่มีแนวความคิดว่า ป่าหัวไร่ปลายนา คือ ฐานทรัพยากรที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

ป่า คือ ฐานปัจจัยสี่ ที่คนในชุมชนสามารถพึ่งพาอาศัยเพื่อการหาอยู่หากิน กลุ่มที่มีแนวความคิดความเชื่อลักษณะนี้ จะจัดสรรหรือกันพื้นที่ส่วนหนึ่งไว้ให้คงสภาพความเป็นป่าและจัดการดูแลรักษาตั้งแต่ต้น จัดเป็นภูมิปัญญาหรือความรู้ของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการที่ดินเพื่อการให้ประโยชน์ในการยังชีพ ⁽¹⁾

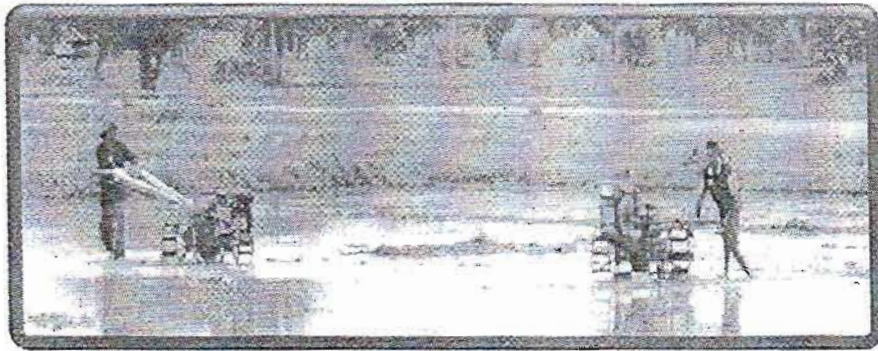
รูปแบบการจัดการป่าหัวไร่ปลายนา ของกลุ่มที่ 1

ส่วนที่ 1 จัดทำเป็นแปลงนา พื้นที่ส่วนนี้จะปันคันดินขึ้นรอบๆ บริเวณแปลงคล้ายตารางหมากรุก เพื่อให้สามารถจัดการน้ำในช่วงฤดูกาลทำนาได้ ทั้งการกักเก็บและการระบายน้ำออก

ส่วนที่ 2 เป็นแปลงปลูกพืชผักหรือพืชไร่ พื้นที่ส่วนนี้จะแบ่งดอนหรือพื้นที่ที่น้ำท่วมไม่ถึง สามารถระบายน้ำได้ดี ใช้ประโยชน์ในการปลูกพืชผักต่างๆ เพื่อการบริโภค เช่น พริก มะเขือแดงไทย ถั่วฝักยาว นอกจากนี้ คนสมัยก่อนจะใช้เป็นพื้นที่ปลูกล้มควายหลังจากปลดแอกการทำงานหรือเป็นพื้นที่ไถเลี้ยงสัตว์ในช่วงฤดูการผลิต

ส่วนที่ 3 เป็นแปลงป่าหรือคงสภาพเดิมไว้ เพื่อประโยชน์ให้สอยเกี่ยวกับแหล่งอาหารธรรมชาติ เช่น เห็ด ดอกกระเจียว ฝักบัว ฝักแม็ก หัวมันต่างๆ และการรักษาต้นไม้ไว้เพื่อเป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้ม ยาสมุนไพร การก่อสร้างที่อยู่อาศัยและอื่นๆ

กลุ่มที่ 2 กลุ่มที่มีความคิดว่า ป่าหัวไร่ปลายนาไม่มีประโยชน์

โดยเห็นความสำคัญของพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวว่าให้ประโยชน์หรือผลตอบแทนเชิงเศรษฐกิจมากกว่าเก็บรักษาไว้ กลุ่มนี้จะมองการใช้ที่ดินให้เกิดประโยชน์สูงสุด ความคิดลักษณะนี้ส่วนใหญ่มองการให้ประโยชน์หรือผลตอบแทนในรูปของตัวเงินเป็นสำคัญแปลงป่าหัวไร่ปลายนาของชาวบ้าน ได้แปรเปลี่ยนไปเป็นแปลงยูคาลิปตัส สวนยางพารา และการปลูกอ้อยโรงงาน บางรายมีการขายที่ดินออกไป เนื่องจากเห็นว่าตนเองและครอบครัวไม่ได้รับประโยชน์โดยตรง

กลุ่มที่ 3 กลุ่มคนที่มีความคิดแบบก้ำกึ่ง “เก็บไว้ก็ได้ ทำอย่างอื่นก็ได้” กลุ่มผู้ที่มีความคิดลักษณะนี้ ส่วนใหญ่จะดูตามสถานการณ์ หากมีทางเลือกที่ดีกว่าก็พร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์หรือกระแสที่เกิดขึ้น เช่น ช่วงที่มีการขับเคลื่อนเรื่องการอนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนาก็มีความคิดเห็นคล้อยตามและร่วมอนุรักษ์กับชุมชน แต่พอมีกระแสเรื่องการส่งเสริมปลูกพืชเศรษฐกิจที่ให้ผลตอบแทนคุ้มค่า บางรายก็เปลี่ยนความคิดไปตามกระแสนั้นๆ โดยที่ไม่รู้ว่าข้อเท็จจริงนั้นเป็นอย่างไร ⁽¹⁾

แนวทางที่จะฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนากลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง

รูปแบบที่ 1 ระดับครอบครัว

1.1 กรณีที่มีป่าหัวไร่ปลายนาอุดมสมบูรณ์อยู่แล้ว สามารถทำการอนุรักษ์พื้นที่โดย

(1.1.1) การกันพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนาเป็นเขตอนุรักษ์ เช่น กันให้เป็นเขตอนุรักษ์เห็ดหรือถั่ว ซึ่งจะห้ามไม่ให้คนเข้าไปหาอาหารในพื้นที่นั้น อย่างไรก็ตามวิธีนี้จะต้องมีการประชาสัมพันธ์ให้กับชาวบ้านได้ทราบ เพื่อป้องกันความขัดแย้ง

(1.1.2) การสร้างศาลปูตา หรือศาล เพื่อสร้างความน่าเกรงขามให้กับพื้นที่ เพื่อสงวนพื้นที่บริเวณนั้นเป็นพื้นที่อนุรักษ์ ซึ่งวิธีการนี้ เจ้าของพื้นที่ต้องมีความเชื่อและศรัทธาด้วย

(1.1.3) การปลูกไม้ผลเสริมในพื้นที่ป่า เพื่อสร้างความหลากหลายและสร้างมูลค่าเพิ่มในพื้นที่ป่า

(1.1.4) เพิ่มหรือขยายพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนา เช่น จากเดิม 3 ไร่ ขยายเป็น 4 ไร่ โดยการปลูกต้นไม้เพิ่มและงดการไถพรวนดิน

1.2 กรณีที่ป่าไม่อุดมสมบูรณ์ ทำได้โดย การปลูกต้นไม้เสริม และการสร้างอาณาเขตการอนุรักษ์ให้กว้างออกไป โดยวิธีการทำเหมือนกับกลุ่มที่ป่าอุดมสมบูรณ์แล้ว

1.3 กรณีที่ไม่มีป่าหัวไร่ปลายนา จำเป็นต้องหาพื้นที่ว่างเพื่อกั้นเป็นพื้นที่ป่า ซึ่งพื้นที่ที่กั้นนั้นจะต้องเป็นพื้นที่ ๆ ไม่ได้ทำนา อยู่บนที่สูง โดยเน้นการปลูกไม้กั้นชนิดที่มี ไม้ไผ่พรวนดิน ¹²⁾

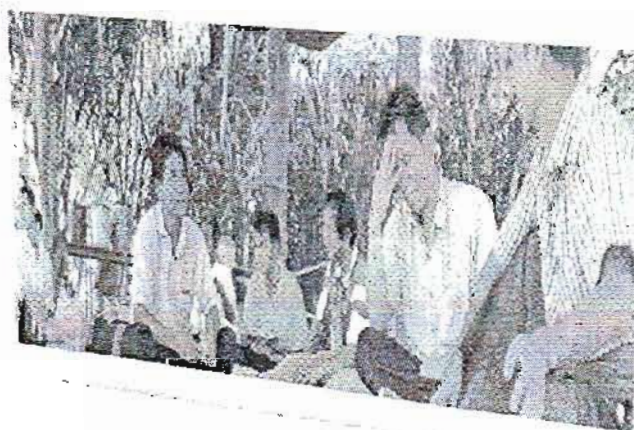
รูปแบบที่ 2 ระดับชุมชน

การสร้างความร่วมมือในการปลูกป่าหัวไร่ปลายนาในระดับชุมชนนั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ซึ่ง ในระดับชุมชนจะเป็นการสร้างกติกา ร่วมกันในการรักษาป่าหัวไร่ปลายนาซึ่งพื้นที่เป้าหมายได้สร้างกติการ่วมกัน ดังนี้

1.1 ร่วมกันปลูกป่าหัวไร่ปลายนาทุกวันสำคัญ โดยการระดมทำกิจกรรมปลูกป่าหัวไร่ปลายนา

1.2 พัฒนากลุ่มเพาะพันธุ์กล้าไม้ในชุมชนให้มีพันธุ์ไม้หลากหลาย

1.3 ยอมรับกติกาดูแลป่าของเพื่อนบ้าน เช่น การสร้างเขตอนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนาของเพื่อนบ้าน หรือไม่ฝ่าฝืนกฎการรักษาป่าของเพื่อนบ้านอย่างไรก็ตาม ข้อตกลงข้างต้นนี้เป็นเพียงข้อตกลงเบื้องต้นเท่านั้น ภายหลังการวิจัย ชุมชนจำเป็นต้องมีการพัฒนากลุ่มอนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนา และกติกการรักษาป่าร่วมกันต่อไป ¹²⁾

บรรณานุกรม

¹ คำกอง บุญคำ และคณะ. โครงการวิจัยรูปแบบการฟื้นฟูแหล่งอาหารในป่าหัวไร่ปลายนาที่เหมาะสมกับชุมชนหนองปอ ตำบลหนองเรือ อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม. รายงานวิจัยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น, 2555.

² ป่าหัวไร่ปลายนา NSTDA. โครงการการเรียนรู้แบบ ออนไลน์ สวทช. การอนุรักษ์และการจัดการใช้ประโยชน์ป่าหัวไร่ปลายนาโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น. เข้าถึงได้จาก URL <http://www.nstda.or.th/rural/E-forest/index.html> สืบค้นเมื่อ 26 กันยายน 2556.

รูปภาพหน้าปกและในเล่มอ้างอิงจาก : ป่าหัวไร่ปลายนา NSTDA. โครงการการเรียนรู้แบบ ออนไลน์ สวทช. การอนุรักษ์และการจัดการใช้ประโยชน์ป่าหัวไร่ปลายนาโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น. เข้าถึงได้จาก: URL <http://www.nstda.or.th/rural/E-forest/index.html> สืบค้นเมื่อ 26 กันยายน 2556.

“เมื่อป่าหัวไร่ปลายนาลดลงหรือหมดไป ชาวบ้านก็จะ
ไม่มีแหล่งอาหารสำรอง ไม่ใช่สอยก็จะไม่มี ลดท้าว
ทุกคนก็จะลงไปไถ่ทรัพยากรจากป่าชุมชน หรือป่า
สาธารณะประโยชน์กันหมด ขณะที่เป็นชุมชนเองก็มี
ปริมาณจำกัด เรื่องนี้จึงเป็นเรื่องที่น่ากังวลมาก”

น.อ. มนต์

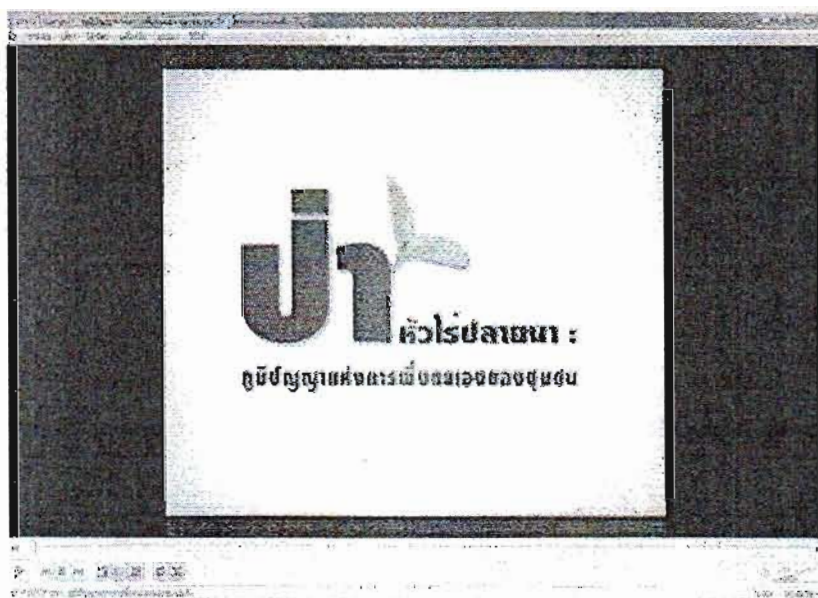

วิดิทัศน์ เรื่องพลิกฟื้นผืนป่าด้วยพระบารมี ตอน วิกฤตป่าไม้ไทย
วิดิทัศน์ เรื่องป่าหัวไร่ปลายนา: ภูมิปัญญาแห่งการพึ่งตนเองของชุมชน

วีดิทัศน์ เรื่องพลิกฟื้นผืนป่าด้วยพระบารมี ตอน วิกฤตป่าไม้ไทย

วีดิทัศน์ เรื่องป่าหัวไร่ปลายนา: ภูมิปัญญาแห่งการพึ่งตนเองของชุมชน

ภาคผนวก ข
การสัมภาษณ์ จำนวนพื้นที่ถือครอง, การใช้ประโยชน์,
ทรัพยากรที่มีอยู่ในป่าหัวไร่ปลายนา

การสัมภาษณ์จำนวนพื้นที่ถือครอง, การใช้ประโยชน์, ทรัพยากรที่มีอยู่ในป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีพื้นที่ทั้งหมด 1,520 ไร่ แยกเป็นพื้นที่อาศัย 250 ไร่ พื้นที่สาธารณะ 82 ไร่ เนื้อที่ทำการเกษตร 1,188 ไร่ ลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย เหมาะแก่การทำการเกษตรในฤดูฝน ปัญหาที่ชาวบ้านดอนตูม ประสบปัญหา คือ ด้านป่าไม้ เนื่องจาก บ้านดอนตูม ตั้งอยู่ในติดกับเขตในเมืองมีความเจริญรุ่งเรือง ทำให้พื้นที่ที่เคยเป็นป่าชุมชน หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งป่าหัวไร่ปลายนาที่เคยมีทะยอยหายไป เพราะชาวบ้านเริ่มขายที่ดินให้กับนายทุนหรือชาวบ้านเปลี่ยนจากป่าหัวไร่ปลายนาให้เป็นไร่ที่นาทำการเกษตรแทนการปล่อยที่ดินให้เป็นป่า (สัมภาษณ์ อุทิศ ลัทธธรรม เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม 2556 โดยนางสาว สุดารัตน์ เจียงคำ)

ภาคผนวก ค
แบบสอบถามความรู้ และการมีส่วนร่วม
การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก้งเลิงจาน
อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

แบบสอบถาม

การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน
อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

คำชี้แจง : โปรดตอบแบบสอบถามให้ตรงกับความเป็นจริงโดยทำเครื่องหมาย / ลงในช่อง ( ) ตามความเป็นจริง

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

1.เพศ ( ) ชาย ( ) หญิง

2.อายุ ..... ปี

3.อาชีพ ( ) เกษตรกร ( ) ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ
( ) รับจ้าง ( ) ค้าขาย
( ) อื่นๆ (โปรดระบุ).....

ตารางภาคผนวกที่ ค.1 แบบสอบถามความรู้เกี่ยวกับป่าหัวไร่ปลายน

ข้อ	ความรู้	ระดับความรู้	
		ใช่	ไม่ใช่
1	ป่า คือ ฐานปัจจัยสี่ ที่คนในชุมชนสามารถพึ่งพาอาศัยเพื่อการหาอยู่หากิน		
2	ป่าหัวไร่ปลายน ให้เป็นทั้งแหล่งอาหาร ตามธรรมชาติและสร้างรายได้		
3	ป่าหัวไร่ปลายน คือความมั่นคงทางอาหาร ที่เป็นทางเลือกหนึ่งเพื่อความอยู่รอดภายใต้วิกฤตต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับสังคม		
4	ป่าหัวไร่ปลายน เป็นที่หาไม้ฟืนเพื่อเป็นเชื้อเพลิงในการหุงหาอาหาร		
5	ป่าหัวไร่ปลายนเป็นที่พักผ่อนหย่อนอารมณ์กับบรรยากาศ		
6	ป่าหัวไร่ปลายน เป็นแหล่งเรียนรู้การใช้วิถีชีวิตระหว่างคนกับป่า		
7	สาเหตุหนึ่งของการลดลงของป่าหัวไร่ปลายนคือการขยายของครอบครัว ซึ่งต้องมีการแบ่งที่ทำกินให้กับลูกหลาน		
8	การฟื้นฟูสภาพป่าหัวไร่ปลายนด้วยการทำเป็นพื้นที่ผสมผสาน ปลูกพืชอาหาร พืชสมุนไพร ไม้ยืนต้น		
9	การใช้ประโยชน์เชิงอนุรักษ์ เช่น การหาเห็ดก็ให้เห็ดบางส่วนหรือดอกที่แก่ไว้		
10	การจัดทำสวนป่าเป็นแนวทางในการจัดการพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายน		

ตารางภาคผนวกที่ ค.1 แบบสอบถามการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา

ข้อ	การมีส่วนร่วมของประชาชน	ระดับการมีส่วนร่วม		
		บ่อยครั้ง	บางครั้ง	ไม่เคย
1	ท่านมีโอกาสแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องการจัดป่าที่ชุมชนจัดขึ้นหรือหน่วยงานอื่นจัดขึ้น			
2	ท่านให้การส่งเสริมสนับสนุน ในเรื่องการจัดกิจกรรมการส่งเสริมป่าหัวไร่ปลายนา			
3	ท่านมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น แนวทาง ประโยชน์จากป่าหัวไร่ปลายนา			
4	ท่านมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น แนวทางที่จะฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนากลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง			
5	ท่านเคยเสนอการนำความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณี มาใช้ในการอนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนา			
6	ท่านมีส่วนร่วมในการจัดเตรียมต้นไม้ที่จะปลูก			
7	ท่านมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นในการเลือกชนิดของต้นไม้ที่ชุมชนควรจะนำต้นไม้มาปลูก			
8	ท่านมีส่วนร่วม ในลงแขกปลูกต้นไม้ตามป่าหัวไร่ปลายนาในพื้นที่ของชุมชน			
9	ท่านมีส่วนช่วยในการอนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนาของตนเองและเพื่อนบ้าน			
10	ท่านนำความรู้ที่ได้จากการส่งเสริม ไปเผยแพร่ความรู้แก่ชาวบ้านท่านอื่นๆ			
11	ท่านมีส่วนร่วมในการดูแลต้นไม้ที่ตนเองปลูกในพื้นที่ของชุมชน			
12	ท่านมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น หลังจากการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ผ่านไป			
13	ในอนาคตท่านคิดว่าเครือข่ายป่าหัวไร่ปลายนาจะขยายเครือข่ายไปยังพื้นที่ต่างๆได้มากน้อยเพียงใด			
14	ท่านมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล			

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

.....

.....

.....

ภาคผนวก ง
การวิเคราะห์หาคุณภาพเครื่องมือ คือ IOC

สรุปผลแบบประเมินความเหมาะสมเครื่องมือในการส่งเสริมโดยผู้เชี่ยวชาญ

เรื่อง การส่งเสริมการฟื้นฟูอาชีพไร้พลาโยนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม

ตำบลแก้งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ตารางภาคผนวกที่ ง.1 ผลแบบประเมินเครื่องมือในการส่งเสริมการฟื้นฟูอาชีพไร้พลาโยนา ว่ามี
ความสอดคล้องของกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยผู้เชี่ยวชาญ

รายการประเมิน	ความคิดเห็น			รวม	ระดับความ คิดเห็น
	คนที่ 1	คนที่ 2	คนที่ 3		
1. ความชัดเจนของ วัตถุประสงค์กับเนื้อหาการส่งเสริม	4	4	5	4.33	เหมาะสม อย่างยิ่ง
2. ความสอดคล้องของวัตถุประสงค์กับ วิธีการส่งเสริม	4	5	5	4.67	เหมาะสม อย่างยิ่ง
3. วัตถุประสงค์และสาระความรู้มีความ สอดคล้องกับระดับของผู้เข้ารับการ ส่งเสริม	5	4	5	4.67	เหมาะสม อย่างยิ่ง
4. แบบทดสอบมีความสอดคล้องกับ เนื้อหาในคู่มือที่ใช้ในการส่งเสริม	4	4	5	4.33	เหมาะสม อย่างยิ่ง
5. วิธีการส่งเสริมที่ใช้สอดคล้องกับ สาระความรู้	4	5	5	4.67	เหมาะสม อย่างยิ่ง
6. สาระความรู้ วิธีการส่งเสริมให้เกิด ความรู้ และการมีส่วนร่วม	5	4	5	4.67	เหมาะสม อย่างยิ่ง

ตารางภาคผนวกที่ ง.2 ผลการประเมินเอกสารคู่มือการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา โดยผู้เชี่ยวชาญ

รายการประเมิน	ความคิดเห็น			รวม	ระดับ ความ คิดเห็น
	คนที่ 1	คนที่ 2	คนที่ 3		
1. คุณภาพของคู่มือการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา					
1.1 ความสมบูรณ์ของเนื้อหาสาระของเอกสาร	4	4	4	4	เหมาะสม มาก
1.2 ความถูกต้องตามหลักวิชาการขอเอกสาร	4	4	5	4.33	เหมาะสม อย่างยิ่ง
1.3 ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของเอกสาร	4	3	4	3.67	เหมาะสม มาก
1.4 การพิมพ์และจัดรูปแบบของเอกสาร	4	5	4	4.33	เหมาะสม อย่างยิ่ง
2.ประโยชน์ของคู่มือการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา					
2.1 ประโยชน์ต่อการส่งเสริมและนำไปใช้จริง	4	4	4	4	เหมาะสม อย่างยิ่ง
2.2 ประโยชน์ต่อผู้เข้ารับการส่งเสริม และบุคคล ทั่วไป	4	4	5	4.33	เหมาะสม อย่างยิ่ง
3. สัดส่วนและสาระความรู้มีความสอดคล้องกัน	4	3	5	4	เหมาะสม อย่างยิ่ง
4. เนื้อหาในคู่มือมีความสอดคล้องกับเรื่องที่จะส่งเสริม	4	4	5	4.33	เหมาะสม อย่างยิ่ง
5. ความสอดคล้องระหว่างหลักการและเหตุผล วัตถุประสงค์ วิธีการส่งเสริมและการประเมินผล	4	3	4	3.67	เหมาะสม มาก

ตารางภาคผนวกที่ ๓.3 ผลการประเมินความเหมาะสมของแบบวัดความรู้ การฟื้นฟูผู้ป่วยโรค
ปลายนา โดยผู้เชี่ยวชาญ

รายการประเมิน	ความคิดเห็น			รวม	ระดับความ คิดเห็น
	คนที่ 1	คนที่ 2	คนที่ 3		
1.ความเหมาะสมของแบบ สอดถามกับวัตถุประสงค์	4	5	4	4.33	เหมาะสม อย่างยิ่ง
2.แบบสอบถามมีความเหมาะสมกับคู่มือส่งเสริม	4	5	4	4.33	เหมาะสม อย่างยิ่ง
3.ความเหมาะสมของจำนวนข้อในแบบสอบถาม	4	5	4	4.33	เหมาะสม อย่างยิ่ง
4.ความเหมาะสมของคำถามต่อเนื้อหา	4	5	4	4.33	เหมาะสม อย่างยิ่ง
5 เนื้อหาในแบบสอบถามครอบคลุมในเรื่องที่ส่งเสริม	4	4	3	3.67	เหมาะสม มาก
6.ความเหมาะสมของแบบสอบถามที่ใช้วัดความรู้	4	5	3	4	เหมาะสม อย่างยิ่ง

ตารางภาคผนวกที่ ง.4 ผลการประเมินความเหมาะสมของแบบวัดการมีส่วนร่วม การฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา โดยผู้เชี่ยวชาญ

รายการประเมิน	ความคิดเห็น			รวม	ระดับ ความคิดเห็น
	คนที่ 1	คนที่ 2	คนที่ 3		
1.ความเหมาะสมของแบบ สอดถามกับวัตถุประสงค์	4	4	5	4.33	เหมาะสม อย่างยิ่ง
2.แบบสอบถามมีความเหมาะสมกับคู่มือการส่งเสริม	4	4	5	4.33	เหมาะสม อย่างยิ่ง
3.ความเหมาะสมของจำนวนข้อในแบบสอบถาม	4	4	5	4.33	เหมาะสม อย่างยิ่ง
4.ความเหมาะสมของคำถามต่อเนื้อหา	4	4	5	4.33	เหมาะสม อย่างยิ่ง
5.เนื้อหาในแบบสอบถามครอบคลุมในเรื่องที่ส่งเสริม	4	4	5	4.33	เหมาะสม อย่างยิ่ง
6 ความเหมาะสมของแบบสอบถามที่ใช้วัดการมีส่วนร่วม	4	4	5	4.33	เหมาะสม อย่างยิ่ง

ผลการสรุปแบบประเมินความสอดคล้องของแบบสอบถามโดยผู้เชี่ยวชาญ

เรื่อง การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตม

ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

คำชี้แจง ท่านมีความรู้ และมีส่วนร่วม ในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา มากน้อยเพียงใด โปรดทำ

เครื่องหมาย (/) ลงในช่องตรงกับข้อเท็จจริงของท่าน

ตารางภาคผนวกที่ 5 ผลการสรุปแบบประเมินแบบวัดความรู้ การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา

ข้อ	ความรู้ของประชาชน	ระดับความคิดเห็น			รวม	ระดับ ความ คิดเห็น
		คนที่ 1	คนที่ 2	คนที่ 3		
1	ป่า คือ ฐานปัจจัยสี่ ที่คนในชุมชนสามารถพึ่งพาอาศัยเพื่อการหา อยู่หากิน	1	1	1	1	มีความ สอดคล้อง
2	ป่าหัวไร่ปลายนา ให้เป็นทั้งแหล่งอาหาร ตามธรรมชาติและสร้าง รายได้	1	1	1	1	มีความ สอดคล้อง
3	ป่าหัวไร่ปลายนา คือความมั่นคงทางอาหาร ที่เป็นทางเลือกหนึ่ง เพื่อความอยู่รอดภายใต้วิกฤตต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับสังคม	1	1	1	1	มีความ สอดคล้อง
4	ป่าหัวไร่ปลายนา เป็นที่หาไม้ฟืนเพื่อเป็นเชื้อเพลิงในการหุงหา อาหาร	1	1	1	1	มีความ สอดคล้อง
5	ป่าหัวไร่ปลายนาเป็นที่พักผ่อนหย่อนอารมณ์กับบรรยากาศ	1	1	1	1	มีความ สอดคล้อง
6	ป่าหัวไร่ปลายนา เป็นแหล่งเรียนรู้การใช้วิถีชีวิตระหว่างคนกับป่า	1	1	1	1	มีความ สอดคล้อง
7	สาเหตุหนึ่งของการลดลงของป่าหัวไร่ปลายนาคือการขยายของ ครอบครัวซึ่งต้องมีการแบ่งที่ทำกินให้กับลูกหลาน	1	1	1	1	มีความ สอดคล้อง
8	การฟื้นฟูสภาพป่าหัวไร่ปลายนาด้วยการทำเป็นพื้นที่ผสมผสาน ปลูกพืชอาหาร พืชสมุนไพร ไม้ยืนต้น	1	1	1	1	มีความ สอดคล้อง
9	การใช้ประโยชน์เชิงอนุรักษ์ เช่น การหาเห็ดกินให้เหลือส่วนเขา หรือดอกที่แก่ไว้	1	1	1	1	มีความ สอดคล้อง

10	การจัดทำสวนป่าเป็นแนวทางในการจัดการพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนา	1	1	1	1	มีความ สอดคล้อง

ตารางภาคผนวกที่ ๖.6 ผลการสรุปแบบประเมินแบบวัดการมีส่วนร่วม ในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา

ข้อ	การมีส่วนร่วมของประชาชน	ระดับความคิดเห็น			รวม	ระดับ ความ คิดเห็น
		คนที่ 1	คนที่ 2	คนที่ 3		
1	ท่านมีโอกาสแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องการจัดป่าที่ ชุมชนจัดขึ้นหรือหน่วยงานอื่นจัดขึ้น	1	1	1	1	มีความ สอดคล้อง
2	ท่านให้การส่งเสริมสนับสนุน ในเรื่องการจัดกิจกรรมการ ส่งเสริมป่าหัวไร่ปลายนา	1	1	1	1	มีความ สอดคล้อง
3	ท่านมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น แนวทาง ประโยชน์ จากป่าหัวไร่ปลายนา	1	1	1	1	มีความ สอดคล้อง
4	ท่านมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น แนวทางที่จะฟื้นฟูป่า หัวไร่ปลายนากลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง	1	1	1	1	มีความ สอดคล้อง
5	ท่านเคยเสนอการนำความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณี มาใช้ ในการอนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนา	1	1	1	1	มีความ สอดคล้อง
6	ท่านมีส่วนร่วมในการจัดเตรียมต้นไม้ที่จะปลูก	1	1	1	1	มีความ สอดคล้อง
7	ท่านมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นในการเลือกชนิดของ ต้นไม้ ที่ชุมชนควรจะนำต้นไม้มาปลูก	1	1	1	1	มีความ สอดคล้อง
8	ท่านมีส่วนร่วม ในลงแขกปลูกต้นไม้ตามป่าหัวไร่ปลายนาใน พื้นที่ของชุมชน	1	1	1	1	มีความ สอดคล้อง
9	ท่านมีส่วนช่วยในการอนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนาของตนเองและ เพื่อนบ้าน	1	1	1	1	มีความ สอดคล้อง
10	ท่านนำความรู้ที่ได้จากการส่งเสริม ไปเผยแพร่ความรู้แก่ ชาวบ้านท่านอื่นๆ	1	1	1	1	มีความ สอดคล้อง
11	ท่านมีส่วนร่วมในการดูแลต้นไม้ที่ตนเองปลูกในพื้นที่ของ ชุมชน	1	1	1	1	มีความ สอดคล้อง

ข้อ	การมีส่วนร่วมของประชาชน	ระดับความคิดเห็น			รวม	ระดับ ความ คิดเห็น
		คนที่ 1	คนที่ 2	คนที่ 3		
12	ท่านมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น หลังจากการส่งเสริม การฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ผ่านไป	1	1	1	1	มีความ สอดคล้อง
13	ในอนาคตท่านคิดว่าเครือข่ายป่าหัวไร่ปลายนาจะขยาย เครือข่ายไปยังพื้นที่ต่างๆได้มากน้อยเพียงใด	1	1	1	1	มีความ สอดคล้อง
14	ท่านมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล	1	1	1	1	มีความ สอดคล้อง

ภาคผนวก จ

รายนามผู้เข้ารับการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา
ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ใบลงทะเบียนผู้เข้าฝึกอบรม

เรื่อง การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา

ที่	ชื่อ-สกุล	ลายเซ็น
1	นาง อรุณ วัฒนสุข	อรุณ
2	นาง กนกมา จันทะ	ก.
3	นาง ปิ่น ลาอ่อน	
4	นาย สัมพงษ์ จันทะ	
5	นาย พงษ์ วัฒนสุข	
6	นาง น. นิล วัฒนสุข	
7	นาง น้อม วัฒนสุข	น้อม
8	นาง น. นิล วัฒนสุข	น. นิล
9	นาง อรุณ วัฒนสุข	อรุณ
10	นาง น. นิล วัฒนสุข	
11	นาง น. นิล วัฒนสุข	น. นิล
12	นาง น. นิล วัฒนสุข	
13	นาง น. นิล วัฒนสุข	
14	นาง น. นิล วัฒนสุข	
15	นาง น. นิล วัฒนสุข	
16	นาง น. นิล วัฒนสุข	
17	นาง น. นิล วัฒนสุข	
18	นาง น. นิล วัฒนสุข	
19	นาง น. นิล วัฒนสุข	
20	นาง น. นิล วัฒนสุข	
21	นาง น. นิล วัฒนสุข	
22	นาง น. นิล วัฒนสุข	
23	นาง น. นิล วัฒนสุข	
24	นาง น. นิล วัฒนสุข	
25	นาง น. นิล วัฒนสุข	
26	นาง น. นิล วัฒนสุข	

เรื่อง การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา

ภาคผนวก ฉ
ตารางแสดงผลโปรแกรมสำเร็จรูป

ภาคผนวกที่ ฉ.1 ตารางแสดงผลโปรแกรมสำเร็จรูป

Paired Samples Statistics

		Mean	N	Std. Deviation	Std. Error Mean
Pair 1	SUM1	9.6000	30	.62146	.11346
	SUM2	9.7333	30	.52083	.09509

Paired Samples Correlations

		N	Correlation	Sig.
Pair 1	SUM1 & SUM2	30	.085	.654

Paired Samples Test

		Paired Differences				t	df	Sig. (2-tailed)	
		Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	95% Confidence Interval of the Difference				
					Lower				Upper
Pair 1	SUM1 - SUM2	-.1333	.77608	.14169	-.4231	.1565	-.941	29	.354

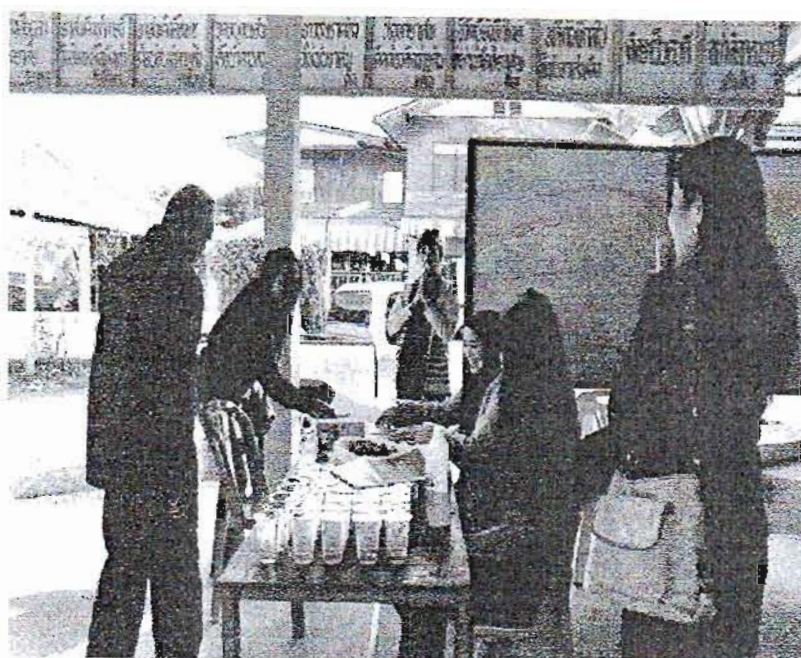
ภาคผนวก ข
ภาพประกอบการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา
ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก้งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ภาพประกอบกิจกรรม

ภาพประกอบที่ ช.1 จัดเตรียมสถานที่ก่อนการส่งเสริม

ภาพประกอบที่ช.2 ชาวบ้านลงทะเลเียน

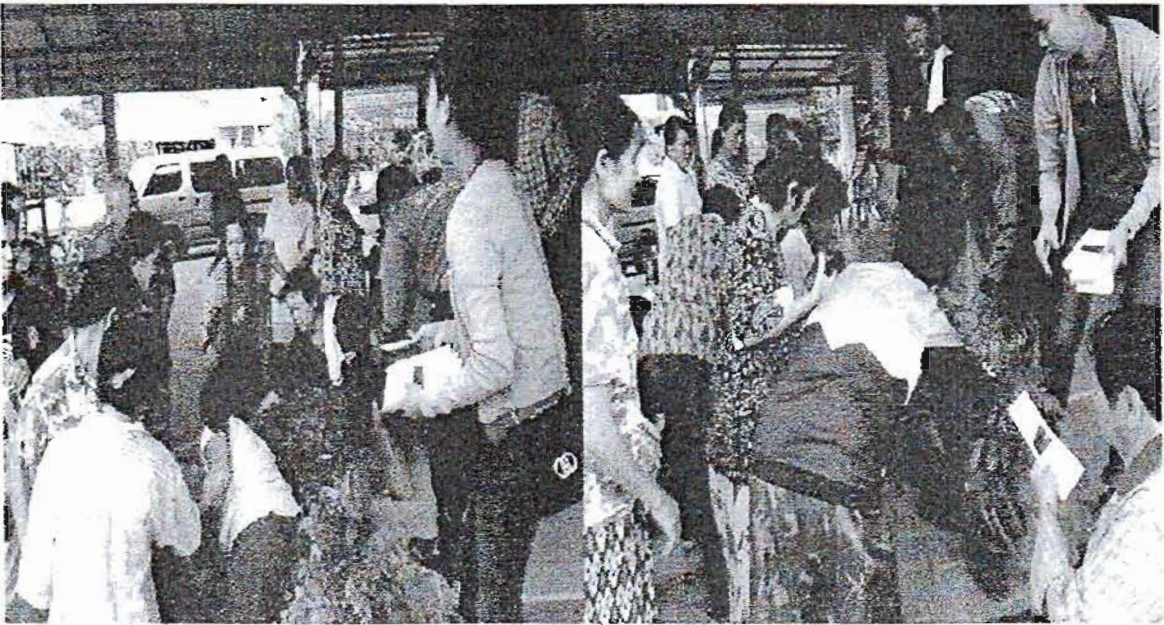
ภาพประกอบที่ ช.3 ทำแบบสอบถามก่อนการส่งเสริม

ภาพประกอบที่ ช.4 วิทยาการเปิดวิทัศน์ให้ผู้เข้ารับการส่งเสริม

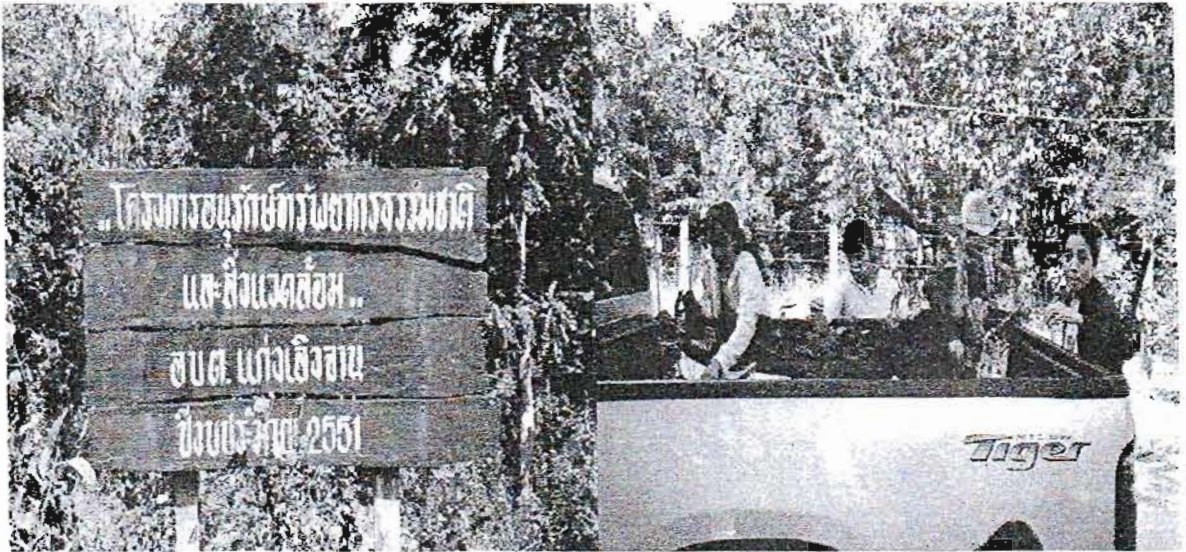

ภาพประกอบที่ ช.5 ผู้เข้ารับการส่งเสริม

ภาพประกอบที่ ข.6 กิจกรรมกลุ่มเป้าหมายเพื่อเลือกต้นไม้ในการปลูกตามป่าหัวไร่ปลายนา

ภาพประกอบที่ ช./ ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการลงแขกปลูกต้นไม้ตามป่าหัวไร่ปลายนา

บทความวิจัย

การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัด
มหาสารคาม

สุดารัตน์ เจริญคำ

นิสิตปริญญาตรี หลักสูตร วท.บ.สิ่งแวดล้อมศึกษา

เพ็ญแข ธรรมเสนานภาพ

อาจารย์ ดร.สาขาวิชาการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัย

มหาสารคาม

บทคัดย่อ

ป่าหัวไร่ปลายนาเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อความเป็นอยู่ของประชาชน เช่น เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค และไม่ใช่สอย เป็นต้น แต่ในปัจจุบันป่าหัวไร่ปลายนาลดลงอย่างต่อเนื่องดังนั้น งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา และ 2) เพื่อศึกษาความรู้ก่อน-หลัง และการมีส่วนร่วม ในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา 3) เพื่อเปรียบเทียบความรู้ก่อน-หลังการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา กลุ่มตัวอย่าง คือ ประชาชนบ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 30 คน ซึ่งได้มาจากกการเลือกมาโดยวิธีสุ่มเจาะ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ คู่มือการส่งเสริม วิธีทัศนัย แบบวัดความรู้และการมีส่วนร่วม สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสถิติเปรียบเทียบค่าเฉลี่ย paired t-test ผลการวิเคราะห์ข้อมูลความรู้ก่อนและหลังการส่งเสริม พบว่า ก่อนการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ชาวบ้านมีคะแนนความรู้ อยู่ในระดับดี และหลังการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนาชาวบ้านมีคะแนนความรู้อยู่ในระดับดีแต่อย่างไรก็ตามค่าเฉลี่ยคะแนนความรู้ของชาวบ้านหลังการส่งเสริมยังมีค่าสูงกว่าก่อนการส่งเสริมเล็กน้อย ส่วนผลการวิเคราะห์ข้อมูลการมีส่วนร่วมหลังการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา พบว่า ประชาชนที่เข้าร่วมการส่งเสริมการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก และเมื่อติดตามผลการมีส่วนร่วมหลังการฝึกอบรมไปแล้ว 2 สัปดาห์จากการสัมภาษณ์ พบว่า ชาวบ้านได้นำความรู้ไปใช้ประโยชน์ด้านต่างๆ มีดังนี้ คือ ในด้านความรู้ชาวบ้านได้นำเอาความรู้ที่ได้หลังจากการส่งเสริมไปเผยแพร่คนในครอบครัวเป็นอันดับแรก คนใกล้ชิดการประชาสัมพันธ์หรือบอกต่อชาวบ้านท่านอื่นๆ และมีส่วนร่วมช่วยในการอนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนาของตนเองและเพื่อนบ้าน และดูแลต้นไม้ที่ตนเองปลูกในพื้นที่ของชุมชนและของตนเอง โดยในพื้นที่ของตนเองชาวบ้านได้มีการปลูกตามป่าหัวไร่ปลายนาของตนเอง และในพื้นที่บริเวณๆ รอบๆ บ้านของตนเอง ทำให้ง่ายต่อการดูแลต้นไม้ที่ตนเองปลูก ชาวบ้านได้มีการเพิ่มจำนวนต้นไม้ ที่นำไปปลูกตามป่าหัวไร่ปลายนาจากผลของการวัดความรู้แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีความรู้เรื่องป่าหัวไร่ปลายนาอยู่แล้วแต่อาจจะยังมีปัจจัยอย่างอื่นที่ทำให้ชาวบ้านมีแรงจูงใจมากกว่าในการที่จะลงมือปฏิบัติในการปลูกต้นไม้และขยายพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนา เช่น ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เป็นต้น

คำสำคัญ: การฟื้นฟู, ป่าหัวไร่ปลายนา, ความรู้, การมีส่วนร่วม, การส่งเสริม

Abstract

Pha Hua Rai Plai Na (Forest agriculture) is essential for the well-being of local people, such as food, medicine and timbers. Therefore, this research aimed to 1) promote the reforestation of Pha Hua Rai Plai Na (Forest agriculture), 2) study the level of knowledge before and after training, and level of participation in the promotion process, and 3) compare the average scores of knowledge before and after training. Samples were 30 residents of Ban Don Toom, whom sampled using voluntary sampling method. Statistics of frequency, percentage, mean and standard deviation, have been used for data analysis.

The results indicated that the sampled villagers had a good level of an average knowledge score of both before and after training tests. However, the after training score of a little higher than before training tests. For the participation survey, the villagers had a high level of participation in after training. Two weeks after training follow-up results were investigated using semi-constructed interviews, indicated the application of knowledge on plantations of local people. The sampled villagers could disseminate their knowledge on plantation to their family members first and neighbors later. The sampled villagers could help their family and neighbor conserve their forest agriculture and look after the trees in their community. The villagers grew the trees in their farmland and keep expanding the area by planting more trees.

According to the knowledge results, this indicated that others divers could motivate people to practice in planting and expanding the forest agriculture, such as economic drivers.

Keywords: reforestation, Forest agriculture, knowledge, participation, promotion

บทนำ

สถานการณ์ป่าไม้ของประเทศไทยในปัจจุบันนั้นอาจเรียกได้ว่ากำลังอยู่ในภาวะวิกฤตเพราะการลดลงของพื้นที่ป่าอย่างต่อเนื่อง จนอาจไม่สามารถรักษาสสมดุลของระบบนิเวศไว้ได้ ในปี พ.ศ. 2504 อันเป็นปีที่เริ่มมีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้ประมาณ 171 ล้านไร่ หรือคิดเป็น ร้อยละ 53.33 ของพื้นที่ประเทศ ต่อมาพื้นที่ป่าได้ลดลงเรื่อยๆ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2541 เหลือพื้นที่ป่าเพียงประมาณ 82 ล้านไร่ หรือคิดเป็นประมาณ ร้อยละ 25.62 ของพื้นที่ประเทศ (ณัฐรดา สุขสุธรรมวงศ์, 2556 : เว็บไซต์)

การลดลงของพื้นที่ป่าสืบเนื่องมาจากหลายสาเหตุด้วยกัน เช่น การดำเนินนโยบายของรัฐบาล ในปีพ.ศ. 2439 รัฐบาลดำเนินนโยบายในเรื่องการจัดการป่าไม้ตามแนวคิดตะวันตกที่ว่า "ป่าไม้เป็นของรัฐและป่าไม้เป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของรัฐด้วย" ทำให้มีการให้สัมปทานป่าไม้แก่บริษัทเอกชนต่างๆ เพื่อนำรายได้เข้ารัฐ ต้นไม้จึงถูกตัดในปริมาณมาก ความโลภของมนุษย์ เมื่อมีการตัดต้นไม้ทั้งโดยความถูกต้องที่ได้รับจากสัมปทานและโดยการตัดอย่างลักลอบเป็นจำนวนมาก หากการปลูกป่าทดแทนตามสัมปทานไม่สมดุลกับปริมาณไม้ที่ถูกตัด พื้นที่ป่าจึงลดลงโดยปริยาย แม้ต่อมารัฐบาลจะยกเลิกการให้สัมปทานป่าไม้ในปี พ.ศ.2532 แต่พื้นที่ป่าก็ยังคงลดลงอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะการลักลอบตัดไม้ด้วยความโลภ ยังคงมีอยู่นั่นเอง การเติบโตทางเศรษฐกิจที่สูงขึ้น เมื่อเศรษฐกิจเติบโตขึ้น ความต้องการในการใช้ไม้จึงสูงขึ้นตามไปด้วย เช่น ความต้องการใช้ไม้เพื่อประกอบเป็นส่วนหนึ่งของอาคาร เพื่อประกอบเป็นเครื่องเรือน เป็นต้น การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ทำให้ต้องการพื้นที่สำหรับใช้เป็นที่อยู่อาศัย การเพาะปลูกเพิ่มขึ้น และการใช้พื้นที่สำหรับการคมนาคม การปลูกเรือนไม้ทดแทนเรือนเก่า ทำให้มีการใช้ไม้เพิ่มขึ้น (ปัจจุบันรัฐบาลพยายามโน้มน้าวไม่ให้มีการขายเรือนเก่า เพราะเมื่อมีการรื้อไม้เก่าไปทำประโยชน์แล้ว เจ้าของเรือนมักหาซื้อไม้ใหม่มาปลูกทดแทนเรือนเก่านั้นเอง) (ณัฐรดา สุขสุธรรมวงศ์, 2556 : เว็บไซต์)

วิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้จากการที่พื้นที่ป่าไม้ลดลงอย่างมาก อันส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม นานัปการ และผลิตผลป่าไม้ลดลงในขณะที่ความต้องการใช้ประโยชน์เพิ่มมากขึ้น จึงจำเป็นต้องอาศัยหลักวิชาการในการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้อย่างจริงจัง เช่น พื้นที่ป่าเศรษฐกิจ เป็นต้น ในขั้นต้นจะต้องให้ความสำคัญกับการป้องกันรักษาป่า ทั้งที่เป็นธรรมชาติและสวนป่า รวมทั้งหาวิธีเพิ่มผลิตผลของป่าไม้ในเนื้อที่ป่าที่เหลืออยู่นี้ ให้เกิดประโยชน์สูงสุด (สันหัต สมชีวิตา, 2554 : เว็บไซต์)

นอกจากนี้ การเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ ยังสามารถทำได้ในรูปของการส่งเสริมเกษตรกร ให้ทำการปลูกสร้างป่าตามหัวไร่ปลายน้า หรือที่รกร้างว่างเปล่าของตน โดยไม้ที่ปลูกอาจเป็นไม้ไผ่หรือไม้โตเร็วที่ใช้อบหมวนเวียนสั้นๆ ทั้งนี้เพื่อจะได้มีรายได้เพิ่มขึ้นจากการปลูกพืชเกษตรอีกส่วนหนึ่งอีกทั้งทำให้เกิดความร่มเย็น และเป็นแนวกันลมให้แก่พืชสวนไร่นาด้วย ตลอดจนการส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนในท้องถิ่น ดำเนินการพัฒนาในรูปของป่าชุมชน โดยทำการปลูกป่าประเภทไม้ใช้สอยที่โตเร็ว และสามารถขึ้นได้เร็วในสภาพพื้นดินของท้องถิ่นนั้น และควรเป็นต้นไม้ที่ใช้ประโยชน์ได้หลายประเภท ตลอดจนการ

ปลูกไม้สมุนไพรในบริเวณที่เป็นที่รกร้างว่างเปล่าหรือที่สาธารณประโยชน์ เพื่อใช้ประโยชน์ในท้องถิ่นของตน และเพื่อช่วยรักษาภาวะแวดล้อม (สันหัตถ์ สมชีวิตา, 2556 : เว็ไซต์)

โดยผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการมีส่วนร่วม มาช่วยในการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ดังตัวอย่างโครงการรูปแบบการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนร่วมกันของหมู่บ้านที่ผ่านมา ได้มีการจัดการป่าร่วมกันอยู่ 2 อย่าง ได้แก่ ใช้กฎระเบียบการใช้ป่าร่วมกัน และ มีการร่วมจัดประเพณีเกี่ยวกับป่าชุมชน เช่น บวชป่า สืบชะตาป่า และคืนกล้วยไม้สู่ป่า โดยจัดขึ้นในบริเวณเขตป่าอนุรักษ์ ในช่วงเดือนพฤษภาคมของทุกปี นอกจากนั้นยังมีการจัดการป่าชุมชนในรูปแบบอื่นๆ แต่เป็นการดำเนินงานเฉพาะของแต่ละชุมชน ไม่ได้มีการประสานงาน กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นสร้างแรงกระตุ้นให้ชุมชนใกล้เคียงเกิดความตื่นตัวและหันมา สนใจการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้นหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่ให้การสนับสนุนการดำเนินงานในพื้นที่ อย่างต่อเนื่องด้วยดีเสมอมา ที่สำคัญเกิดเป็นเครือข่ายป่าชุมชนภายในตำบลเมืองปาน ซึ่งทำงานในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ดูแลป้องกันป่าชุมชนของตำบลเมืองปานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ประยูรศักดิ์ บัวเทศ และคณะ 2553 : บทคัดย่อ)

บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีพื้นที่ทั้งหมด 1,520 ไร่ แยกเป็นพื้นที่อาศัย 250 ไร่ พื้นที่สาธารณะ 82 ไร่ เนื้อที่ทำการเกษตร 1,188 ไร่ ลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย เหมาะแก่การทำการเกษตรในฤดูฝน ปัญหาที่ชาวบ้านดอนตูมประสบ คือ ด้านป่าไม้ เนื่องจากบ้านดอนตูม ตั้งอยู่ในติดกับเขตในเมืองมีความเจริญรุ่งเรือง ทำให้พื้นที่ที่เคยเป็นป่าหัวไร่ปลายนาที่เคยมีทะยอยหายไป เพราะชาวบ้านเริ่มขายที่ดินให้กับนายทุนหรือชาวบ้านเปลี่ยนจากป่าหัวไร่ปลายนาให้เป็นไร่ที่นาทำการเกษตรแทนการปล่อยที่ดินให้เป็นป่า (สัมภาษณ์ อุทิศ สัทสิทธิ์ เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม 2556 โดยนางสาว สุดารัตน์ เจริญคำ) ดังนั้น ผู้วิจัยได้ตระหนักถึงปัญหาเรื่องป่าไม้ จึงได้ใช้แนวทางการจัดการป่าไม้โดยใช้วิธีการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา โดยการมีส่วนร่วม และกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษา เพื่อส่งเสริมความรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชน บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เพื่ออนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนาให้เกิดประโยชน์ทางด้านแหล่งอาหาร สมุนไพร ไม้ใช้สอยของครัวเรือน ให้มีความอุดมสมบูรณ์ให้คงสืบไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

- 1 เพื่อส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
- 2 เพื่อศึกษาความรู้ก่อน-หลัง และการมีส่วนร่วม ในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
- 3 เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความรู้ก่อน-หลัง และการมีส่วนร่วม ในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

สมมติฐานการวิจัย

1. ชาวบ้านในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีความรู้ในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา หลังการส่งเสริมมากกว่า ก่อนการส่งเสริม
2. ชาวบ้านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในระดับมาก

ความสำคัญของการวิจัย

การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา เพื่อลดปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการทำลายป่าหัวไร่ปลายนาต่อครอบครัว และชุมชน ทำให้ทราบถึงแนวทางในการฟื้นฟูในป่าหัวไร่ปลายนาของกลุ่มเป้าหมาย การส่งเสริมให้ความรู้ ทำให้ผู้เข้าร่วมมีความรู้ และการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนาของกลุ่มเป้าหมาย ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ผลผลิต จากป่าหัวไร่ปลายนา เพื่ออนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนาให้เกิดประโยชน์ทางด้านแหล่งอาหาร สมุนไพร ไม่ใช่สอยของครัวเรือน ให้มีความอุดมสมบูรณ์ให้คงสืบไป

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านพื้นที่วิจัย

พื้นที่ที่ใช้ในการทำวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ ในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา มีดังนี้

ประชากรที่ใช้ในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ได้แก่ จำนวนประชากรจำนวน 1,065 คน จาก 237 ครัวเรือน ในบ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการส่งเสริมแนวทางการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนาคือ ประชาชนบ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 30 คน ที่เลือกมาโดยวิธีสุ่มเจาะจง

ขอบเขตด้านตัวแปรที่ศึกษา ตัวแปรที่ใช้ในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา มีดังนี้

ตัวแปรต้น ได้แก่ กระบวนการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา

ตัวแปรตาม ได้แก่ 1.ความรู้เกี่ยวกับการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา

2.การมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา

ขอบเขตด้านเนื้อหาสาระสิ่งแวดล้อม

1. ความหมายป่าหัวไร่ปลายนา
2. ทำไม...ชาวบ้านถึงต้องมีป่าหัวไร่ปลายนา?
3. ลักษณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนา
4. การลดลงของพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนา

5. ผลกระทบจากการไม่มีป่าหัวไร่ปลายนา
6. ความแตกต่างของการมีป่าหัวไร่ปลายนาและไม่มีป่าหัวไร่ปลายนา
7. แนวทางที่จะฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนากลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง

ขอบเขตด้านระยะเวลาในการวิจัย

ระยะที่ 1 เก็บรวบรวมข้อมูลในระหว่าง วันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2556 – วันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2556

ระยะที่ 2 การออกแบบถ่ายทอดสิ่งแวดล้อมศึกษาในระหว่าง วันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2556 – วันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2556

ระยะที่ 3 การส่งเสริมให้ความรู้ และการวัดผลในระหว่าง วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2556 – วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2556

รูปแบบวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เป็นการวิจัยที่ผสมผสานการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) งานวิจัยนี้สร้างองค์ความรู้ใหม่ เพื่อได้มาซึ่งองค์ความรู้ใหม่ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยคณะวิจัยชุมชนและแกนนำชาวบ้านมีส่วนร่วมในการวิจัยทุกขั้นตอน ตั้งแต่ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมตรวจสอบและร่วมวิพากษ์ประโยชน์ควบคู่ไปกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดยยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง (People Centered Development) และแก้ปัญหาโดยใช้กระบวนการเรียนรู้ (Problem-Learning Process)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

- 1) เครื่องมือสำรวจ / สัมภาษณ์ / สอบถาม เบื้องต้นคือ

แบบสัมภาษณ์ แบบแผนที่ความคิด (My Mapping) เกี่ยวกับ สภาพป่า และปัญหา ด้านป่าไม้ ในพื้นที่ดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

- 2) เครื่องมือในการถ่ายทอด หรือ สื่อสาร ประกอบด้วย

2.1) คู่มือการส่งเสริม เรื่อง การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

2.2) วิดีทัศน์ เรื่องป่าหัวไร่ปลายนา: ภูมิปัญญาแห่งการพึ่งตนเองของชุมชน (อ้างอิงจาก สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ) และ วิดีทัศน์ พลิกฟื้นผืนป่าด้วยพระบารมี ตอน วิกฤตป่าไม้ไทย (อ้างอิงจาก กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และกองทัพบก)

- 3) เครื่องมือวัดผล ประกอบด้วย

3.1) แบบสอบถามความรู้ เรื่อง การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา

3.2) แบบประเมินการมีส่วนร่วม เรื่อง การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา

3.3) แบบสัมภาษณ์เพื่อติดตามผล เรื่อง การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา หลังการส่งเสริม

การออกแบบการเก็บข้อมูลการวิจัย ในเรื่องการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม โดยทำการส่งเสริม มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 การเก็บรวบรวมข้อมูล ระยะที่ 2 การออกแบบถ่ายทอดสิ่งแวดล้อมศึกษา ขั้นเตรียมการศึกษา/ทดลอง ระยะที่ 3 การส่งเสริมให้ความรู้ และการวัดผล

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ในการวิเคราะห์ข้อมูลครั้งนี้ ผู้วิจัย ใช้โปรแกรมประมวลผลสำเร็จรูปทางคอมพิวเตอร์ ใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้ ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนแบ่งเบเนมาตรฐาน การหาค่าความเที่ยง IOC (ความสอดคล้อง) Paired t-test ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .05

สรุปผล

1.การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม สรุปผลได้ดังนี้

การวิจัยเรื่อง การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นงานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ) งานวิจัยนี้สร้างองค์ความรู้ใหม่ เพื่อได้มาซึ่งองค์ความรู้ใหม่ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการวิจัยทุกขั้นตอน ตั้งแต่ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมตรวจสอบและร่วมรับประโยชน์ควบคู่ไปกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ใช้กลุ่มตัวอย่าง 30 คน เป็นส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีเอกสารประกอบกิจกรรม และ วิดีทัศน์ โดยมีแบบสอบถามความรู้การฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา แบบวัดการมีส่วนร่วมการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา เป็นเครื่องมือวิจัย วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป

2.การศึกษาความรู้ก่อน-หลัง และการมีส่วนร่วม ในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

2.1 ผลการวิเคราะห์ความรู้ชาวบ้านมีความรู้ในเรื่องป่าหัวไร่ปลายนา มีความรู้มากทุกคนซึ่งอาจจะหมายถึงชาวบ้านมีความรู้อยู่แล้วแต่ไม่นำไปใช้ในการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา เพราะอาจจะมีปัจจัยอย่างอื่นที่ทำให้ชาวบ้านมีแรงจูงใจมากกว่าความรู้ จากการศึกษาวิจัย ชาวบ้านต้องการปลูกพืชเศรษฐกิจมากกว่า เพราะสามารถ ทำเงินได้มากกว่าการปลูกป่าหัวไร่ปลายนา

2.2 ผลการวิเคราะห์การมีส่วนร่วม ชาวบ้านมีส่วนร่วมใน การทำงานร่วมกัน การให้ความ

ร่วมมือวางแผน การแสดงความคิดเห็น และทำกิจกรรมต่างๆ ของการส่งเสริม ตั้งแต่ กิจกรรมที่ 1 : ประชุมชี้แจงทำความเข้าใจโครงการกับชุมชนและกลุ่มเป้าหมายและสัมภาษณ์ข้อมูล กิจกรรมที่ 2 : การจัดกิจกรรมการส่งเสริมกลุ่มเป้าหมายเพื่อเติมเต็มข้อมูลป่าหัว ไร่ปลายนา กิจกรรมที่ 3 ประชุมกลุ่มเป้าหมายเพื่อเลือกต้นไม้ในการปลูกตามป่าหัวไร่ปลายนา กิจกรรมที่ 4 ลงแขกปลูกต้นไม้ตามป่าหัวไร่ปลายนาของกลุ่มเป้าหมาย และเสวนาการดูแลกล้าไม้หลังปลูก มีส่วนร่วมอยู่ในระดับมากทุกกิจกรรม

3. ผลการวิเคราะห์ผลการเปรียบเทียบวัดความรู้และการมีส่วนร่วมหลังจากได้รับการส่งเสริมความรู้สรุปผลได้ดังนี้

3.1 ผลการเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยความรู้ ก่อนและหลังการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ก่อนการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ชาวบ้านมีคะแนนความรู้ (=9.60) อยู่ในระดับดี หลังการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ชาวบ้านมีคะแนนความรู้ (=9.73) ซึ่งมีระดับความรู้อยู่ในระดับดี ซึ่งมีความรู้หลังการส่งเสริมมากกว่าก่อนการส่งเสริม เมื่อวิเคราะห์เพื่อเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยคะแนนก่อนและหลังการส่งเสริมของ ชาวบ้านมีความรู้หลังมากกว่าก่อนส่งเสริม อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (.354) แสดงให้เห็นว่าการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม คะแนนเพิ่มขึ้นแต่ไม่มีความแตกต่างกัน

3.2 ผลการมีส่วนร่วมของผู้เข้าร่วมการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ชาวบ้านที่เข้ารับการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา โดยรวมอยู่ในระดับมีส่วนร่วมมาก มีค่าเฉลี่ย 2.56 และชาวบ้านมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมากคือในเรื่องการจัดเตรียมต้นไม้ที่จะปลูก มีค่าเฉลี่ย 2.8

อภิปรายผล

จากการวิจัยการส่งเสริมป่าหัวไร่ปลายนา พบว่า ระดับความรู้ของชาวบ้านในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม คะแนนเพิ่มขึ้นแต่ไม่มีความแตกต่างกัน โดยมีความรู้อยู่ในระดับดี และมีส่วนร่วมในการส่งเสริมในระดับมาก โดยใช้แบบสอบถามความรู้และการมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ในที่นี้ผู้วิจัยขออภิปรายผลการศึกษาดมรายละเอียดปรากฏดังนี้

1. การจัดกิจกรรมการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ผู้วิจัยได้ส่งเสริมให้ความรู้โดยการใช้คู่มือและวีดิทัศน์ ซึ่งผู้วิจัยได้สร้าง คู่มือการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา และ วีดิทัศน์ เรื่องป่าหัวไร่ปลายนา และ วีดิทัศน์ พลิกฟื้นผืนป่าด้วยพระบารมี ตอน วิกฤตป่าไม้ไทย โดยผ่านเกณฑ์การตรวจจากอาจารย์ที่ปรึกษา และผู้เชี่ยวชาญที่มีความเหมาะสม คู่มือที่สร้างขึ้นมีเนื้อหาที่เหมาะสม มีภาพประกอบให้แต่ละเรื่อง อ่านแล้วเข้าใจง่าย ผู้อ่านสามารถอ่านซ้ำได้ เมื่อต้องการอยากรู้ถึงแนวทางการฟื้นฟูป่าหัว

ไร่ปลายนาโดยมีเนื้อหา คือ ความหมายป่าหัวไร่ปลายนา ทำไมชาวบ้านถึงต้องมีป่าหัวไร่ปลายนา การจับจองพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนาคือการลดของพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนา ผลกระทบจากการไม่มีป่าหัวไร่ปลายนา ความแตกต่างของการมีป่าหัวไร่ปลายนาและไม่มีป่าหัวไร่ปลายนา แนวทางที่จะฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนากลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง และชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการประชุมกลุ่มเป้าหมายเพื่อเลือกต้นไม้ในการปลูกตามป่าหัวไร่ปลายนา หลังจากได้รู้ปัญหาความต้องการและแนวทางการแก้ไขร่วมกัน กลุ่มเป้าหมายต้องการปลูกต้นไม้เพิ่มในป่าหัวไร่ปลายนา ทางผู้วิจัยกับกลุ่มเป้าหมายได้ร่วมกันหาต้นไม้และลงปฏิบัติการปลูก โดยกลุ่มเป้าหมายต้องการเรียนรู้เรื่องการดูแลกล้าไม้หลังปลูกโดยการเสวนาและ ผู้วิจัยแจกแผ่นพับ โดยกระบวนการของผู้วิจัยได้ใช้หลักสิ่งแวดล้อมศึกษาเข้ามาช่วยในงานวิจัย ซึ่งเห็นว่าปัจจัยสิ่งแวดล้อมศึกษาที่ทำได้ต้องเกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการ “กิจกรรม” ไม่ใช่ “พฤติกรรม” ซึ่งขั้นตอนหรือกระบวนการในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์ให้ใส่ใจต่อสิ่งแวดล้อมนั้น ควรเน้นให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ทั้ง 5 ข้อของสิ่งแวดล้อมศึกษา คือ ความรู้ ความเข้าใจ ความตระหนัก เจตคติ ทักษะ และ การมีส่วนร่วม (INDE. 2553 : เว็บไซต์) ผู้วิจัยจึงได้เลือกตัวแปรตาม มา 2 ตัวแปร คือ 1. ความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับพื้นฐานการทำงานของธรรมชาติ ระบบนิเวศ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม สาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อม ผลกระทบที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ รวมทั้งแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหา และเห็นว่าตัวแปรตามที่เลือกทั้ง 2 ตัวนั้น กลุ่มเป้าหมายมีผลสัมฤทธิ์ในทางที่ดีจึงแสดงให้เห็นว่ากระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาที่ใช้ในการส่งเสริมครั้งนี้มีประสิทธิภาพที่ดี 2. ในด้านการมีส่วนร่วม พบว่า หลังการส่งเสริมกลุ่มเป้าหมายมีการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้การมีส่วนร่วมสามารถมีได้ทั้งในระดับบุคคลและในระดับสังคม จะช่วยให้มนุษย์มีประสบการณ์ในการนำความรู้และทักษะที่ได้รับมาใช้ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม และสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ (INDE. 2553 : เว็บไซต์) ซึ่งสอดคล้องกับ ทศพล จำกัต์ (2553) ที่ทำการวิจัยแนวทางการจัดการป่าชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน แนวทางการจัดการป่าโดยชุมชน คือ การจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง เช่น การปลูกต้นไม้ทดแทนในวันสำคัญต่างๆ การสร้างฝายชะลอน้ำ เป็นต้น เพื่อกระตุ้นให้ประชาชน และเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมเพิ่มมากขึ้น การถ่ายทอดเจตนารมณ์ด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชนของกลุ่มแกนนำเครือข่ายป่าชุมชนไปสู่เด็ก และเยาวชนในชุมชน เพื่อปลูกจิตสำนึกสาธารณะให้แก่ชนรุ่นหลัง โดยการเปิดโอกาสและชักชวนให้เด็ก และเยาวชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลป่าชุมชน เช่น การชักชวนให้เด็กไปเดินสำรวจป่า สร้างฝายชะลอน้ำ การเข้าไปเป็นวิทยากรฝึกอบรม ให้ความรู้แก่เด็กในโรงเรียนเรื่องการดูแลรักษาป่า การทำกิจกรรมปลูกต้นไม้ในวันสำคัญๆ ร่วมกับทางโรงเรียน เป็นต้น ใช้กระบวนการคิดเชื่อมโยงแบบบูรณาการ การผ่านขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อเข้ามาผสมผสานในการจัดการดูแลป่าชุมชน เช่น จัดพิธีกรรมการบวชป่า จัดกิจกรรมทอดผ้าป่าเพื่อหาทุนมาดูแลป่าชุมชน ซึ่งวิธีการเหล่านี้เป็นวิธีคิดและเป็นกระบวนการดูแลรักษาป่าอย่างมีแบบแผน ผ่านความเชื่อที่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนในชุมชนการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน และการออกกฎระเบียบในการอนุรักษ์

พื้นฟูป่าชุมชน จึงจะเห็นได้ว่าลักษณะของกิจกรรมส่งเสริมที่มีการสร้างเสริมความรู้ ความรู้สึกนึกคิด ไปจนถึงการมีส่วนร่วมที่เป็นตามวัตถุประสงค์ของสิ่งแวดล้อมศึกษา สามารถส่งเสริมพฤติกรรมในการแก้ไขปัญหาที่ถูกต้องได้เป็นอย่างดี

2. การเปรียบเทียบความรู้ในเรื่อง การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ชาวบ้านมีความรู้ในระดับดี เมื่อเปรียบเทียบกับระหว่างก่อนการส่งเสริมและหลังการส่งเสริม ชาวบ้านมีความรู้ในเรื่อง การส่งเสริมป่าหัวไร่ปลายนาเพิ่มขึ้นไม่มาก จึงปฏิเสธสมมุติฐานทางงานวิจัยที่ตั้งไว้ว่า ชาวบ้านที่ได้รับความรู้เรื่องการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา ในพื้นที่บ้านดอนตูม ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีความรู้เพิ่มมากขึ้น แต่มีส่วนร่วมในการส่งเสริมฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา อยู่ในระดับมาก

2.1 การวิเคราะห์ข้อมูลตามความรู้ในเรื่องการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา เมื่อเปรียบเทียบความรู้ก่อนและหลังให้ความรู้ พบว่าคะแนนเฉลี่ยก่อนการส่งเสริม 9.60 อยู่ในระดับ ดี หลังจากได้รับการส่งเสริมคะแนนเฉลี่ย 9.73 อยู่ในระดับ ดี สามารถสรุปได้ว่าชาวบ้านมีความรู้ในเรื่องป่าหัวไร่ปลายนาอยู่แล้วซึ่งอาจจะหมายถึงชาวบ้านมีความรู้อยู่แล้วแต่ไม่นำไปใช้ในการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา เพราะอาจจะมีปัจจัยอย่างอื่นที่ทำให้ชาวบ้านมีแรงจูงใจมากกว่าความรู้ จากการศึกษาวิจัย ชาวบ้านต้องการปลูกพืชเศรษฐกิจมากกว่า เพราะสามารถ ทำเงินได้มากกว่า ซึ่งสอดคล้องดังเห็นได้จากงานวิจัยโครงการวิจัยรูปแบบการฟื้นฟูแหล่งอาหารในป่าหัวไร่ปลายนาที่ระบุว่า สาเหตุที่ทำให้เกิดการทำลายป่าหัวไร่ปลายนา คือ ชาวบ้านต้องการเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นข้าว มันสำปะหลัง และถั่วเหลือง ออกเอกสารสิทธิการเข้าทำประโยชน์และการถือครองกรรมสิทธิ์ให้ และเพื่อให้มีที่ดินทำกินแบ่งปันให้กับลูกหลานอีกต่อไป ซึ่งสร้างผลกระทบจากการทำลายป่าหัวไร่ปลายนา พบว่า แหล่งอาหารตามธรรมชาติลดลงหรือหมดไปแหล่งอาหารตามธรรมชาติลดลง ทำให้ชาวบ้านหันไปพึ่งอาหารจากตลาด ร้านค้าในชุมชน และรถขายเร่ที่มาขายอาหารในชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งอาหารใหม่ของชาวบ้าน รูปแบบการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนาที่เหมาะสมกับชุมชนหนองโป มี 2 ระดับคือ ระดับครอบครัวทำได้ โดยการอนุรักษ์พื้นที่โดยการกันพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนาเป็นเขตอนุรักษ์ การสร้างศาลปู่ตา หรือศาล การปลูกไม้ผลเสริมในพื้นที่ป่า และการเพิ่มหรือขยายพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนา ส่วนระดับชุมชน จะต้องมีการสร้างความร่วมมือในการปลูกป่าหัวไร่ปลายนาในระดับชุมชนนั้นโดยการร่วมกันปลูกป่าหัวไร่ปลายนาทุกวันสำคัญ โดยการลงแขกปลูกป่าหัวไร่ปลายนา พัฒนากลุ่มเพาะพันธุ์กล้าไม้ในชุมชนให้มีพันธุ์ไม้หลากหลาย โดยประสานความร่วมมือกับเครือข่ายกระโหลงโป่งแดง และยอมรับกติกาดูแลป่าของเพื่อนบ้าน เช่น การสร้างเขตอนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนาของเพื่อนบ้าน หรือไม่ฝ่าฝืนกฎการรักษาป่าของเพื่อนบ้าน (คำทอง บุญคำ และคณะ, 2555)

2.2 การศึกษาการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา พบว่าชาวบ้านมีส่วนร่วมใน การทำงานร่วมกัน การให้ความร่วมมือวางแผน การแสดงความคิดเห็น และทำกิจกรรมต่างๆ ของการส่งเสริมโดยมีคะแนนเฉลี่ย 2.92 ซึ่งอยู่ในระดับมีส่วนร่วมมาก และชาวบ้านมี

ส่วนร่วมมากในการเสนอการนำความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณี มาใช้ในการอนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนา ซึ่งสอดคล้องกับ ประยูรศักดิ์ บัวเทศ (2553) ที่ได้ทำวิจัยเรื่อง โครงการรูปแบบการจัดการป่าชุมชน อย่างมีส่วนร่วม พบว่าในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนร่วมกันของหมู่บ้านที่ผ่านมา ได้มีการจัดการป่า ร่วมกันอยู่ 2 อย่าง ได้แก่ ใช้กฎระเบียบการใช้ป่าร่วมกัน และมีการร่วมจัดประเพณีเกี่ยวกับป่าชุมชน เช่น บวชป่า สืบชะตาป่า และคืนกล้วยไม้สู่ป่า โดยจัดขึ้นในบริเวณเขตป่าอนุรักษ์ ในช่วงเดือน พฤษภาคมของทุกปี นอกจากนั้นยังมีการจัดการป่าชุมชนในรูปแบบอื่นๆ แต่เป็นการดำเนินงานเฉพาะ ของแต่ละชุมชน ไม่ได้มีการประสานงาน จากการเรียนรู้ในพื้นที่และการเดิมความรู้จากชุมชนต้นแบบ ทำให้ทีมวิจัยวิเคราะห์แนวทางการจัดการป่าชุมชนได้ คือ จัดตั้งอาสาสมัครไฟป่าหมู่บ้านละ 5 คน ร่วมกันดับไฟป่า จัดผ้าป่าป่าชุมชนร่วมกัน ร่วมกันแบ่งเขตป่าชุมชน แต่ละหมู่บ้านให้ชัดเจน ขึ้นทะเบียน เป็นป่าชุมชนทั้ง 3 หมู่บ้าน ทำฝ่ายชะลอหน้าโดยทำร่วมกันและแยกกันทำใน ป่าชุมชนของตนเอง และ ปลูกไม้ในเขตพื้นที่ป่าชุมชนของตนเอง กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นสร้างแรงกระตุ้นให้ชุมชนใกล้เคียง เกิดความตื่นตัวและหันมา สนใจการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้นหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่ ให้การสนับสนุนการดำเนินงานในพื้นที่ ย่อมต่อเนื่องด้วยดีเสมอมา ที่สำคัญเกิดเป็นเครือข่ายป่าชุมชน ภายในตำบลเมืองปาน ซึ่งทำงานในการอนุรักษ์ ป่าพันธุ์ ดูแลป้องกันป่าชุมชนของตำบลเมืองปานร่วมกัน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ มีดังนี้
  - 1.1 ควรมีหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนช่วยในการส่งเสริม หรือจัด กิจกรรมเกี่ยวกับการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา
  - 1.2 ชาวบ้านสามารถนำคู่มือเรื่องป่าหัวไร่ปลายนา นำความรู้เรื่องป่าหัวไร่ปลายนาที่ ได้จากการส่งเสริม ไปเผยแพร่ความรู้แก่ชาวบ้านในหมู่บ้านอื่นๆ
2. ข้อเสนอแนะในการทำการวิจัยครั้งต่อไป มีดังนี้
  - 2.1 ควรมีการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลการอนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนา เช่น แรงจูงใจทาง เศรษฐกิจ ความตระหนักต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
  - 2.2 ควรมีการศึกษาปัจจัยการจัดการป่าหัวไร่ปลายนาเพื่อสร้างมูลค่าทางด้านอาหาร และรายได้ในระดับครอบครัวจากป่าหัวไร่ปลายนาเพื่อสร้างแรงจูงใจ
  - 2.3 ควรศึกษาวิจัยกับกลุ่มตัวอย่างอื่นๆ ได้แก่ กลุ่มเยาวชน และกลุ่มผู้นำชุมชน เพื่อ ประเมินถึงความรู้ ความเข้าใจ และการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา นำมาสร้าง แผนการจัดการที่เหมาะสมต่อกลุ่มเป้าหมายต่อไป

บรรณานุกรม

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน.(ออนไลน์) <http://www.gotoknow.org/posts/482092>

สืบค้นวันที่ 18 สิงหาคม 2556

การจัดการความรู้.(ออนไลน์) <http://www.th.wikipedia.org/wiki> สืบค้นวันที่ 18 สิงหาคม 2556

คำทอง บุญคำ และคณะ. โครงการวิจัยรูปแบบการฟื้นฟูแหล่งอาหารในป่าหัวไร่ปลายนาที่

เหมาะสมกับ ชุมชนหนองป่อ ตำบลหนองเรือ อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม. รายงาน

วิจัยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น, 2555.

ฉลอง คูเมือง และคณะ. โครงการการสร้างและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ด้านการอนุรักษ์ป่า

ธรรมชาติที่ยั่งยืนของชุมชนรูปแบบอุทยานการศึกษาโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน. ร้อยเอ็ด, 2546.

ณัฐดา สุขสุธรรม. การปลูกป่าชุมชนกับปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าไม้(1)2556. (ออนไลน์).

<http://www.oknation.net/blog/print.php?id=654825>. สืบค้นวันที่ 1 สิงหาคม 2556

บุญเรือง ยางเครือ และคณะ. รูปแบบการพัฒนาป่าชุมชนโคกใหญ่โดยองค์การบริหารส่วนตำบล

และองค์กรชุมชนรอบป่า. มหาสารคาม, 2548.

ป่าหัวไร่ปลายนา NSTDA. โครงการการเรียนรู้แบบ ออนไลน์ สวทช. การอนุรักษ์และการจัดการใช้

ประโยชน์ป่าหัวไร่ปลายนาโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น. (ออนไลน์).

<http://www.nstda.or.th/rural/E-fores/index.html> . สืบค้นวันที่ 15 สิงหาคม 2556

เพ็ญศรี มีแก้ว. การจัดการป่าชุมชนบ้านดอนมูล ตำบลเมืองชุม อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย.

ศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 2556.

มารยาท โยทองยศ และปรานิ สวัสดิ์สรรพ. การกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างเพื่อการวิจัย.

(ออนไลน์). <http://research.bu.ac.th/knowledge> สืบค้นวันที่ 10 สิงหาคม 2556.

ยุพาพร รูปงาม. การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงานประมาณ ในการปฏิรูป ระบบราชการ.

ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2545.

สุพล เศรษฐบุตร. การส่งเสริมการเกษตรกับการพัฒนาชนบท. (ออนไลน์).

http://agecon-extens.agri.cmu.ac.th/Course_online. สืบค้นวันที่ 10 สิงหาคม 2556.

สันหัด สมชีวิตา.การจัดการทรัพยากรป่าไม้. (ออนไลน์). <http://guru.sanook.com>

สืบค้นวันที่ 1 สิงหาคม 2556.

INDE. สิ่งแวดล้อมศึกษา. 2556 (ออนไลน์)

<http://www.oknation.net/blog/print.php?id=563712>. สืบค้นวันที่ 10 สิงหาคม 2556.

ประวัติผู้วิจัย

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ นางสาว สุตารัตน์ เจียงคำ
- วันเกิด 31 ธันวาคม 2534
- ภูมิลำเนา/ที่อยู่ 387 ม.9 ต.บ้านกง อ.หนองเรือ จ.ขอนแก่น
- ประวัติการศึกษา
- พ.ศ.2546 ประถม โรงเรียนชุมชนบ้านโพนสว่างดอนโมง อ.หนองเรือ จ.ขอนแก่น
- พ.ศ.2549 มัธยมศึกษา โรงเรียนนครขอนแก่น อ.เมือง จ.ขอนแก่น
- พ.ศ.2552 มัธยมศึกษา โรงเรียนกัลยาณวัตร อ.เมือง จ.ขอนแก่น
- พ.ศ.2556 สำเร็จการศึกษาปริญญาตรีวิทยาศาสตร์บัณฑิต (วท.บ.) สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ทุนการศึกษา
- พ.ศ. 2557 ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากงบประมาณทุนอุดหนุนส่งเสริมการวิจัยของนิสิตระดับปริญญาตรี ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2556

